NOVÉ KNIHY VYDAVATEĽSTVA BULHARSKEJ AKADÉMIE VIED

Metodi Popov v spolupráci s Georgi Markovom

ANTROPOLÓGIA BULHARSKÉHO ĽUDU, zväzok I

Fyzický obličaj Bulharov

Spolupracovník známeho zomrelého bulharského učenca a biológa Metóda Popova predkladá prvý zväzok veľkej monografie o antropológii a etnogenéze bulharského ľudu.

V práci je dokumentačný materiál o antropologických štúdiách v rokoch 1938—1943 na 5759 bulharských mužoch a 2160 bulharských ženách z celej krajiny, na 357 bulharsko-macedónskych mužoch, na 48 bulharsko-macedónskych ženách z Rodope a z Rasloka a na 415 mužoch a 123 ženách z Macedónie. Štatisticky je spracovaných a analyzovaných 38 najdôležitejších antropologických znakov: 16 metrových, 10 opisných a 12 bežných a relatívnej veľkosti. Pre každý znak sú výsledky roztriedené zvlášť pre mužov a zvlášť pre ženy a ďalej spolu pre celý kraj podľa oblastí, zodpovedajúcich osídleniu Bulharska z roku 1948 a konečne jednotlivo podľa Macedóncov a Budharomohamedánov. Výsledky sa porovnávajú s výsledkami starších autorov z Bulharska a výsledkami druhých európskych národov. V knihe je 22 dvojitých kombinácií medzi najdôležitejšími antropologickými znakmi a 6 základnými kombináciami, a to: veľkosť tela, tvar hlavy, obličaja, nosa, farba očí a vlasov.

Pripojené sú výsledky štúdia o presťahovaných krvných skupinách.

Na podklade uvedených dát autor zistil antropologické typy, ktoré pôsobia na celkovú štruktúru dnešného bulharského ľudu, jeho populáciu a geograficko-územné rozšírenie. V knihe je stručná zmienka aj o otázke pôvodu týchto antropologických typov bulharského ľudu a pri ostatných slovanských národoch. Uverejnená práca je veľmi cenným prínosom o antropologickej literatúre a má mimoriadny význam nielen pre antropológov, ale pre všetkých odborníkov, ktorí sa zaoberajú problémami etnogenézy bulharského ľudu a národov južnej Európy, predovšetkým národov slovenských.

VBAV 1960, strán 296, tab. a ilustrácie, príl. str. 36, lewa 60,80.

NOVÉ KNIHY AKADEMIE VERLAG BERLIN

Dr. Joachim Peck

DIE VÖLKERRECHTSSUBJEKTIVITÄT DER DEUTSCHEN DEMOKRATISCHEN REPUBLIK

(Medzinárodnoprávna subjektivita Nemeckej demokratickej republiky)

Autor rozoberá ľudovoprávny štatút Nemeckej demokratickej republiky v medzinárodných vzťahoch. Dokazuje, že Nemecká demokratická republika a jej ľudovoprávna zvrchovanosť sú namieste, ako prejavy jedného zo štátov býv. nemeckej ríše, prostredníctvom ktorého sa uznali platné normy ľudovej moci. Vysvetľuje, že všetky štáty, aj tie, ktoré nemajú ľudovú moc, sú povinné uznať ľudovoprávnu opodstatnenosť Nemeckej demokratickej republiky a uznať jej štátnu zvrchovanosť. V záujme ľudovej moci a vlády Nemeckej demokratickej republiky nesmú cudzie štáty a medzinárodné organizácie zasahovať do vnútorných vecí NDR. Každý pokus v tomto smere by bol porušením vlastných uznaných noriem ľudovej moci.

AV Berlin 1960, strán 231, DM 17,—.

NOVÉ KNIHY VYDAVATEĽSTVA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

Kolektív

SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA II

Slovník slovenského jazyka spracovaný na základe modernej lexikografie, pojme celú slovnú zásobu spisovnej slovenčiny i s bohatou frazeológiou a odbornou terminológiou. Celkove bude obsahovať asi 120 000 slov. Je rozvrhnutý na 5 dielov po 900—1000 strán. Prvý diel (A—K) vyšiel r. 1959, druhý diel (L—O) je v tlači a postupne každý rok vyjde ďalší diel. Slovník má charakter prísne normatívnej jazykovej príručky. Uvádza, ako treba každé slovo správne písať a vyslovovať, ako sa ohýba a spája s inými slovami vo vete. Každé slovo vo svojom význame je bohato ilustrované typickými spojeniami.

VSAV 1960, strán 856, viaz. Kčs 47,—.

Vojtech Filkorn

ÚVOD DO METODOLÓGIE VIED

Autor rieši vo svojej práci dôležitý gnozeologický problém úplného postupu od konkrétnych faktov k stanoveniu ich zákonitostí a ďalej k celému vedeckému systému. Skúma zákony a formy analýzy, uvádza súvislosti medzi analýzou a filozofickými ako aj špeciálnovedeckými kategóriami, rozvádza konkrétne formy analýzy a skúma systémové stránky rôznych foriem analýz. Podrobne analyzuje dialektiku pojmov podstaty nutnosti, náhody, zákona, systému a ich súvislostí. Zvláštnu pozornosť venuje autor vzťahu medzi indukciou a dedukciou. Záver knihy tvoria úvahy o pravidlách indukcie, ktorú autor presne definuje z hľadiska vedeckých systémov a analyzuje v duchu potrieb dialektiky vo vede. Je to jedna z prvých dôsledne marxistických prác na Slovensku o konkrétnej vedeckej metodológii.

VSAV 1960, strán 344, obr. 32, viaz. Kčs 27,—.

Martin Vietor

K POČIATKOM BURŽOÁZNEHO SÚDNICTVA ČSR

Práca spracúva dôležité otázky mechanizmu buržoázneho národnostného štátu a prináša zaujímavý materiál k objasneniu otázok, významných pre všeobecnú teóriu štátu a práva. Pritom poukazuje na nevyhnutné rozpory medzi buržoáziou jednotlivých národov a na spoločné úsilie tejto buržoázie v boji proti revolučnému robotníckemu hnutiu. Publikácia je založená na bohatom archívnom materiáli; je dôležitým príspevkom právnej histórie k dejinám robotníckeho hnutia v prvých rokoch predmníchovskej ČSR.

VSAV 1960, strán 328, viaz. cca Kčs 28,—.

Kolektív

DEJINY SLOVENSKEJ LITERATÚRY II

Slovenská akadémia vied začala r. 1958 vydávať systematické dejiny slovenskej literatúry. Prvý diel obsiahol vývoj slovenského písomníctva od jeho začiatkov až do doby osvietenstva. Druhý diel, ktorý práve vychádza, analyzuje epochu literárneho klasicizmu, obrodenia a štúrovského romantizmu. Akademické vydanie dejín slovenskej literatúry je cenné nielen pre svoju šírku, lebo obsahuje a spracúva celú slovenskú spisbu, ale aj tým, že prináša nové, marxistické hodnotenie literárneho odkazu minulosti.

VSAV 1960, strán 560, obr. 71, viaz. Kčs 47,—.

Š. Drug, Strana a literatúra.

Štúdie: K. Rosenbaum, Obrodenecký charakter literárnych prác mladého P. J. Šafárika. M. Hamada, Poznámky k vývinu novodobej slovenskej lyrickej poézie.

Rozhľady: Slovo, obraz, štýl (Diskusia o knihe V. Vinogradova O jazyku umeleckej literatúry).

ARCHÍV KRITIKA GLOSY

2 číslo • ročník VIII • 1961

Slovenská literatúra

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

OBSAH

Drug Š., Strana a literatúra 145

ŠTÚDIE

Rosenbaum K., Obrodenecký charakter literárnych prác mladého Pavla Jozefa Šafárika 158
Hamada M., Poznámky k vývinu novodobej slovenskej lyrickej poézie . . . 168

ROZHĽADY

Slovo, obraz, štýl (Diskusia o knihe V. Vinogradova O jazyku umeleckej literatúry) 181

ARCHÍV

Sojková Z., Šafaříkovi v Kis-Kőröši 194
Mišianik J., K predhusitskej a husitskej piesni na Slovensku 206
Minárik J., Z maďarských archívov 209

KRITIKA

Mráz A., Nové dejiny českej literatúry 218
Hamada M., O jednej významnej koncepcii literatúry a literárnej kritiky . . 225
Čepan O., Jazykovedné štúdie o Kukučínovi 228

GLOSY

Kudělka M., Popovič A., Z výskumov o počiatkoch národného obrodenia 232
Šalingová M., Medzinárodná konferencia o poetike vo Varšave 236
Terray E., Goetheho dielo vo svetle medzinárodného výskumu 241

Z KNÍH A ČASOPISOV 245

SLOVENSKÁ LITERATÚRA

ČASOPIS ÚSTAVU SLOVENSKEJ LITERATÚRY SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BRATISLAVE

ROČNÍK VIII, 1961 — ČÍSLO 2

Vydáva
VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BRATISLAVE

Hlavný redaktor dr. Ivan Kusý
Redaktori Vladimír Petrík a Július Noge
Redakčná rada: akademik SAV Andrej Mráz, dr. Ján Mišianik, dr. Karol Rosenbaum, dr. Stanislav Šmatlák, Juraj Špitzer
Redaktorka časopisu Mária Kurišová. Technický redaktor Vladimír Štefanovič
Redakcia: Bratislava, Klemensova 27
Vychádza štvrťročne raz. Ročné predplatné Kčs 28,—, jednotlivé číslo Kčs 7,—
Rukopis zadaný v januári, vytlačené v apríli 1961
Vytlačila Pravda, vydavateľstvo ÚV KSS, závod Žilina
Povolené výmerom PIO 7 293/50-III/2 — V—13-11131
Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad a doručovateľ.

SLOVENSKÁ LITERATÚRA
ROČNÍK VIII 1961 ČÍSLO 2

ŠTEFAN DRUG

STRANA A LITERATÚRA

(Niekoľko údajov a dát o kultúrnej politike KSČ na začiatku 20. rokov)

Založenie Komunistickej strany Československa sa stalo závažným medzníkom aj vo vývine slovenskej literatúry a umenia. Až od tohto dňa sa na Slovensku aktivizujú boje za ozajstnú proletársku a socialistickú kultúru a tieto vtedy na celom svete okrídlené pojmy dostávajú u nás konkrétnu náplň. Treba si aj v tomto prípade uvedomiť, že Slovensko zaostávalo i po prvej svetovej vojne. Kým v iných národných kultúrach mocne zapôsobila na umelcov už Októbrová revolúcia a vznik prvého robotníckeho štátu na svete, na Slovensku sa navrávalo, že dejiny sa skončili dosiahnutím národnej slobody. Ak celý kultúrny a politický život slovenský bol pred vojnou zameraný národnoobranne, po prevrate sa z oficiálnych miest za najdôležitejšiu úlohu vyzdvihovalo konzervovať daný stav, uchrániť nový štát pred skutočnými, ale najmä zdanlivými a vymyslenými nepriateľmi (proletársky internacionalizmus, socializmus vôbec). Strach o národnú slobodu zaslepil aj slovenských spisovateľov a nedovolil ani jednému z nich prekročiť triedne obmedzenia meštiackeho svetonázoru a pridať sa na stranu robotníckej triedy, ako to bolo napr. v Čechách. Starší kultúrni pracovníci chceli v podstate pokračovať tam, kde sa prestalo pred vojnou (Krčméryho úvod v 1. čísle obnovených Slovenských pohľadov), mladí chceli využiť národné oslobodenie na zbavenie sa všetkých spoločenských úloh a záväzkov, ktoré stoja pred umením. Malo to vyzerať tak, že prevratné sociálne zmeny a udalosti sa Slovenska nedotkli, že ho z neznámych príčin obišli.

Veľkú zásluhu na práve takomto stave má sociálnodemokratická strana, ktorá sa po vojne stala otvorenou prisluhovačkou buržoázie aj v oblasti kultúry a umenia. Jej ústredný orgán, Robotnícke noviny, ktoré mali zo všetkých vtedajších politických periodík najbohatšiu kultúrnu rubriku, ničím neprispievali k oživeniu literatúry, k jej renesancii v socialistickom duchu. Napriek tomu, že vo všetkých pádoch a často skloňovali termíny robotník, robotnícky, socialistický a pod., bola to len priehľadná maska na zakrytie čisto meštiackeho zamerania, ak nechceme použiť slovo protirobotníckeho. Lebo všetky tie články o literatúre, kultúre, osvete, potrebe vzdelávania síce na jednej strane v istej miere prispievali na zvýšenie kultúrnej a vzdelanostnej úrovne čitateľstva, ale na druhej strane to všetko slúžilo aj a predovšetkým na odvádzanie robotníkov od triedneho boja v záujme národnej a kultúrnej „jednoty", na spomaľovanie a hamovanie dynamického rastu revolučných nálad medzi slovenskými robotníkmi.

Už na začiatku r. 1919, keď sa v sociálnej demokracii pod vplyvom revolučne naladených más začalo formovať a mocnieť opozičné ľavé krídlo a dožadovalo sa revolučného programu, čítame na jeho adresu v Robotníckych novinách (č. 6): „Naša strana nemá a nechce mať nič spoločného s taktikou ruských boľševikov a nemeckých Spartakovcov, ktorá vedie štát i triedu robotnícku len do skazy a nešťastia ...“ Ruským proletárom vraj síce každý praje, aby si budovali svoj štát, ale československé robotnícke hnutie musí zostať na „bezpečných“ cestách. Metódy ruských boľševikov sú so zásadami sociálnej demokracie nezlučiteľné, pretože socializmus nemožno vnútiť, ani nadiktovať, socializmus sa dá dosiahnuť len pokojnou prácou a organizáciou, prípravou a výchovou más i vodcov. Demagogické pokrytectvo názorne vystupuje napr. v článku Pre našu tlač (Robotnícke noviny 1920, č. 5, str. 1), v ktorom sa okrem iného hovorí: „Ruská revolúcia zapálila pochodeň sebapoznania proletariátu a ukázala cestu k jeho oslobodeniu z pút kapitalistického zriadenia ... Na Slovensku sú pomery inakšie, a preto musíme kráčať za naším cieľom inými cestami, musíme použiť iné prostriedky ako naši ruskí súdruhovia ...“

Po definitívnom rozchode ľavice s pravicou po decembrových udalostiach r. 1920 oportunizmus a kontrarevolučnosť sociálnej demokracie sa odhaľuje v plnom svetle. V Robotníckych novinách sa už nehovorí o robotníckych cieľoch, ktorými je zmena zriadenia a lepšie usporiadanie spoločnosti. V článku Organizujme sa k práci (1921, č. 3, str. 2), v ktorom sa nástojčivo hovorí o potrebe konsolidácie sociálnej demokracie po „komunistickom rozvrate“, dočítame sa aj o náplni budúcej práce tejto strany. O politickom programe ani slova. Základom činnosti má byť „vzdelanostná práca medzi ľudom“, pretože úlohou socializmu je tvoriť kultúrnych ľudí. Len vzdelaný ľud je zárukou demokracie a všeobecného pokroku. Treba preto všetkými silami pozdvihnúť kultúrnu úroveň sociálnodemokratického hnutia — umožniť robotníkom najširšie vzdelávanie, sprístupniť im „socialistickú“ odbornú i krásnu literatúru, zoznamovať ich s dejinami atď. Nezabudlo sa ani na umenie: „Rovnako je nutná výchova k vyššiemu a krásnejšiemu životu človeka pomocou umenia ... Viacej opravdivosti, ušľachtilosti a poznania krásna je nám treba, aby náš život nebol jednostranný a prázdny ...“ O triednej výchove, o boji za hospodárske a politické požiadavky a práva proletariátu sa tu taktne mlčí. Netreba naširoko vysvetľovať, že nadradenie kultúrnej a vzdelávacej činnosti nad ostatnú prácu môže mať u robotníckej strany v podmienkach vyostreného triedneho boja zmysel a cieľ jedine kontrarevolučný.

Aby mohla sociálna demokracia tento program úspešne uskutočňovať, zakladá podľa vzoru českej Dělnickej akadémie (účinkovala už pred prvou svetovou vojnou) na začiatku r. 1921 Robotnícku akadémiu. Robotnícke noviny komentujú tento akt už 19. januára (č. 13, str. 2). Začínajú stereotypným zdôraznením potreby vzdelania a dochádzajú k úvahe, že povznesenie kultúry znamená automaticky povznesenie blahobytu, hmotnej úrovne pracujúcich.

Podľa Robotníckych novín „Akadémia nezabudne ani na umenie a vynasnaží sa, aby robotníctvu bol umožnený prístup do Národného divadla za znížené ceny; upozorňovať bude robotníctvo na rôzne prednášky, výstavy a iné kultúrne podniky v meste zriaďované. Pomýšľa sa aj na zriadenie ochotníckeho divadla, ktorým by sa dala nová vzpruha k ušľachtilým zábavám a k mravnému povzneseniu ...“

Robotníci pochopili skutočné ciele „kultúrnej“ práce sociálnej demokracie a jej Robotníckej akadémie. Svedčí o tom aj zúfalý článok Podporujte Ro-

botnícku akadémiu, uverejnený v samotných Robotníckych novinách (1921, č. 259). Narieka sa v ňom, že verejnosť nechápe význam a poslanie RA, obchádza ju, hoci robotníci tak potrebujú vzdelanie ...

Proletariát však nebol proti vzdelávaniu sa, proti zvyšovaniu kultúrnej úrovne. No jednoducho nejavil záujem o vzdelávanie sociálnodemokratické. Najmä preto nie, že v druhej polovici toho istého roku, v ktorom vznikla Robotnícka akadémia, vzniká aj Proletkult.

Proletkult, komunistický protipól sociálnodemokratickej Robotníckej akadémie, hoci vznikol len niekoľko mesiacov po založení KSČ (august 1921), náplňou svojej práce sa ostro odlišuje od všetkých reformistických kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií. Jeho charakter výrazne potvrdzuje už prevolanie prípravného výboru, uverejnené v Rudom práve (14. 8. 1921, č. 190, str. 1). Hneď v úvode sa hovorí: „Z uznesení výkonného výboru Komunistické strany v Československu (československé oddělení) zakládáme jednotnou a soustředěnou organisaci pro proletářskou kulturu, Proletkult, abychom urychlili a prohloubili sociálněrevoluční schopnost československého proletariátu. Proletkult chopí se všech úkolů, které měli kdysi na mysli zakladatelé Dělnické akademie, ale vynasnaží se plniti tyto v revolučním duchu marxisticko-komunistickém ...“

Proletkult, ktorého tajomníkom sa stal S. K. Neumann, pracovníkmi a spolupracovníkmi Josef Hora, Ivan Olbracht, Zdeněk Nejedlý a ďalší vynikajúci českí umelci a kultúrni pracovníci, nemal byť nástrojom pre vytváranie nejakej novej, od predošlého vývinu ľudskej kultúry nezávislej a samostatnej proletárskej kultúry (hoci sa pod vplyvom teórií ruských proletkultovcov dostali do prevolania aj podobné formulácie). Od začiatku sa stáva predovšetkým orgánom stranickej agitácie a propagandy, stáva sa nástrojom zvyšovania triedneho uvedomenia a ideologickej vyspelosti proletariátu v duchu marxizmu-leninizmu. Hlavnou úlohou Proletkultu nie je teda nejaká nekonkrétna proletárska kultúra, ale na prvom mieste boľševizácia strany. Tomuto cieľu sa podriaďovala celá výchovná a kultúrna činnosť komunistickej strany, sústredená v miestnych a krajských organizáciách Proletkultu.

Československý Proletkult (o rozdieloch medzi ním a ruskými proletkultovcami píše podrobne M. Drozda v knihe Boj KSR(b) o sovětskou literaturu a jeho ohlas u nás, Svět sovětů, Praha, 1955, 456—470) vznikol z potrieb boja proti silnej tradícii sociálnodemokratickej a proti maloměšťackým názorom, ktorých sa mladá komunistická strana nevyhnutne potrebovala zbaviť, ak chcela byť skutočným a schopným vodcom robotníckej triedy. Na najdôležitejšom mieste v práci Proletkultu stála preto práca vedecká, výchova v duchu vedeckého komunistického svetonázoru, aby mohol proletariát úspešne spĺňať svoje revolučné úlohy. Umenie potom nemohlo slúžiť tak ako u sociálnej demokracie len na akési „mravné povznesenie“, ale zapájalo sa do výchovnej, triedne uvedomovacej práce. V citovanom prevolaní sa o umení píše: „Jako vědu, nepovažujeme ani umění za samoúčelné. »Umění stírá slzy«, pravil kdosi, ale umění také vychovává, povzbuzuje a povznáší, a jsouc vědomě nebo bezděčně projevem vládnouci třídy, jest zároveň nejúčinnějším propagačním nástrojem jejího světového názoru ... Žijeme v dobách proměny a přípravy. Dnes běží o to, aby proletariát jako třída, která má převzíti moc, byl na tuto dějinnou úlohu připravován i pokud jde o umění a opačně, aby také umění pochopilo dejinný úkol proletariátu a sloužilo mu. I zde veškerá naše akce vyjde z přesvědčení, že největším statkem proletariátu je dnes jeho třídní vědomí, jako nezbytná páka jeho osvobození ...“

Je viac ako zjavné, aké diametrálne rozdiely boli medzi vzdelávacími snahami sociálnodemokratickými a komunistickými. Túto odlišnosť sústavne pripomínal napr. sám tajomník Proletkultu S. K. Neumann, vášnivý bojovník za šírenie marxizmu a triednosť celej kultúrnej práce. Z množstva jeho prejavov uveďme aspoň niekoľko slov, v ktorých nepriamo bilancuje poldruharočná činnosť tohto stranického orgánu:

„... Nutno zdůrazniti, že od počátku bojoval sekretariát a většina kulturní rady Proletkultu o revoluční výchovu komunistickou proti jednrování »kulturních koníčků«, jež jsou velmi často na ujmu nejpřednější naší úloze: šířiti opravdu komunistické uvědomění v naší straně všude tam, kde dosud poškozuje naši věc tradice sociálnědemokratická. Boj tento byl a bude ještě velmi nesnadný, nevíme, jak dlouho potrvá, ale víme, že Proletkult KSČ nesmí a nemůže míti jiného cíle, než revoluční výchovu marxisticko-komunistickou... a že nesmí a nemůže sklesnouti na nějakou osvětářskou instituci, pěstující »osvětu« a »kulturu« po vzoru měšťáckém a maloměšťáckém ...“ (Proletkult II, 1923, č. 3, str. 34—35.)

Kultúrna práca komunistickej strany na Slovensku nemala také vhodné podmienky ako v Čechách. U nás sa k robotníckej triede nepridali takí vynikajúci umelci ako Neumann, Hora, Olbracht, Nejedlý a ďalší, preto celá ťarcha kultúrnej a výchovno-vzdelávacej činnosti ležala na stranických pracovníkoch a robotníckych samoukoch. Ale ani slovenskí komunisti v kultúrnej práci nezaostávali, nepodceňovali ju, pripisovali jej veľkú dôležitosť a využívali všetky prostriedky a možnosti, ktoré mali k dispozícii. A zvlášť treba zdôrazniť, že aj keď celé hnutie nebolo na takej ideologickej výške ako v Čechách, riadili sa aj slovenskí komunisti v kultúrnej práci leninskými zásadami, usilovali sa o kultúru triednu, komunistickú.

O založení Proletkultu pri ÚV KSČ v Prahe referoval banskobystrický komunistický Hlas ľudu už 10. septembra 1921 (č. 37). Napriek tomu však zakladanie organizácie Proletkultu postupovalo na Slovensku pomerne pomaly, najmä pre nedostatok vhodných pracovníkov. Skôr sa mohla uplatniť u nás výzva Jána Grmelu (z toho istého čísla Hlasu ľudu), aby robotníci obrátili svoj zreteľ na umenie dramatické, pretože divadlo je povolané stať sa „fakľou osvety a kultúry“. Divadlo skôr prenikne do najširších vrstiev a rýchlejšie rozširuje myšlienky a idey ako napr. literatúra.

Na Slovensku bola totiž dlhoročná tradícia divadelného ochotníctva, a to aj robotníckeho. Ochotnícke divadlo bolo z materiálnej, scénickej a aj z iných stránok najmenej náročné zo všetkých druhov umenia a mohlo pritom vykonať cenné služby hnutiu. Pravda, nemohlo by to byť ochotnícke divadlo starého typu, meštiackeho alebo sociálnodemokratického.

A tak pred slovenskými komunistami stála úloha dať ochotníckemu robotníckemu divadlu novú náplň, novú podobu a využiť ho ako nástroj agitácie a propagandy. Keďže zakladanie organizácií Proletkultu narážalo na neprekonateľné prekážky, ich úlohu, aj v oblasti ochotníckeho divadla, prebrala Federácia robotníckych telocvičných jednôt (vznikla tiež v polovici r. 1921 ako protiváha sociálnodemokratických RTJ), ktorej organizácie sa na Slovensku šírili rýchlejšie (koncom r. 1922 existovalo už asi 60 jednôt a ich počet stále rástol). A práve pri práci FRTJ sa musíme pristaviť dlhšie, lebo sa ani zďaleka nevyčerpávala v oblasti telovýchovnej, príp. potom ochotnícko-divadelnej, ale v jednotách spočívalo v prvých rokoch ťažisko aj výchovnej a uvedomovacej stranníckej práce.

Hlavnú zásluhu na tomto širokom význame a pôsobnosti organizácií FRTJ má predovšetkým súdruh Klement Gottwald.

Klement Gottwald prišiel na Slovensko v druhej polovici septembra 1921 ako administrátor Hlasu ľudu, vychádzajúceho v tom čase v Banskej Bystrici. Jeho práca sa však neskončila tým, že administračne postavil tento týždenník na nohy, rozšíril počet odberateľov a pod. Hneď po príchode sa pustil aj do písania závažných ideovopolitických článkov, vynikajúcich ideovou jasnosťou, marxistickým vzdelaním, komunistickou bojovnosťou. Od začiatku sa stal dušou časopisu, v podstate aj redaktorom a často aj autorom takmer celých čísel.

Na okolí Banskej Bystrice zakladá nielen organizácie strany, ale aj FRTJ. Na sjazde slovenských jednôt v Liptovskom Mikuláši (27. 11. 1921) zvolili do pracovného výboru 13. župy FRTJ (zahrnovala slovenské jednoty) aj Klementa Gottwalda, ktorý tu navrhol vydávanie časopisu FRTJ pod názvom Spartakus.

Orgán FRTJ Spartakus (1. číslo vyšlo v januári 1922) bol od začiatku nielen organizačným časopisom telocvičných jednôt, ale marxistickou výchovnopolitickou a osvetovou revue. Pravidelne uverejňoval state o základoch marxizmu-leninizmu, články s problémami prírodných a spoločenských vied a z viacerých rubrík medzi najdôležitejšie patrila divadelná.

V Spartaku zreteľne vidno, ako sa vo FRTJ snúbila práca telovýchovná s prácou výchovnou a uvedomovacou. Nemáme tu na mysli len vyššie spomínané otázky a state. Zo Spartaka vidíme, akú dôležitú funkciu zastával v jednotách tzv. vzdelávateľ (vychovávateľ). Odrazilo sa to nielen v samostatnej rubrike Vzdelávateľ, v ktorej vychádzali inštrukcie, pokyny a materiály pre vychovávateľov, ale aj v príspevkoch mimo rubriky. Jedným z dokladov je prejav župného vychovávateľa Augustína Várnaia, prednesený pred spartakiádou na Vrútkach 18. 6. 1922 (Spartakus píše o ňom v č. 7, str. 106). Várnai aj pri tejto príležitosti hovorí na prvom mieste o potrebe zvyšovania politickej uvedomelosti: „Proletariát, aby zvíťazil v boji o život, musí byť dokonale v triednom a revolučnom duchu vyškolený; práve dnešné veľké sociálne zápasy nám to dokazujú. Triedne uvedomelý proletariát musí mať na zreteli, že nevedomosť ľudu a indiferentné masy môžu zničiť nadchádzajúcu a úspešnú sociálnu revolúciu. Telovýchova je podklad proletárskej kázne, ale to nestačí, treba proletárskej kultúrnej výchovy, čo dnes v našich jednotách môže každý robotník dosiahnuť. Keďže chceme uskutočniť socializmus, musíme konať naše povinnosti. Stojíme pred sociálnou revolúciou, ale tiež prichádzame do etapy kultúrnej revolúcie. Všetko je proti nám obrátené. Inteligenti a meštiacki salón-pokrokári radšej stránku držia čiernej reakcii, ako majú ísť na pomoc robotníctvu ...“ Ak teda sociálna demokracia chcela vzdelávaním oddialiť robotníkov od revolúcie, tu vidíme jasne, že komunisti ani pri kultúrnej práci nestrácali zo zreteľa svoj hlavný cieľ, práve prípravu revolúcie, a to aj za sťažených podmienok, keď museli pracovať sami, bez prostriedkov a pomocníkov.

Stranícki pracovníci si uvedomovali, že články a state v Spartaku, čo budú na akej výške, nemôžu nahradiť ostatné prostriedky výchovy. Keď Klement Gottwald charakterizuje vychovávateľskú prácu v slovenských jednotách, keď jej vyčíta nesústavnosť, neorganizovanosť, hlavnú príčinu vidí takto: „Literárnych pomôcok niet vôbec. Len materiál, tvrdý kameň máš a holé ruky ...“ (Spartakus 1922, č. 10, str. 152). Začína sa preto už od začiatku r. 1922 vyvíjať veľké úsilie o založenie slovenskej komunistickej knižnice. V Čechách síce v tom čase bola situácia nepomerne lepšia, slovenskí komunisti náležite využívali české vydania

politickej literatúry, to však nestačilo kryť všetky potreby. Spartakus (č. 4, str. 52—53) o problematike knižnice píše: „... Lebo že si svoju vlastnú knižnicu v reči slovenskej vytvoriť musíme, je každému z nás jasné. Z knižnej produkcie meštianskej nemôžeme čerpať. A meštianski nakladateľovia nebudú nám vydávať svojím nákladom spisy s našou tendenciou. Ani buržoázni spisovateľovia nám ich nebudú prekladať. Musíme si to všetko zrobiť sami... My považujeme vybudovanie komunistickej knižnice slovenskej za prvý z našich úkolov. Obsahove budeme asi v prvej dobe odkázaní len na preklady. Tieto ovšem musia byť čo najpečlivejšie volené a plánovite usporiadané, aby behom doby vznikol harmonický celok. Tak, aby čitateľovi dostalo sa jasného prehľadu v prvom rade v komunistickom nazieraní na veci a ľudí...“

Vybudovanie knižnice si však vyžadovalo okrem hmotných prostriedkov, ktoré slovenskí komunisti získavali len s veľkými ťažkosťami a obetavosťou, aj čas. Klement Gottwald sa preto rozhodol založiť najprv v Spartaku rubriku Komunistické učenie, v ktorej v skratke zoznámil čitateľov so základmi marxizmu-leninizmu. V doslove k prvej lekcii Komunistického učenia odôvodňuje vznik tejto rubriky nedostatkom prostriedkov, ktoré by umožnili vydávanie kníh, čo si vynucuje začať najprv s menšími vecami.

Napriek ťažkostiam sa už r. 1923 podarilo vydať prvé zväzky Slovenskej komunistickej knižnice a do r. 1925 v nej vyšlo nemenej ako 25 kníh, napr. Engelsove Zásady komunizmu, Leninov spis Štát a revolúcia, Šmeralov Vývoj rodiny a prirodzene Manifest komunistickej strany. Z viacerých domácich autorov vyšla tu Gottwaldova stať Zo zákonníka komunistického človeka (spolu s Ústavou sovietskeho Ruska), Chlumeckého Rozličné náboženstvá, Robotnícky spevník, Slovenský pravopis a gramatika medzinárodného jazyka Ido atď. Z beletrie treba uviesť aspoň Londonovu novelu Generálny štrajk, román N. Sauera Cena krvi, Chlumeckého prózy Janko Kosák v nebi a Profesor Šiltao atď.

Ako sme už spomenuli, robotnícke ochotnícke divadlo bolo na začiatku dvadsiatych rokov jedným z hlavných prostriedkov a pomocníkov komunistickej propagandy a výchovy a veľkú úlohu pri vytváraní takéhoto jeho charakteru zohral pod vedením Klementa Gottwalda časopis Spartakus. Od prvých čísel je zrejmé, že komunistické ochotnícke divadlo nebude iba „vzpruhou k ušľachtilým zábavám“, ale že pôjde o to, ako najlepšie využiť výchovný význam, ktorý má táto umelecká forma. V tejto snahe veľmi pomáhali skúsenosti sovietskeho divadelníctva, aj keď sa zprávy o ňom dostávali na Slovensko len sporadicky a náhodne.

Prvým krokom na ozdravenie ochotníckeho robotníckeho divadla, zamoreného meštiackou a sociálnodemokratickou tradíciou, musel byť zásah do repertoáru dramatických krúžkov. Zlé bolo totiž nielen to, že robotníci hrávali tradičné (najmä Urbánkove) hry, ale aj absolútny nedostatok pôvodných slovenských proletársky tendenčných hier. Aj pri tejto situácii však značnú vinu na nevhodnom výbere hier mala nedostatočná triedna vyspelosť a politická vzdelanosť ochotníkov (tu sa ukazuje správnosť počínania komunistických pracovníkov, ktorí aj v kultúrnej práci kládli na prvé miesto marxistickú výchovu).

Župný vychovávateľ Augustín Várnai sa medzi prvými zamýšľal nad týmito problémami a kritizoval ochotníkov, ktorí si myslia, že je to úplne jedno, keď komunistická jednota odohrá klerikálnu divadelnú hru Kríž pod lipami (Urbánek) alebo socialistický Prieboj (Hegner), len keď sa hodne spieva a je nejaký zárobok. Várnai nástojčivo pripomína: „Z hľadiska socialisticko-výchovného dbaj-

me vždy na dôslednosť nášho komunistického presvedčenia... Čo povedzme Prieboj socialisticko-výchovne prospeje, to môže Kríž pod lipami päťnásobne zospiatočniť, zničiť. Dnes je už robotnícke ochotnícke divadelníctvo dosť pokročilé, len treba, aby súdruhovia prišli na prameň čerpania socialistických divadelných hier. Preč s nedbanlivosťou!... Súdruhovia! Venujte väčšiu pozornosť robotníckym divadlám. Preč s klerikálnymi a šovinisticko-nacionálnymi divadelnými hrami! Preč s brakmi, znemravňujúcimi robotníctvo...“ (Spartakus 1922, č. 12, str. 197). Aby sa repertoárová situácia zlepšila, navrhuje Várnai jednotám opierať sa o českých súdruhov, prihlásiť sa do Svazu Dělnického divadelného ochotníctva československého a odoberať jeho časopis Dělnické divadlo.

To bola jedna z možností, ako pomôcť jednotám v repertoárových ťažkostiach. Vedúci pracovníci FRTJ však hľadali ešte konkrétnejšie cesty. Na návrh Klementa Gottwalda začala Župná rada FRTJ rozmnožovať hry cyklostylom (pričom šlo pravdaže o poslovenčené české materiály). Ako prvá vyšla takto dramatizácia Barbusovho Ohňa (pod názvom Žalujem, odohrala ju potom takmer každá jednota na Slovensku).

B. Rezlerová-Švarcová, významná pracovníčka ženského komunistického hnutia u nás, zamýšľala sa tiež nad otázkami skomunističtenia ochotníckeho divadla a pravidelne o nich písala do Spartaka. V jednom z článkov (Spartakus 1923, č. 2, str. 24) rozobrala vážny výchovný vplyv divadla a rozdelila existujúce hry podľa tendencie a triedneho zamerania, pričom zdôraznila, že komunistom nesmie byť jedno, či na obecenstvo pôsobia klerikálne, či kazia jeho vkus neživotnými hrami, alebo či propagujú komunistické idey. Domnieva sa, že v danej situácii nemožno od ochotníkov žiadať, aby hrali len moderné proletárske kusy, lebo ich niet. Predbežne musí stačiť, keď sa nebudú hrať hry klerikálne, nacionalistické, protirobotnícke a protikomunistické. Na zozname hier, vydaných Ústredím slovenských ochotníckych divadiel r. 1922 hneď ukazuje, ktoré hry nemajú komunisti pre neumeleckosť alebo pre nepriateľskú tendenciu hrať. Popri niektorých dnes už neznámych preložených i domácich nacionalistických hrách odmieta predovšetkým Urbánka, ako zastaralého a neumeleckého. Jeho hry vraj síce niektorých nekritických súdruhov zvádzajú domnelou „revolučnosťou“, podľa Švarcovej je to však „najhoršia otrava, naoko demokratická, zmyslom ľudácka“. Zároveň ale uvádza, ktoré z hier, vydaných ÚSOD, možno hrať aj na proletárskych javiskách. Nie sú síce revolučné, ale Švarcová vyzdvihuje ich veľkú umeleckú cenu. Ide o Moliérovho Lakomca, Gogoľovu Ženbu a Revízora, Čechovovho Uja Váňu, Ibsenovu Noru, Maryšu bratov Mrštíkovcov, Mahenovho Jánošíka, niektoré hry Jiráskove atď. Ba aj z domácich hier pripúšťa Tajovského Nový život, Rázusovu Hanu a niektoré iné. Švarcovej návrh je dokladom vzťahu slovenských komunistov ku kultúrnemu dedičstvu minulosti.

Ani týmto návrhom sa nevyčerpali možnosti vplývania na zmenu repertoáru robotníckeho ochotníckeho divadla. Komunistické časopisy sa rozhodli uverejniť niekoľko hier aj na svojich stranách. A tak r. 1923 vyšli v Proletárke scénky slovenských autorov Várnaia, Švarcovej a Chlumeckého, preklady sovietskych autorov Blachina a Šiškova a francúzskeho autora Cladela, v Spartaku úryvok z Gorkého hry Na dne, dramatizácia úryvku z Bratov Karamazovcov Dostojevského, Voz Otta Müllera, Sen L. Lederera, Veľká scéna J. Seiferta atď.

Najpodnetnejší článok s divadelnou problematikou uverejnil v prvom čísle rubriky Divadlo (Spartakus 1923, č. 5, str. 106—110) Klement Gottwald. Ne-

zaoberá sa v ňom už natoľko len konkrétnymi ťažkosťami slovenských divadelných robotníckych ochotníkov, jeho slová sú zamerané širšie, teoretickejšie a majú platnosť aj v iných umeleckých oblastiach. Je to vlastne prvá väčšia stať o otázkach proletárskeho umenia v slovenskom komunistickom časopise. Divadlu je venovaná preto, lebo autor sa domnieva, že práve v scénickom umení sa najlepšie môžu uplatniť ideály novej proletárskej kultúry, najmä kolektívnosť výrazu.

Gottwald k tomu doslovne hovorí: „Základňa, z ktorej nutne musíme vychádzať, je nám známa: že proletárske umenie bude a môže byť len výplodom masy, dielom kolektíva. Že v tvorivej činnosti musia sa uplatniť všetky nepomútené mozgy, všetky nespútané ruky. Na rozdiel od náhľadu liberálov, že jednotlivec je všetko, musí v platnosť vstúpiť názor socialistov a komunistov, že celok, kolektív je všetko. Je samozrejmé, že vždy to budú jedinci, ktorých tento celok bude viac či menej používať ako svoje ústa na vyjadrenie citeného, formu a výraz dostať majúceho. Lenže títo jedinci nebudú stáť nad masou, nebudú jej odkiaľsi zhora diktovať názory a ideály svoje, či ideály nejakých bohov — ale títo jedinci budú mäso a krv z masy, budú stáť uprostred nej a hovoriť budú jej ústami. To je podstatný rozdiel medzi umelcom, ako si ho predstavuje liberál, a umelcom, akého chce vidieť komunista...“

Otázku proletárskeho umenia v rámci kapitalistického poriadku nemožno podľa Gottwalda vyriešiť úplne a k plnému uspokojeniu, pretože všetkými kultúrnymi statkami vládne buržoázia. To ale neznamená, že netreba hľadať nové cesty umenia už v daných pomeroch. Proletárske divadlo, ktoré je ešte len lepšou napodobeninou meštiackeho, by sa mohlo stať nábehom k púti po doposiaľ neznámych nivách proletárskej kultúry. Môže sa tak stať vďaka starostlivému výberu repertoáru, do úzadia však nemožno zatlačiť ani otázky inscenačné. Otázky scény, výpravy treba podľa neho zdôrazňovať aj napriek tomu, že mnohé jednoty nemajú ani len vlastné javisko, nieto ešte potrebné rekvizity, pretože zlá scénická a technická výprava dokáže pokaziť aj dobré divadlo. Kým sa teoreticky ustáli inscenačná forma budúceho proletárskeho divadla (čo je podľa Gottwalda nie dosť celkom možné, kým nemá proletariát v rukách politickú a hospodársku moc, aby vládol aj v divadle hmotnými možnosťami), radí autor vyhýbať sa aspoň nevkusným výpravám. Odporúča jednoduchosť, náznak, pretože v divadle netreba verne napodobňovať prostredie.

Ak herci nebudú svoju úlohu hrať, ale budú ju žiť, ak sa každý jednotlivý diváK bude cítiť v strede samej hry a hra sa mu stane, tak ako hercovi, životom, môže sa aj ochotnícke divadlo, ktoré ešte trpí mnohými nedostatkami, stať „mohutným propagačným a výchovným aparátom...“

V tom čase u nás nikto nedokázal tak presne a trefne formulovať a definovať triednosť umenia ako v tomto článku Klement Gottwald. Sústredil sa síce zasa na divadlo, ale jeho názor platí všeobecne: „Dnešné divadlo, ako všetky kultúrne inštitúcie, je triedne. Je a zostane triednym do tých čias, kým budú jestvovať triedy, hoci by meštianstvo i v tomto odbore umenia húževnate hovorilo o jeho »všeľudskosti«, »beztriednosti« a podobne.

Dramatické a scénické umenie bolo vždy verným odleskom panujúcej triedy. Vždy tlmočilo a propagovalo jej snahy, jej pravdy, jej ideály. Divadlo dnešného buržuja bude vám vždy líčiť robotníka, hrdo sa hlásiaceho k svojej triede, ako zlého Detricha a jeho »chlebodárcu«, fabrikanta, ako dobrého Fridolina. Dnešné divadlo vždy vám bude sugerovať názor, že buržoázny spoločenský poriadok je

dokonalosť sama. Bude vždy, niekedy priamo, inokedy nepriamo, — ale vždy — hájiť záujmy a morálku panujúcej triedy ..."

Proletárske divadlo však nemalo zostať len pri tradičných ochotníckych formách. Ako aj z Gottwaldovej state vidno, uvažovalo sa vtedy aj u nás o takom scénickom umení, ktoré by bolo najplatnejším pomocníkom pri plnení kultúrno-výchovných úloh komunistickej strany. Klement Gottwald a aj iní pracovníci veľmi vyzdvihovali napr. význam sborovej recitácie, ktorá bola v tom čase rozšírená a obľúbená v Sovietskom zväze. Gottwald videl v sborovej recitácii nielen výchovný a propagačný prostriedok, ale aj východisko k „proletárskemu scénickému umeniu vôbec ..."

Ale ani krúžky, ktoré chceli sborove recitovať, nemali dostatok pôvodného materiálu a tak aj ich repertoár bolo treba ešte len vytvárať. Komunistické časopisy sa znova ukázali ako neoceniteľný pomocník. Ich zásluhou sa na Slovensku začínajú zjavovať preklady z českej socialistickej poézie (Neumann, Hora, Seifert, Wolker atď.) a tak isto aj preklady z poézie sovietskej. V Spartaku vyšiel už r. 1923 preklad Hlavnej ulice Demiana Bedného (rozpísaný do sborovej recitácie), Majakovského Ľavý pochod, v Pravde chudoby úryvky z Blokových Dvanástich atď.

Iným spôsobom využitia proletárskeho javiska boli tzv. koncert-meetingy, programy pozostávajúce z drobných scénických foriem a útvarov i z politických prednášok. Táto forma sa k nám tiež dostala zo Sovietskeho zväzu. Prvý koncert-meeting usporiadali komunisti na Vrútkach v polovici r. 1923. (Okrem iných vystúpili na ňom Klement Gottwald s prednáškou a Karol Bacílek s recitáciami básní.) Aj v koncert-meetingoch hlavnú časť programu tvorili práce a diela českých autorov, uverejňované v komunistických časopisoch. Niektoré jednoty a organizácie si aj samy poslovenčovali české texty. Koncert-meetingy, nazývané aj komunistickými večierkami sa ujali vo všetkých jednotách FRTJ i v stranických organizáciách a odboroch Proletkultu. Bola to najprístupnejšia a najpružnejšia javisková forma pre vtedajšiu situáciu a pomery.

Roku 1923 sa aktivizovali aj odbočky Proletkultu. Najagilnejšie pracovali Proletkulty v Banskej Bystrici, na Vrútkach, v Žiline, Bratislave a Košiciach. Jedným z najväčších podujatí v tom roku mali byť tzv. Proletárske letnice v Ružomberku. Šlo o veľkolepé kultúrne slávnosti, o akúsi kultúrnu spartakiádu. Ich zorganizovaním poveril krajský výbor KSČ krajskú radu Proletkultu. Pôvodne sa mali slávnosti konať vo všetkých obvodných strediskách kraja, pre rôzne ťažkosti však usporiadali letnice v krajskom meradle len v Ružomberku. Pravda chudoby písala (22. 7. 1923, str. 3), ako asi majú tieto letnice vyzerať. Popri návrhoch konkrétnych čísel programu (básne, piesne, divadelné hry, scény, hudobné čísla, telocvičné výstupy atď.) čítame tu aj o zmysle slávností. Usporadujú sa „pre upevnenie triedneho povedomia chudoby a jej odhodlanosti ... Proletariát na nich musí prejaviť svoju vôľu po proletárskej kultúre, ktorá by vyhovovala jeho triednym potrebám a naši herci, speváci, deklamátori, hudobníci a borci musia ukázať, že táto triedna kultúra je možná a že sa už rodí ..." Ešte výraznejšie a jasnejšie písala Pravda chudoby o význame a zmysle Proletárskych letníc tri dni pred ich usporiadaním (23. 8. 1923, str. 1): „Ráz našej slávnosti bude triedny. Zaručuje nám to nadostač tá skutočnosť, že program proletárskych letníc je zostavený z revolučných a proletárskych spisovateľov a básnikov. Triedne povedomie chudoby tu budú posilnené.

Ale nielen to. Proletárske letnice nášho kraja musia vyznieť aj manifestačne.

Je toho dvojnásobne treba dnes, keď uhľobaróni podnikli útok na avantgardu robotníckej triedy a v tejto predzvesti nových veľkých hospodárskych bojov taktiež chudoba tohoto kraja musí demonštratívne ukázať svoju silu a pohotovosť. Veď v zásade i tento účel Proletárskych letníc má cieľ kultúrny. Lebo »bieda je najväčším nepriateľom kultúry«, ako povedal súdruh Šmeral na výstave FRTJ a »robotníci, ktorí bojujú proti ďalšiemu zbedačeniu svojich existencií, bojujú pre kultúru úspešnejšie ako desať univerzít« ...“

Takéto poňatie kultúry, diametrálne odlišné od „kultúry“ štátotvornej sociálnej demokracie, stretalo sa prirodzene s odporom meštiakov, ktorý často vyústil do policajných zásahov, zákazov a perzekúcií. Keď napr. v predvečer 1. mája 1923 zahrala žilinská FRTJ spomínanú dramatizáciu Ohňa a detskú scénku 1. máj (od českého autora J. K. Hradského), niektorí školskí činitelia ostro protestovali najmä proti detskej hre, lebo vraj odporuje súčasnej školskej výchove. Augustín Várnai, ktorý v Spartaku písal o týchto predstaveniach (č. 6, str. 138), podotýka, že robotníci veľmi dobre chápu, ako sa v buržoáznych školách vychováva. A divadelná hra, ktorá sa nepáči meštiakom, lebo naráža na skutočnosť, aká panuje vo svete a v štáte, musí práve preto vzbudiť u komunistov zadosťučinenie. „Ako socialisti, komunisti alebo pokrokári predsa nesmieme naše deti nechať otravovať gebuzinou, ktorú nám cez celé storočia do hláv vbíjali ... Slovensko je zem, kde panuje takzvaná »rumová kultúra«, kde sa zdvojnásobili pálenkáši, zem, kde vládne ohlupovanie ľudu toho najhrubšieho zrna, a preto je taký odpor proti všetkému, keď sa jedná o uplatnenie socialistickej myšlienky ...“

Keď chceli komunisti v Ružomberku koncom leta 1922 usporiadať kultúrny večierok, županský úrad ho zakázal. Námietky mal najmä proti jednoaktovke Vzbura (od českého autora Ivana Suka). Zákaz odôvodňujú: „... kus tento je apoteózou činov protištátnych a vychvaľovaním, poťažne oslavovaním osôb, zatknutých pre zločiny (!) protištátne, ako i zľahčovanie úradných orgánov a vojska, je jeho tendenciou, aby v poslucháčoch rozšíril triednu nenávisť ...“ (citované podľa Spartaka 1922, č. 10, str. 159). Takéto niečo sa sociálnym demokratom nemohlo nikdy stať ani náhodou. Ich „kultúrna“ činnosť mala robiť pravý opak — upevňovať základy štátu a demokracie — hoci išlo o štát a demokraciu buržoáznu a oni sa vydávali za stranu robotnícku.

Roku 1923 bol československý proletariát už aj po kultúrnej stránke taký silný, že sa rozhodol usporiadať akciu celoštátneho rázu — kultúrnu výstavu FRTJ, ktorá mala byť prehľadom a obrazom kultúrnej práce v jednotách. Organizátori výstavy zhromažďovali materiál pre oddelenie tlačové, literárne, krojové, organizačné, skautské, štatistické, pre výrobky robotníckych samoukov atď.

Klement Gottwald si vzal za svoju osobnú úlohu, aby sa na výstave zúčastnili aj slovenské jednoty spôsobom čo najčestnejším. Od začiatku roku venoval v každom čísle Spartaka značné miesto prípravám výstavy. Z článkov v Spartaku si môžeme zrekonštruovať aspoň približný obraz o tom, aký mala kultúrna výstava FRTJ význam a čo znamenala pre proletársku kultúru u nás.

V 2. čísle Spartaka (1923) čítame, že pripravovaná výstava sa bude môcť svojím rozsahom a významom zaradiť k úspešným telovýchovným spartakiádam. „Bude to náš nový veľký čin na poli proletárskej kultúry ... Týmto novým činom budeme dokumentovať pred celou verejnosťou, že proletárska kultúra nie je viac posmievanou vidinou, ale rodiacou sa už skutočnosťou ...“

Vo 4. čísle nazval Klement Gottwald svoj článok o výstave priamo Kultúrna Spartakiáda. Pripomína v ňom, že pôjde o dielo kolektívne, nie o výtvory

nejakých individualistických velikánov a géniov. „Musí byť ukázané, že nielen na poli telesnej výchovy dokáže Federácia zmobilizovať a k úchvatnému kolektívnemu činu sústrediť desaťtisícové masy proletariátu, ale že i v smere rozumovej, duchovnej kultúry je schopná tvorivej činnosti najširších vrstiev dať vhodný monumentálny výraz... Zdôrazňovali sme vždy, že Federácia nie je združením čisto telocvičným, ale viac kultúrnym, výchovným. Nuž, na našej kultúrnej výstavke to dokážeme!... My v našej prvej kolektívnej kultúrnej akcii vidíme zárodky budúceho, komunistického tvorenia, keď všetky skryté, dosiaľ dusené sily, driemajúce v masách pracujúcich, budú prebudené a uplatnené v prospech celku...“

Výstava mala bezprostredný význam a vplyv aj na literatúru. Na jej otvorení totiž popredný pracovník komunistickej strany Bohumír Šmeral predniesol z poverenia ÚV KSČ prejav, v ktorom boli zdôraznené kultúrne úlohy komunistickej strany. Tu bol vlastne prvýkrát verejne vyhlásený kultúrny program a zásady kultúrnej politiky Komunistickej strany Československa. (Podstatné časti referátu vyšli vo Večerníku Rudého práva 30. 7. 1923 pod názvom Kultura proletářská a měšťácká nekultura, iné časti zasa v Rudom práve 31. 7. 1923.)

Šmeral hovoril najprv o základe, triednej báze proletárskej kultúry, o jej nerozlučnej spätosti s úlohami maximálnych cieľov komunistickej strany: „My komunisté, chceme býti budovateli nové, lepší budoucnosti. To znamená, že úkolem naším jest budovati nové řády hospodářské, politické, ale také nové řády kulturní... A v dnešní době dějinného revolučního přelomu, v přechodním období z kapitalismu k socialismu, žádné jiné působení na ducha dělníků, ač-li nemá býti zradou, není myslitelným, než výchova třídní a komunistická, výchova kultury proletářské... Nutno oprostiti sa od měšťácké šalby, která v záujmu své třídy za kulturní prohlašuje jen »ideálnía« zájmy a věci, poněvadž ve své anarchičnosti a ziskulačnosti nechce a není s to uspokojiti právě nejprostší kulturní potřeby širokých más lidu. V nynější době nejenom výstavky, ne pouze věda, literatura a ostatní projevy ducha jsou záležitostmi kultúrními. Nejen velké možnosti dějinného převratu, i většina drobných, konkretních otázek denního proletářského života jsou důležitým kulturním problémem. V Ostravě zahajují horníci boj proti snížení mezd. Neváhám prohlásiti, že dnes každá otázka dělnická, též ta, která je povahy materielní, směřuje proti snížení životní úrovně dělnické třídy, jest otázkou kulturní a boj za ni jest bojem kulturním. Bída jest největším nepřítelem kultury a dělníci, kteří zápasí proti dalšímu zbídačení svých existencí, bojují za kulturu úspěšněji než deset univerzit... My strhujeme masku s měšťáckého farizejství a otevřeně pravíme: Prvým předpokladem kultury jest hmotní zabezpečení, čili, mám-li to říci co najprostěji, sytý žaludek. Nejenom náš velký zápas o změnu společenských řádů, ale i každý denní boj proti kapitalistickému vykořisťování a měšťáckému potlačování má proto velké kulturní posvěcení...“

Práve o túto pasáž Šmeralovho prejavu sa opierala, ako sme videli, Pravda chudoby pri organizovaní a vysvetľovaní zmyslu Proletárskych letníc. Na Slovensku totiž boli hospodárske otázky ešte vyostrenejšie a pálčivejšie, slovenskí komunisti aj v tomto ohľade mali prácu staženejšiu. Pravda chudoby musela sústavne polemizovať najmä so sociálnodemokratickými predákmi, ktorí v orgánoch svojej strany snažili sa balamutiť robotníkov výmyslami takého rázu, ako že biedu na Slovensku spôsobuje okolnosť, že Slováci sú hlúpi a zaostalí, že kultúrne budú tam, kde boli v tom čase Česi — až o nejakých štyridsať rokov

(Dérer). Pravda chudoby odpovedala napr. na takéto nehoráznosti v januári 1923 (č. 2): „Nuž vedzte, že v tomto tempe, keď sa školy upotrebovávali za kasárne, keď sa lifruje »úradný rum«, ktorý ministerstvo s plnou mocou nadiktovalo kupovať chudobe, aby ste mali na protiboľševický fond ... nie že nie za 40, ale ani za 40 razy 40 rokov nepozdvihne sa slovenský proletariát zo stavu, do ktorého ho štátotvorné strany vohnali. Predbežne slovenský robotník potrebuje prácu, chleba, najprv chce sa najesť a potom príde kultúra, lebo kým budete spolu s kapitalistami pri vláde, bude vládnuť kultúra kriminálov, kultúra rumu, kultúra dispozičných fondov a sinekúr ...“

V ďalšej časti prejavu sa B. Šmeral zaoberal medzinárodnosťou proletárskej kultúry a v požiadavke proletárskeho internacionalizmu vyslovil vlastne leninskú požiadavku straníckosti literatúry.

Súhlasne s Leninovým článkom o straníckej organizácii a straníckej literatúre, odmieta Šmeral meštiacke teórie o slobode umelca v buržoáznom zriadení. Leninské stanovisko zastával Šmeral aj v otázke kultúrneho dedičstva.

V závere tohto referátu, tak významného pre ďalší rozvoj socialistickej literatúry a umenia v Československu medzi dvoma vojnami, volá Šmeral k spolupráci na tvorbe skutočne slobodnej kultúry všetkých statočných ľudí: „Vítězství světové sociální revoluce osvobodí kulturu, která je dnes také rabem měšťáctva a kapitalismu. Proto už dnes, před vítězstvím, v těžké době bitvy, místo všech opravdu poctivých kulturních lidí jest v táboře, jenž bojuje za vítězství světové sociální revoluce!“

Uviedli sme už, že v rokoch tesne po Októbrovej revolúcii sa na Slovensku nepridal na stranu robotníkov ani jeden umelec alebo kultúrny pracovník. Založenie komunistickej strany a jej práca na každom úseku činnosti znamenala však obrat aj v tomto smere. Medzi prvými sa prihlásil Peter Jilemnický, ktorý v jeseni 1921 narukoval do Rimavskej Soboty a neskôr slúžil najmä v Banskej Bystrici. Tu sa zblížil s pracovníkmi tamojšieho sekretariátu a ako sám uvádza v spomienkach, strávil na sekretariáte skoro toľko času ako v kasárňach. Pracoval aj ako cvičiteľ v tamojšej FRTJ a hrával aj divadlá. Tu sa zoznámil s Klementom Gottwaldom, ktorý sa mu stal nielen priateľom, ale aj radcom a učiteľom. A tak Jilemnický už r. 1922 začína prispievať do Hlasu ľudu, Pravdy chudoby a ostatných komunistických časopisov a rozhoduje sa ostať na Slovensku.

V dvadsiatom druhom sa aktivizujú aj slovenskí študenti v Prahe a zakladajú si Voľné združenie študentov socialistov zo Slovenska, ktorého cieľom je študovať marxizmus a pracovať politicky i kultúrne v jeho duchu. V Mladom Slovensku sa v tomže roku zjavuje článok, hovoriaci o zosocializovaní umenia. V Svojeti začína uverejňovať básne Ján Poničan, ktorý sa vyznáva z lásky k robotníkom, k revolúcii, k červenej farbe.

Činnosť týchto študentov však prebieha spočiatku mimo rámca komunistickej strany, aj keď je zjavné, že ju inšpirovali predovšetkým komunisti. Preto sa ešte na začiatku r. 1923 mohol zjaviť v Pravde chudoby článok, nabádajúci komunistickú mládež a členov FRTJ, aby vtiahli do svojich radov aj študentov, lebo „Medzi slovenským študentstvom, ktoré je dnes viac ako inokedy udržované v temnote, dosiaľ znateľne nesvitá zornička nového radostného a bojovného nazerania na svet a sociálne otázky ľudstva ...“ (č. 17, str. 3).

Až keď na sklonku r. 1923 vystúpili ľavo orientovaní študenti z akademického spolku Detvan, nachádza cestu do Pravdy chudoby a ku komunistom po Petrovi

Jilemnickom aj Ján Poničan (uverejňuje článok o rozbroji v Detvane a dve básne).

Eduard Urx, ktorý gymnázium vyštudoval v Ružomberku a už tu sa vďaka uvedomelým profesorom zoznamoval so socializmom, stýkal sa na štúdiách v Prahe so slovenskými študentmi a bol aj členom Voľného združenia. Poničanov debut v Pravde chudoby privítal v liste (24. 12. 1923) týmito slovami: „... Čítal som v Pravde chudoby Tvoju báseň a článok a ako zo všetkého, čo je nové a má v sebe nový život, tak som aj ja mal z toho radosť ... tešili sme sa z toho, že slovenský komunistický časopis prináša slovenské proletárske básne. Je to na Slovensku po prvý raz ...“

Keď v januári 1924 zakladá redaktor Pravdy chudoby Klement Gottwald prílohu Proletárska nedeľa a celú ju prenecháva mladým spisovateľom, o osude proletárskej a socialistickej literatúry na Slovensku je rozhodnuté. Pod vedením Klementa Gottwalda a komunistickej strany formujú sa proletárski literáti a usilujú sa vytvárať literatúru pre proletariát, literatúru stranícku, triedne proletársky zaangažovanú. Na stránkach Pravdy chudoby tak rástol Peter Jilemnický, Edo Urx, Andrej Sirácky, Ján Poničan, Jozef Dumín-Tomášik, Laco Novomeský, Jarko Elen, Jožo Zindr a ďalší, ktorí vniesli do slovenskej literatúry nový život, ideove i umelecky ju ozdravili, stali sa jej najprogresívnejším krídlom. Niektorí z nich vytvorili už v tridsiatych rokoch zrelé socialistickorealistické diela a položili tak pevné základy aj dnešnej literatúry.

Trvalé hodnoty znamená predovšetkým dielo tých, ktorí tvorili v duchu kultúrnej politiky strany, pridržali sa leninských požiadaviek na stranícku literatúru, ktorým prešlo robotnícke učenie, marxizmus-leninizmus do krvi.

Na záver azda už len toľko: Strana nikdy neodtŕhala a nenadraďovala kultúrnu činnosť nad denný politický a hospodársky zápas. Boj politický a hospodársky bol pre ňu vždy aj bojom za kultúru. Aj v kultúrnej politike sa vždy pridržala leninských princípov a príkladu boľševikov v Sovietskom zväze. Zdôrazňovala spoločenské funkcie a úlohy kultúry a umenia, nevyhnutnosť stranníckosti a triednosti. Budovaním proletárskeho ochotníckeho divadla v prísne komunistickom duchu sa zároveň zaslúžila aj o rozvoj proletárskej literatúry tým, že komunistické časopisy sústavne uverejňovali nielen socialistické divadelné hry, ale aj preklady českých, sovietskych, nemeckých a iných socialistických spisovateľov, básní a próz, ktoré podnecovali mladú ľavo orientovanú generáciu k vlastnej tvorbe. Tým, že strana umožnila mladým proletárskym spisovateľom kolektívne vystupovať na stránkach komunistických časopisov, dala im platformu a tribúnu, bezpodmienečne potrebnú pre rozvoj socialistickej kultúry na Slovensku. Komunistická strana takto stála už nad kolískou vznikajúcej slovenskej socialistickej literatúry a od prvých krokov držala nad ňou pomocnú a ochrannú ruku. Že sa dnes v mnohom môžeme opierať o tradíciu proletárskej literatúry medzi dvoma vojnami, na tom má veľkú zásluhu práve Komunistická strana Československa.

ŠTÚDIE

KAROL ROSENBAUM

OBRODENECKÝ CHARAKTER LITERÁRNYCH PRÁC MLADÉHO PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA

Vznik a rozvoj literárneho a vedeckého diela Pavla Jozefa Šafárika spadá do obdobia, ktoré nazýva i naša marxistická historiografia národným obrodením, konkrétne nám ide o roky po porážke Napoleona, v ktorých je Šafárik vo svojich koncepciách nový, veľmi tvorivý, bedlivo pozorujúci spoločenský vývin českého a slovenského národa a rast ich vzdelanosti.

Úvodom zdôrazňujeme, že mladý i starší Šafárik zasahuje svojím spôsobom do vývinu obidvoch národných kultúr, pričom jeho vzťah k českej a vzťah k slovenskej kultúre má svoju špecifickú podobu, svoj vývin a vnútorné preskupenia a napätie. Šafárika vo vernej a skutočnej podobe plnšie poznáme, ak budeme mať pri všetkej vnútornej diferencovanosti jeho vystúpení vždy pred sebou celé dielo, v ktorom sú odrazené mnohé úsilia obrodeneckého obdobia. Šafárik vpadá do obrodeneckého vývinu kultúr obidvoch národov a súčasne zaujíma v ňom veľmi aktívne miesto priekopníka v plnení hlavných úloh svojej doby.

A tu sme pri kľúčovom probléme, keď si kladieme otázku, aké úlohy prevzal na seba Šafárik, ako a čo z nich splnil, čo charakterizuje jeho prínos do nášho (t. j. českého a slovenského) národného obrodenia, najmä do našej obrodeneckej literatúry. V novom osvetlení „obrozenská literatura se nám jeví jako soubor ideologických jevů, které jsou příznačné pro období rozkladu feudalismu a které souvisí s formovaním novodobého (buržoasního) národa".[1] Platí to rovnako pre českú ako pre slovenskú literatúru, i keď slovenská literatúra s ohľadom na celkový spoločensko-ekonomický stav slovenského obyvateľstva nemala takú vnútornú koncentrovanosť ako literatúra česká. Kým česká literatúra mala už vyriešenú otázku spisovného jazyka, kým sa jej už dostávala zo strany rozličných vrstiev národa príslušná podpora, slovenská literatúra sa usilovala riešiť problém spisovného jazyka, aby získala skutočné spojenie s národom. Domnievame sa, že odlišnosť v postavení slovenskej a českej literatúry nebola taká veľká, aby sa ideologicky rozchádzali a prestali mať väčšinu spoločných znakov. Na druhej strane nám len pomôže osvetliť plne obrodenecký charakter Šafárikovho diela, ak budeme prihliadať, ako sa Šafárik staval k základným otázkam jednej alebo druhej literatúry, aké úlohy si staval pred seba a pred obidve literatúry, raz v ich úzkej a pevnej jednote, druhý raz v ich stúpajúcej diferenciácii alebo priamo izolovanom postavení. Šafárik reagoval na formovanie sa buržoáznych národov. Jeho vzťah k slovenskému hnutiu je daný tým, že chcel vytrvať pri duchovnej a kultúrnej jednote s českým národným hnutím, pričom plne práve on z privržencov tejto jednoty začal rešpektovať osobitosť slovenskej reči, osobitosť

[1] Felix Vodička, *Cesty a cíle obrozenské literatury*. Praha 1958, 17.

slovenskej literatúry. Táto Šafárikova protirečivosť je odrazom protirečivého vývinu na Slovensku, reagovaním na daný stav.

V našom príspevku nám pôjde o výklad základných znakov obrodeneckého diela mladého Pavla Jozefa Šafárika, t. j. v období jeho štúdií v Kežmarku a v Jene a pôsobenia v Bratislave až po odchod do Nového Sadu. Tieto znaky možno vyložiť len v súvislosti s celkovou situáciou, v akej sa nachádzali ekonomicko-spoločenské základy celého obrodeneckého vývinu u nás. Šafárik reagoval na zmeny v týchto základoch a sám k týmto zmenám prispieval. Táto zainteresovanosť na živote mala rozličné formy a rozličnú intenzitu, a to aj podľa druhu duchovnej, umeleckej činnosti. Treba prihliadať aj na to, že sa Šafárikov obrodenecký charakter sám vyvíjal, že nejde o statické hodnoty. Budeme si všímať Šafárikov vzťah k spoločnosti, ku kultúre, k funkcii jeho literárneho a vedeckého diela.

Šafárik vstúpil do našej národnej kultúry vo veľmi mladom veku básnickou zbierkou *Tatranská Múza s lyrou slovanskou* (1814). Táto zbierka má veľký význam, ak prihliadneme nie tak k situácii vo vtedajšej českej poézii ako skôr k situácii v slovenskej poézii, v ktorej vládla rokoková umelosť, prílišná štylizovanosť podľa cudzích foriem, odtrhnutosť od života človeka, ako aj od vedúcich myšlienok epochy, od národného hnutia. V českej kultúre začala pôsobiť úspešne Jungmannova generácia, ktorá na Slovensku nemala v rokoch 1805—1815 ešte svojich vyspelejších partnerov. Len neskoršie aj zo Slovenska vyšli podnety pre českú kultúru. Ani Šafárik nevyjadril ešte vo svojej poézii naplno iba vedúce myšlienky obrodenia. Hľadať iba tieto myšlienky bolo by zužujúcim pristupovaním k problémom vývinu literatúry. Literatúru a teda aj Šafárikovo básnické dielo musíme sledovať v celej šírke jeho životného pôsobenia. Musíme ho zhodnotiť „i v těch jejich funkcích, které nesměřují svými důsledky k společenským změnám, které však jsou schopny — umělecky často velmi působivě — osvětlit postavení člověka v dané společenské situaci, po případě pochopit soubor ideologických představ, jež formují jeho společenské vědomí a jež dávají specifický charakter i jeho lidským vlastnostem a vztahům, jeho radosti i bolesti".[2] Zo Šafárikovej poézie sa predovšetkým dozvedáme prostredníctvom zachytenia osobného (t. j. básnikovho) postoja k životu o problémoch a atmosfére, ktoré obklopovali vtedajšieho človeka. Pravda, ide predovšetkým o vzdelanca, pretože k zachyteniu postavenia ľudu poézia nedozrela, no o tomto postavení hovorila ľudová slovesnosť, ku ktorej si Šafárik už vo svojej prvej zbierke vytvára vzťah s bedlivou vnímavosťou.

Na prvé miesto vysúva Šafárik otázku vzťahu poézie k spoločnosti. Používa pre svoju poéziu ustálený a konvenčný názov Múza. Verejne demonštruje národný ráz svojej poézie:

> Slovanka jsi, netaj toho,
> k strunám harfy slovenské
> snaž se čisté, ač ne mnoho,
> střídat zvuky panenské.

Podobne aj na iných miestach hovorí o vzťahu k čitateľovi (Češka budiž k Čechovi) a proti nedôvere a odmietaniu očakáva kladné prijatie (Najdeš, najdeš srdce stkvelé). Uvedomovanie si ceny vlastnej poézie ako spoločenského činiteľa,

[2] L. c., 11.

jej misie, priamej adresnosti patrí k charakteru obrodeneckej tvorby. V úvahách o cene a zmysle svojej poézie pokračuje v básni *Zdaní Slavomilovo*. Idylický rámec tatranskej prírody („... dle převysokých skal Tater okolí malé"), tradičný sen a zjavenie sa božstva, rozhovor s ním má novú „náplň". Mladý básnik cítiac v sebe a vo svojom okolí rozpor v otázke výberu dráhy umeleckej a vedeckej (filozofickej) rieši si ho v prospech umenia, v prospech poézie. Apollov (básnik ho nazýva „zprávce nejvyšší Uměn") odkaz znie:

Nad jiná umění ty jen umění svobodné pěkné
miluj: i jistě u něho balšamu života najdeš,
u něho obdivení, i koruny u něho slávy.
Se mnou pojď vyvolený!

Takáto formulácia, i keď používa termíny pre umenie staršieho razenia (balšam života), obsahuje odlišnejšiu koncepciu umenia i postavenia básnika, ktorému umenie má byť nielen hrou, rozkošou, ale uspokojením duše. Za túto *vážnosť* umenia horlí aj text Apollov, ktorý hovorí o večnej existencii básnického umenia a spojuje ho s trvaním ľudských citov. Šafárik doslova hovorí: „pokavad po žalostných se radostné v člověku zjeví city". Termín *city* dostáva sa takto do Šafárikovej estetiky ako nový dôležitý činiteľ. A tým prekračuje Šafárik literatúru, ktorá žila zo šablón, z rokokovej konvenčnosti. Oblasť poznania citov a ich zobrazenie je vecou poézie, pretože „studeným mudrlantom" (výraz pre filozofiu racionalizmu, odtrhnutú od života) odmietajú všetko, čo ich duchom nechce chutnať, pretože „přes hrubé jím to smysly sahá". V mladom Šafárikovi sa rodí nová koncepcia literatúry v koncepcii poézie, a to literatúry, ktorá by bola obrazom človeka, vyjadrovateľkou jeho vnútorného života. Takou literatúrou v úplnosti nemohla byť ešte Šafárikova poézia v zbierke *Tatranská Múza s lyrou slovanskou*. Obsahuje však zrod tejto poézie, reprezentovanej o niekoľko rokov predovšetkým Kollárovou knihou veršov *Básně* (1821). Obrat k citovému životu súčasného človeka, ktorý Šafárik vyslovil skôr ako požiadavku, je jednou z vlastností rodiacej sa obrodeneckej literatúry. Šafárik, tiesnený školskou výučbou cirkevnej a laickej morálky, riešil si protirečenia v rámci svojej výchovy k cnostiam, k múdrosti a blaženosti. Na mnohých miestach obmedzenie tejto výchovy Šafárik prekonáva, na mnohých mu podlieha.

Slovenská poézia písaná na začiatku deväťnásteho storočia sa len veľmi nesmelo pokúšala vyjadriť vzťah k rodnému kraju, k Slovensku, k jeho krásam, k vedúcim myšlienkam prebúdzajúceho sa novodobého slovanského, československého a slovenského patriotizmu, k ľudovej kultúre, k minulosti národa. V Šafárikovej poézii sa tieto vlastnosti prejavujú už otvorene, i keď nie sú vždy dominujúce, pretože stále ešte prevládal naučený, onen „ctnostný" pohľad na svet. Od tohto naučeného pohľadu sa Šafárik usiloval odtrhnúť a vytvoriť si svoj vlastný postoj. Príležitosť mu dala jánošíkovská tematika. Šafárik neváha v jánošíkovskej chrabrosti:

„Slaviti slovutnost národu svého,
udatnost výstřelků semene ctného,...

Podobne Jánošíka osmeľuje sa básnik, premáhajúci „svet ctností", predstaviť ako slovanského hrdinu:

Mužnost nad mužností, zmužilých hlav;
udatný hrdino: Slovanů slávo;
výborný zástupce svobodníků:
tebe mním, tebe, ó Jánošíku!

Aj družinu rozhodol sa zobraziť ako „slovanských" junákov (aj do titulu básne dáva názov „slovanský"), ktorí slúžili „národu svému, svižnému, hbitému, ctnému". Báseň *Slavení slovanských pacholků* i napriek svojmu moralizátorskému záveru je dôkazom, že Šafárik pochopil základný zmysel jánošíkovskej tradície[3] a pokúsil sa ju sčasti využiť pre svoj obrodenecký program na najdôležitejších miestach, čím vytvoril príklad pre ostatných básnikov.

Šafárik rozvíja baladu ako básnický druh a vnáša do nej nielen nový obsah, ale mení aj formu, a to využívaním výrazových prostriedkov ľudovej piesne (najmä báseň *Jahody*)[4]. Sú to básne, vytvorené v čase Šafárikovho jenského štúdia, počas ktorého v básnikovi dozreli mnohé teoretické závery, ktoré sa rozhodol realizovať. Je to predovšetkým jeho vzťah k ľudovej slovesnosti a k otázkam prítomnosti našej literatúry, dejín a vývinu jazyka a písomníctva slovanských národov. Aj v nich sa prejavil Šafárik ako obrodenecký myslieľ a vedec, vychádzajúci z konkrétneho materiálu a z konkrétnej kultúrnej a spoločenskej potreby.

Sám Šafárik si už počas jenských štúdií uvedomoval do akého obdobia vstúpil. V článku *Promluvení k Slovákům,* publikovaného v 1. č. Prvotín pěkných umění 1817 charakterizuje toto obdobie: „Když se s odtokem osmnácteho a přítokem devatenácteho století celý, jak daleko sahá, slovanský svět z duchovní mdloby, an tomu svrchovaný čas, pozdvihovati počíná, a všecky, od mohutného Ruska až do oslablého Slováka, jedna plápolavá jiskra . . ." Myšlienkovo a termínmi je tento Šafárikov prejav obrodenecký. Je taký najmä vytvorením reťaze slovanských národov (od mohutného Ruska až po oslablého Slováka), charakterizovaním národného hnutia (precitnutie z „duchovnej mdloby") a vyhlásením, že sa tento jednotný pohyb deje vo „svrchovaný čas". Šafárik kládol veľký dôraz na poznanie jazyka svojho národa a „slovanského jazyka", t. j. jazykov ostatných slovanských národov. To zdôrazňuje aj pri zdôvodňovaní svojho návrhu na zbieranie a vydávanie ľudovej slovesnosti, najmä ľudových piesní. Šafárik prvý odporúča štúdium ľudovej slovesnosti aj z tých dôvodov, že slovanský jazykovedec, ktorý skúma „povahy a vlastnosti každého nářečí", siahne po ľudových piesňach, pretože „v nich samých řeč lidu, jíž v žádných knihách nenalezne, panuje a tkví". Na tomto mieste svojho *Promluvení k Slovákům* po prvý raz Šafárik formuluje myšlienku, ktorá sa neskoršie stala v iných podmienkach spoločenského vývinu východiskom pre zavedenie „reči ľudu" ako spisovného jazyka vo vystúpení Ľudovíta Štúra a jeho stúpencov. Šafárik priamo argumentuje slovenským príkladom: „. . . tak u Slováků vlastnímu jejích dialektu odnikud jinud, leč z národních písní, se nenaučíš". Ba dokonca konštatuje, že v „písemných památkach nikoli jazyk lidu, nýbrž jazyk učených . . . u Slováků český" sa používa a „. . . žádné literatury není . . .". Zbieranie a vydávanie ľudových piesní má podľa Šafárika ešte jeden cieľ, a to „světu ukázati, že *drsnatá řeč učených skladatelů není řeč prostého národu*". Vyslovuje pritom hneď presvedčenie, že „dialekt náš" v českých, moravských a slovenských piesňach „se také slyšeti

[3] Andrej Melicherčík, *Jánošíkovská tradícia na Slovensku.* Bratislava 1952, 117.
[4] Pozri štúdiu Cyrila Krausa *Šafárikova balada,* Litteraria IV, 1961, ...

dá...". O „spevavosti Slováků" netreba pochybovať. Týmto prejavom Šafárik formuloval to, čo sa začalo vytvárať vo vzťahu k ľudovej slovesnosti, ako jednej zo základných častí národnej kultúry.

Šafárik nezdôrazňoval pri ľudových piesňach iba jazyk. Ľudové piesne si vážil aj pre ich estetickú hodnotu, i keď svoj názor vyslovuje veľmi opatrne, pretože hranica medzi umelou poéziou a ľudovou slovesnosťou sa pociťovala veľmi vyhranene. Rozhodne aj v tomto smere je o krok vpred na rozdiel od názoru z r. 1814 (v úvode k uverejneniu dvoch ľudových piesní — ukrajinskej a srbskej — taktiež v Prvotinách pěkných umění, č. 16), ktorý vyhlasuje za (najvynikajúcejšiu stránku ľudových piesní „prostotu a nevinnost", a teda „se básnění vznešeného aneb uměleckého v nich hledati nemůže". Naproti tomu Šafárik uznáva v nich aj „přirozenú prostotu a milostnost" a hovorí o nedostatku umeleckého tvorenia, ale pripomína, že sa za ľudové piesne nehanbili ani Herder a Goethe a vyhlasuje, že „každého, kdož je s neporušeným srdcem čítá, zaujati musí". Aj tu Šafárik naznačuje neskorší vývin vzťahu k ľudovej slovesnosti, ako prebiehal u príslušníkov štúrovskej generácie. V závere svojej stati hovorí o členení slovenských ľudových piesní podľa prevládajúcich nárečí (slovensko-slovenské, horňácke, slovensko-poľské), ktoré zodpovedá skutočnému stavu, ako to neskorší vývin jazykovedy potvrdil. Západoslovenské nárečie nazval slovensko-slovenským iba preto, lebo ho považoval s ohľadom na to, že sa stalo podkladom spisovného jazyka bernolákovských vzdelancov, za skutočného predstaviteľa slovenčiny. Po rokoch v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* nazval toto nárečie správnejšie moravsko-slovenským. Pôvodný názov z *Promluvení* je dôkazom, ako si Šafárik pozorne všímal súčasné otázky svojej doby.

Ďalším dokladom Šafárikovej obrodeneckej orientácie je pomer k jazyku. Už Palkovič[5] v recenzii Šafárikovej básnickej zbierky konštatoval, že básnikova reč je „... poetická, malování nádherná, důstojná, utěšená atd.", a dodáva, že básnik „... příliš jest milovný nových, od některých teď žijících spisovatelů českých nevelmi dobře udělaných slov a mluvení („Ztraceného ráje" v tomto ohledu skoro příliš užil — kýž se raději od Veleslavínů, kralických vydavatelů Biblí, Komenských atd. slovensky učí! —) i sám se, jak se zdá, o zformování některých pokusil, ale ne vždy zdařile...". Palkovičovo konštatovanie je správne. Šafárik sa skutočne odklonil od básnického jazyka Palkoviča a Tablica, a to zrejme pod vplyvom jazyka Jungmannových prekladov, ktoré, ako to konštatoval Vodička[6], je začiatkom novej éry vo vývine českej básnickej reči. No isté občerstvenie prináša Šafárik aj uvádzaním slovakizmov, čo bolo u „biblického" Palkoviča a Tablica temer vylúčené. A v otázke jazyka je Šafárik predchodcom Jána Kollára. Rozbíjal meravosť básnického jazyka rokokovej poézie, čo nebolo možné bez novej ideovej a umeleckej orientácie. Jazyku venoval Šafárik veľkú pozornosť, a to najmä v otázke pomeru slovenčiny k iným slovanským jazykom vôbec a pomeru slovenčiny a češtiny zvlášť. Táto otázka má po stránke teoretickej svoj vývin. Kým vo svojej básnickej zbierke iba zriedkavo približuje niektoré české slová slovenskému čitateľovi, v básňach odtlačených neskoršie objasňuje výlučne slovenské slová pre českého čitateľa a jednotlivé slová vidí na pozadí slovanských jazykov. V básňach, uverejnených v Prvotinách pre „slovácke" (termín, ktorý Šafárik neskoršie rezolútne odmietol) slová napr. raz,

[5] Týdenník IV, 1815, č. 40—41, 231—240, 254—255.

[6] Felix Vodička, *Počátky krásne prózy novočeské*. Praha 1948, 15—60.

panička, rumený, varuje, vatra, topí sa (v zmysle rozpúšťa sa) atď., vyhľadal v poznámke české ekvivalenty. Okrem toho pokúsil sa o to, aby pre slovenské slová našiel príklady aj v iných slovanských jazykoch. Pri básni *Žarko a Hanka*, uverejnenej v Prvotinách r. 1816, je pomerne najviac slovakizmov a sám Šafárik uvádza 25 textových vysvetliviek. Nejde nám len o ich prekvapujúce množstvo, ale o Šafárikovo zdôvodnenie poznámok a prístup k nim. V úvodnej poznámke hovorí: „Skladatel přítomné básně, jakkoliv všeho výkladu při vlastních pracech nenávistníkem jest, viděl se z příčin, jejichž vyložení sem nepřináleží, přinucena býti, některá — Slovákům známa — dobrá slova jinými vysvětliti, a za svědky přesvědčení svého slovanských svých povolati bratří". Pri jednotlivých slovenských slovách usiluje sa skutočne doložiť nielen český tvar alebo slovo v češtine, ale aj v staroslovenčine, poľštine, srbštine a ruštine. Napríklad pri slove „lúbila" uvádza túto poznámku: „lúbiti, milovati, lubosť, láska etc. Tak se slova ta píší a užívají i v jiných nářečích, jakož v staroslovanském, srbském, ruském, polském etc.". Pri slove „zatvárely" vysvetľuje: „od kořene: zatvořím, t. j. zavru. Staroslovansky: zatvoriju — jako u nás Slováků. Odsud: pitvor, česky předsíní, staroslovansky lépe: pritvor". V týchto poznámkach Šafárik demonštruje skutočne svoje „presvedčenie", svoje slovanské uvedomenie a súčasne sú v nich základné črty celej budúcej jazykovej koncepcie, ktorú Šafárik v otázke spisovného jazyka zastával. Uvedené poznámky dokazujú Šafárikovu orientáciu v zložitých vzťahoch medzi jednotlivými slovanskými jazykmi a štúdium tejto problematiky už počas pobytu v Jene. Ono „presvedčenie", ktoré Šafárik v úvodnej poznámke spomína, je rodiaci sa náhľad o jazykovej jednote slovanských národov, o „slovanskom jazyku", členenom na nárečia. Množstvo slovakizmov v citovanej básni a neosvetlené príčiny vysvetliviek možno si vysvetliť tým, že Šafárik už v tomto čase začal prakticky uskutočňovať svoje názory na jazykové reformy češtiny, aby tak čelil širšiemu uplatneniu bernoláčtiny a zachraňoval pozíciu češtiny, ktorú oslabovali „biblickí" konzervatívci. Šafárik videl v jazyku veľmi dôležitého činiteľa spoločenského a kultúrneho. Nebol preň len objektom skúmania, ale mal k nemu i citový vzťah, pretože cez jazyk premietal aj mnohé problémy svojej vlasti. Takýto obsažný vzťah k jazyku vyplýval zo Šafárikovej obrodeneckej orientácie.

O tom, ako Šafárik počas jenských štúdií ideove vyzrel, svedčia aj listy adresované priateľom. V liste zo dňa 22. 4. 1817 Františkovi Palackému, ktorého považoval za uvedomelého vlastenca a uvedomelejšieho od seba píše: „Stůjte, stůjte! Ještě není prohráno. Živ jest Bůh, živo nebe, které dříve nebo později snažení svých věrných prospěchem korunuje. A byť to všecko jen sen, sen idea byla, což je o to? Zemřeme-li my, jako otcové naši, ničeho nedovedše, zemřeme pro idey; a člověk člověkem jest, že pro idey zemříti může."[7] A na iných miestach: „Potomstvo bude žehnati předky, kteří slávu praotců vzkřísiti mnice životů svých vynasadili,... Než zbytečná jest bázeň naše: procidí národové Slovanů, jak dalece sahají; s novým pokolením nová všudy vykvetá síla; vše, co mrtvo bylo se hne. Dřímota prchla: život, život následovati musí; jaký ale, kdo to uhodnouti může?" Takéto pocity súvisia s atmosférou jungmannovského pokolenia, ktorá našla aj v Šafárikovi priaznivú ozvenu. Otázku o ďalšom živote možno vykladať len v spojitosti s úlohami, ktoré sa pre vzdelancov vytvárali

[7] *Františka Palackého Korrespondence a zápisky.* K tisku připravil dr. V. J. Nováček. II. Praha 1902, 13.

z komplexu úloh slovenského národného obrodenia. V liste z 27. februára 1818 píše Šafárik Jungmannovi odhodlane: „Buďme, seč býti můžeme, cele; pokusme se, ukažme cestu potomkům, svobodné jím nechajíce volení. Jáť cítím často do sebe sílu náramnou: — ale jedno pohledění na obraz Čechie a Slavie naší oblomuje mysl mou, a k truchlivému ji chropotu přivádí. Pokyňte, a duch můj se rozplamení k činům ne mládeneckým, ale dospěle mužským.“ Vôľa po premene nevyhovujúcej skutočnosti v novú skutočnosť, vôľa po odhodlanom vystúpení za spoločnú vec patrí k znakom obrodeneckej generácie tak českých, ako aj slovenských buditeľov.

Príležitostí pre takéto vystúpenie bolo niekoľko. Šafárik spolu s Palackým a Jungmannom sa dívali na stav vtedajšej literatúry veľmi kriticky. Centrom ich kritiky bola neuspokojivá situácia v otázke prozódie. Básnici sa pridržali Dobrovského prozodických pravidiel veľmi schematicky, čím sa zastavil aj vývin verša, teórie verša a samého básnického jazyka. Šafárik ešte z Jeny v citovanom už liste z 22. 4. 1817 píše Palackému: „Nechť se třebas světy světa puknou, ja na to jsem, že naše nynější veršování jediné Neruda nebásnířského ducha jest.“ Bola to fakticky všeobecná príprava a čas k nástupu proti prevládajúcemu spôsobu vtedajšieho básnenia. Je známe, že Šafárik už počas štúdií v Jene zaoberal sa reformou prozódie v českej poézii. Palackého ubezpečuje, že urobí čo bude môcť a sľubuje: „Půjdu já v této důležitosti k Herrmannovi do Lipska, ať prvním v metrice na světě jest.“ Šafárik skutočne tak urobil, hoci Herrmann „nepovědomý jazyka našeho snad sobě předce něco vysvětliti dá a rady udělí“. No profesor Herrmann nebol rozhodujúcou osobnosťou. Za celou prozodickou reformou stál Jungmann a jeho priatelia. S ním sa Šafárik pri návrate z Jeny stretol a po dohovore pustil sa do uskutočnenia plánu, ktorý v listoch predtým sľuboval splniť. V Bratislave našiel Šafárik Palackého, ktorý prejavoval voči stavu vtedajšej poézie podobnú nespokojnosť ako Šafárik. Osobne sa veľmi úzko zblížili rozhovormi o stave národného hnutia a medziiným aj o situácii súčasnej poézie. Z týchto spoločných úsilí po kritickom vystúpení vzišiel teoretický spis *Počátkové českého básnictví obzvláště prosodie* vydaný anonymne v Bratislave r. 1818. Autori, Palacký a Šafárik (Ján Benedikti je autorom predhovoru podpísaného pseudonymom Jan Blahoslav), venovali ho „Mladým básníkům, Čechům, Moravanům, Slovákům, hodným Múzy schovancům, budouci vlasti, národa, jazyka ozdobě, svým krajanům a bratřím“. Toto venovanie prezrádza na koho sa *Počátkami* (t. j. základmi) obracajú, totiž, že počítali na prvom mieste so svojou vlastnou generáciou. V ich vedomí vystupovala tvorba českých a slovenských spisovateľov, píšúcich v češtine ako jedna spoločná literatúra. Autori zvolili pre vyslovenie svojich názorov formu listov, ako to bolo bežné v období osvietenstva a klasicizmu (i v antickej literatúre) a svojho neznámeho čitateľa oslovovali Blahoslavom. Šafárik je autorom tretieho, štvrtého a šiesteho listu.

Na *Počátky* sa dívala literárna veda ako na spis výlučne súvisiaci len s prozodickými otázkami[8] a nevšímala si iných otázok, najmä skutočnosti, akú ideovú misiu mali *Počátky* spĺňať. Vo veci spoločenských koreňov vystúpenia Palackého a Šafárika pokúsil sa o výklad Mukařovský[9], ktorý dával *Počátky* do súvislosti s pos avením mladej českej buržoázie. Podľa Mukařovského sa táto buržoázia potrebovala v období svojej počiatočnej konsolidácie kultúrne odlíšiť nielen od

[8] Taká je i práca K. Horálka *Počátky novočeského verše*. Praha 1956.
[9] Česká literatura II, 1954, 18.

veľkostatkárskej šľachty, ale aj od vidieckeho pracujúceho ľudu, ktorého ináč využívala ako spojenca. Jedným z prostriedkov, ako sa odlíšiť pomocou kultúry od ľudu, videla česká buržoázia vo vytvorení exkluzívnej poézie pomocou časomiery. Pripúšťame tento diferenciačný moment, ale dodávame, že k spoločnému vystúpeniu Šafárika a Palackého viedla predovšetkým snaha po skvalitnení literárnej tvorby natoľko, aby sa mohla vyrovnať literatúre iných, súčasných národov. Autori položili mimoriadny dôraz na vážnosť umeleckého slova, na väčší význam „slova Homerova" než „rodiny Graikovej", t. j. na historicky väčšiu cenu literatúry ako slávy jednotlivcov. *Počátkové* majú jasné vlastenecké zameranie i v tom, že sa obracajú proti napodobňovaniu nemeckej poézie, proti „germanovaniu". Svoj spis považovali autori za „jedno slovo za čerstva ze života vyňaté a za čerstva do života vražené", ktoré „veseleji zažehá vzněšenějšího vlastenectví pochodní, než hory doly mrtvé učenosti." Spolok priateľský, ako sa predhovor vyjadruje o autoroch *Počátkov,* bol si vedomý svojho prijatia v spoločnosti. Neľakal ich „arystarchů mračnopozor, ani tonomanů hromoblesky" a neimponovalo im „nedospelců chvalné potleskování", pretože „oněch hana a těchto chvála jednoho jsou zrna".

Vo vlastnej práci išlo obom autorom o to, aby podvrátili Dobrovského názory na otázky využitia prízvuku v poézii. Neprikladali mu totiž taký rozhodujúci význam pre rytmus ako Dobrovský, ale miesto neho taký význam pripisujú kvantite. Rytmus vzniká zo striedania krátkych a dlhých slabík. Prízvučná prozódia podľa autorov ťažko umožňuje cezúru a zamedzuje väčšiu variáciu taktov. Z tejto negácie prízvuku a jeho dominujúceho postavenia a zredukovania rytmu len na otázky kvantity vyplynula im jednoznačná voľba časomiery ako jedine možnej metrickej základne pre českú poéziu. S tým súvisí i odmietnutie rýmu, ktorý autori nazvali dedičstvom barbarských čias. Pre svoje názory uvádzajú doklady z češtiny, zo staršej i novšej českej poézie a príklady z európskych literatúr. Šafárik dokonca siahol k dlhému citovaniu z listu lipského profesora Herrmanna, ktorého osobne žiadal o vyjadrenie stanoviska k otázkam prozodickým. Z obidvoch autorov bol Šafárik kritickejší k stavu vtedajšej literatúry a častejšie odbočoval od prozodických problémov. A práve na týchto odbočeniach markantne vidieť jeho ideovo-umeleckú orientáciu. Obvinil básnikov, že svoje verše skladajú s nedbanlivou remeselnosťou a s iróniou vytvára „rad": „vítězozpěvy, truchlozpěvy, mnohozpěvy, málozpěvy, výzpěvy, prozpěvy, zázpěvy, dozpěvy a nebozpěvy". Označuje ich za bubliny, ktoré „dříve než země doletí a podiv světa na se obráti, v povětří se rozplývají".

Túto svoju kritičnosť vystupňoval Šafárik v šiestom liste. S úprimným nadšením adresuje mladému pokoleniu plamenné výzvy po svojskosti, po vlastných „génioch" národnej literatúry. Pokúsil sa vyriešiť vcelku správne vzťah k predošlým epochám národnej kultúry. „Držme se praotců, kde se jich držeti, zpustme se jich, kde se jich zpustiti světlo devatnáctého století káže. Hanba by nám zajisté byla, ... hanba devatnáctemu, v kterémž žijeme, století, kdybychom dále, nežli otcové naši, neviděli, kdybychom k něčemu vyššímu, vznešenějšímu, svrchovanejšímu, nežli oni, schopni nebyli." Tento kritický prístup ku „kultúrnemu dedičstvu" ukazuje na intenzitu „světla devatnáctého století", na silné základy obrodeneckej ideológie, ktorá sa pokúsila o vlastný program, nadväzujúci síce na tradície a hodnoty, ale bez toho, aby sa na ne obmedzovala. Takýto postoj ku kultúrnym tradíciám je dôkazom novosti obrodeneckej ideológie, rozvíjanej medzi inými i Šafárikom v *Počátkoch*. Preto opätovne volá Šafárik

po zborení starého hradu, hradu „cizozemského", aby „na zříceninách jeho nová, nedobytá byla vystavena pevnost domácí, pevnost slovanská". Novosť programu nesúvisí len s kritickým postojom ku kultúrnym tradíciám, ale aj s kritikou cudzoty a takých nedostatkov, ako je „studenost, ospalství, odcizenost, ctižádost, lakomství, bažení po samovládě v říši rozumu, monopolium národního spisovatelství, germanomanii, veršovanii, ypsiloklanici". Šafárik vyslovuje v závere svoje najhlbšie presvedčenie vo veci vzťahu k národu: „Co národu mého jest, to lidským i božským právem mého jest; co mého jest, to lidským i božským právem národu mého jest. Hanba vlasti jest hanba má, rána vlasti jest rána má, smrt vlasti jest smrt má: ale i život její jest život můj, i sláva její sláva má." V týchto manifestačných slovách ide o nové vyjadrenie vzťahu k spoločnosti, o nový obsah vlastenectva. Je to východisko k demokratickému chápaniu spoločenských úloh, ktoré v zmysle „občianskych" žiadostí upravilo „povinnosti a práva" uvedomelých príslušníkov národnej spoločnosti. Súčasne je to začiatok chápania spoločného osudu národného kolektívu a jednotlivca, ktoré neskoršie na Slovensku rozviedli príslušníci štúrovského pokolenia v teórii i umeleckej a politickej praxi.

Počátkové a z nich najmä Šafárikov šiesty list sú napísané v duchu vrúcneho a opravdivého obrodeneckého patriotizmu. Autori mysleli nimi na vyššiu umeleckú úroveň. Vychádzali z predstavy spoločnej literatúry československej a prakticky chceli riešiť jej vnútorné problémy. Skutočnosť, že sa autori zavedením časomiery usilovali o krok späť, je vyvážená tým, že sa im „podařilo vzbudit v rozvoji formy českého verše dialektický protiklad mezi strohou pravidelností metra a pohyblivostí rytmu a umožnit tak veršovou formu dosti pružnou, aby byla schopna se v každém období znovu přizpůsobovat proměnám ideového obsahu a rozvoji básnického zobrazování".[10] Toto Mukařovského tvrdenie a názor, že *Počátkové* doplňujú s veľkorysou iniciatívou Dobrovského a jeho priamych nasledovníkov, nám potvrdzuje, že sa tak stalo vďaka obrodeneckému aktivizmu Palackého a Šafárika, z prijatia nových úloh literatúry, úzko spojenej s diferencujúcou sa národnou spoločnosťou, v rozvíjajúcom sa sociálnom a duchovnom zápase so silami feudalizmu. Počátkové sú v plnom zmysle slova dielom predchnutým ideami nášho národného obrodenia. Vznikli v atmosfére slobodných úvah počas bratislavského pobytu Palackého a Šafárika, v ovzduší nezávislosti od staršej generácie, uprostred ktorej žil Jungmann, ktorý sa na podobné vystúpenie neodvážil. V bratislavskom prostredí mali Palacký a Šafárik proti sebe iba Jura Palkoviča, osobnosť, ktorá v zložitých umeleckých otázkach nemala tak veľkú autoritu.

Účasťou na *Počátkoch* vrcholí činnosť mladého Pavla Jozefa Šafárika. Svojich názorov na otázky prozódie pridržal sa aj v ďalších rokoch. Literatúra v Šafárikovej koncepcii je spojencom života, pomocníkom pretvárania života. Aj vo svojej novosadskej prednáške o otázkach metriky r. 1819, hoci sa v nej zaoberal otázkami prozódie, rytmu a vzťahov literatúry k iným druhom umenia, vyslovuje túto koncepciu literatúry: „Jistě politovani hodný jest národ, jemuž Musy v neštěstí potěšitelkyně, ve štěstí společnice nedáno."[11] Odchodom na novosadské gymnázium oslabilo sa úzke spojenie Šafárika so živým organizmom českej

[10] Česká literatura II, 1954, 28—29.

[11] Uverejnené pod názvom *Výtach řeči při začetí čtení metrických v ...e 1. 1819* v Kroku I, 1821, 14—33.

a slovenskej literatúry, s jej najnovšími prácami, i keď záujem o ne ani potom nestratil. No pred ním stála nová úloha, a to práca na dejinách reči a literatúry slovanských národov. Aj v tomto diele pokračuje v rozvíjaní obrodeneckých myšlienok, a to najmä tým, že sa svojou prácou postavil na obranu slovanskej kultúry a tým slovanských národov, z ktorých väčšina žila pod cudzím jarmom. Ako pedagóg využil svoje filozofické a pedagogické štúdiá v Jene. Dokazuje to najmä jeho vstupná reč r. 1819, prednesená pri prevzatí novej funkcie. Slávnostná reč sa vyznačuje humanistickým poňatím školskej výchovy a návrhom na niektoré reformy.[12]

Mladé roky P. J. Šafárika boli rokmi, v ktorých sa mladý básnik a počínajúci bádateľ slovanskej kultúry pevne sformoval na obrodeneckého vedca a buditeľa. Do konca svojho prácou preplneného života neodchýlil sa od hlavných myšlienok, ktoré si osvojil v mladých rokoch. Celá jeho práca smerovala k rozvoju našej národnej kultúry tak v českom, ako aj slovenskom národe a v ostatných slovanských národoch. Zmyslom jeho práce bolo riešenie hlavných úloh, ktoré potrebovala spoločnosť vo svojom vývine. Šafárik sa plnenia týchto úloh nezriekal ani vo svojej mladosti, ani vo svojom mužnom veku.

[12] Reč vyšla tlačou r. 1819. Pozri príspevok Alberta Pražáka v Slovenských štúdiách, Bratislava 1926, 27—33, odtlačenú pod názvom *Vstupní reč Pavla Jozefa Šafařika na novosadském gymnasiu r. 1819.*

MILAN HAMADA

POZNÁMKY K VÝVINU NOVODOBEJ SLOVENSKEJ LYRICKEJ POÉZIE

O NIEKTORÝCH VONKAJŠÍCH A VNÚTROLITERÁRNYCH PREDPOKLADOCH VZNIKU NOVODOBEJ LYRICKEJ POÉZIE

Stále viac sa ozývajú hlasy o nedostatočnom poznaní vlastného literárneho procesu, jeho zákonitostí, dialektiky jeho vývinu a zároveň už vznikajú, zatiaľ len ojedinelé pokusy, vyplniť túto citeľnú medzeru. Naliehavo sa ohlasuje potreba teoretického prehĺbenia literárnohistorických metód. Do centra záujmu sa dostávajú zanedbané problémy historickej poetiky, vývin literárnych druhov nielen v ich synchronickom, ale aj v historickom osvetlení (S. Šmatlák, *Poznámky k vývinu slovenskej epickej poézie).*

V týchto poznámkach, ktoré majú charakter teoretických úvah na základe historického materiálu, budeme musieť počítať s poznatkami Šmatlákovej práce a v niektorých prípadoch zároveň aj jeho výklad dopĺňať. Nie je totiž mysliteľné izolovať jednotlivé literárne druhy. Veď všetky sú vo vzájomnej súvislosti, v kontakte, prestupujú sa, pôsobia na seba a pod. Treba si napr. uvedomiť, že romantická epika vzniká práve svojráznou syntézou epického a lyrického živlu. Štúrovský estetický postulát „spojenie ducha s predmetnosťou" je tiež vyjadrením uvedeného syntetizačného úsilia. (Aj keď tento postulát nemožno stotožňovať úplne s postulátom syntézy dvoch druhov.) S podobným procesom takejto syntetizujúcej premeny predromantického princípu epického („elegického") cez lyrický k novému epickému sa stretáme aj v českej literatúre.[1]

Vzájomná súvislosť literárnych druhov však nepredpokladá ich rovnomernosť vo vývinovom procese. Naopak, literárne druhy sa vyvíjajú nerovnomerne a táto nerovnomernosť ich vývinu je jedným z významných vnútorných hybných činiteľov literárneho procesu. Obyčajne sa stáva, že niektorý literárny druh obsahuje väčšie vnútroliterárne možnosti pre vznik novej ideovo-estetickej štruktúry, nesie predpoklady budúceho nového vývinového stupňa. Tak už v rámci klasicizmu v jeho estetickej sústave je lyrika literárnym druhom dosť neorganickým. Lyrický živel nepodlieha dosť jednoznačne klasicistickej normatívnosti, hoci klasicistická estetika určuje rovnako pre všetky druhy schematické obsahové aj formálne danosti, záväzné ako normy. Predsa však lyrika ako literárny druh menej objektívny stojí v prísnej a presnej hierarchii literárnych druhov nižšie ako epika. Hádam aj preto sa kríza klasicistickej literatúry najjasnejšie prejavila práve v oblasti lyrickej poézie a básnici, ktorí si ju uvedomujú a pociťujú ju, prejavujú úsilie o emancipáciu práve lyrického živlu. Táto skutočnosť platí aj

[1] Porovnaj Felix Vodička, *Mácha jako literární kritik,* Sborník Vysoké školy pedagogické, Praha 1959, 229—245.

vtedy, keď sa títo básnici v duchu dobových klasicistických predstáv klonia k epickému prejavu. Lyrický, subjektívny živel sa začína uplatňovať vždy dôraznejšie až do takej miery, že už aj romantická epika je vlastne len transpozíciou lyrického živlu do epickej podoby.

Od určitej chvíle, ako si Šafárik a najmä Kollár uvedomili krízu našej klasicistickej literatúry (o nej budeme ešte hovoriť) a uvedomili si ju práve vo sfére subjektívnej lyrickej poézie, práve od tejto chvíle začína byť lyrický princíp transformátorom každého umeleckého literárneho prejavu. Tam, kde tento lyrický subjektívny princíp prestáva jestvovať, tam sme vždy svedkami hlbokej krízy literatúry. Môžeme teda povedať, že Šafárikova a najmä Kollárova emancipácia lyrického živlu, subjektívneho činiteľa, je vlastne vstupom našej literatúry do novodobého obdobia. Zatiaľ čo Tablic formálne vyčlenil literatúru ako samostatnú formu spoločenskej činnosti, Kollárom sa začínala vyčleňovať aj vnútorne, vzhľadom na svoj obsah, metódu a pod. Pravda, Kollár tento proces (spolu so Šafárikom) len začína a už v jeho osobnom vývine možno zaznamenať, ako sa popretie lyrického subjektívneho živlu, ktorý sa začínal prebojúvať, spája s krízou v tvorbe básnika. Kollár bol prvý, ktorý prekročil náročnú hranicu chvíľu po tom, čo ju vlastnou rukou vyznačil. Nuž nazrime aspoň čiastočne do tejto drámy básnika. Veď v nej sa rodila naša moderná literatúra.

Obdobie obrodenia, znovuzrodenia sa slovenskej národnej literatúry podľa Stanislava Šmatláka charakterizuje „jasná prevaha epického živlu".[2] Okrem Jána Kollára, ktorý je tiež problematický, nenachádza vyhranenejší lyrický typ a predsa na inom mieste pri výklade Šafárika, narážajúc na prevažujúci lyrický výraz básnika, musí konštatovať, že u Šafárika „epické motívy majú vlastne len akúsi pomocnú funkciu, majú slúžiť ako ochranný štít, za ktorým sa skrývajú básnikove subjektívne túžby a city charakteru naskrze nekonvenčného a v tých časoch nového (túžby po slobode, pocity ľúbostnej tragiky)".[3] Ide tu, ako vidno, o zvláštnu skutočnosť, že element ideovoesteticky rozhodujúci sa nevyjadruje ešte v zodpovedajúcej forme, berie na seba podobu jemu nevlastného literárneho druhu. Predsa však tieto skutočnosti nemožno prehliadať a, ako vidno z úvah Stanislava Šmatláka, nemožno ich dostatočne diferencovane vysvetliť v izolovanom kontexte epickej poézie. Šafárik a najmä Kollár vnášajú do celej literatúry nové momenty, ktoré nemožno vysvetliť ako výsledok organického vývinu epickej poézie.

Šmatlák vykladá Kollára ako pripravovateľa veľkého epického činu Jána Hollého, ale nesprávne zrovnáva na jednej úrovni nepodarenú Kollárovu syntézu s vydarenou syntézou Jána Hollého. Hollého dielo síce prijíma podnety z ideových zložiek Kollárovej poézie, ale ako klasicistovi sú mu cudzie Kollárove problémy protikladného vzťahu básnika ku skutočnosti, ktoré sa prejavujú v emancipácii lyrického, subjektívneho živlu a v organizácii básnického prejavu na tomto subjektívnom lyrickom princípe. Zatiaľ čo Hollý spája „predmet s ideou", pričom obe zložky majú objektívny charakter a otázka pravdivosti je len otázkou totožnosti oboch, Kollár sa pokúša zlučovať čo je zlučiteľné len dialekticky. Hollého videnie sveta je homogénne, celostné, básnikov subjekt sa ešte neoddelil od „substanciálnej celostnosti národa" (Hegel). Kollár už začína vidieť svet a seba antinomicky. Vytvára sa tu úplne iný vzťah básnika ku skutočnosti, vzťah,

[2] *Poznámky k vývinu epickej poézie I. Klasicistická epika.* Slov. lit. IV, 1957, č. 1, 4.
[3] C. d., 12.

v ktorom sa subjekt v zmysle spoločenskom a rovnako aj noetickom dostáva do protikladného postavenia k svetu. Hlavný dôraz spočíva na subjekte.

Uplatňovanie sa subjektívneho, lyrického živlu je spoločensky podmienené zložitým vývinom nezlikvidovaného feudalizmu a vznikaním kapitalistických vzťahov. Hegel charakterizuje veľmi výstižne podmienky vzniku a uplatňovania sa lyrického živlu v literatúre a jeho charakteristika obsahuje zároveň aj definíciu lyrickej poézie. Lyrika podľa Hegla vzniká vtedy, keď sa „individuálne »ja« oddeľuje od substanciálnej celostnosti národa, jeho nálad, myšlienok, dejov a osudov, aj vtedy, keď sa cit človeka odtrháva od vôle, namiesto epickej dozrieva jednak lyrická a jednak dramatická poézia. Toto sa v úplnosti uskutočňuje v neskoršom čase života národa, keď všeobecné podmienky, ktoré určujú človeka v jeho činnosti, nezodpovedajú už celostnému citu a mysleniu, ale začínajú sa prejavovať ako samy v sebe ustrnuté, právne a zákonodarné určenia, ako prozaické rozdelenie vecí, ako politický poriadok, ako morálne a iné predpisy. Takým spôsobom substanciálne nevyhnutnosti vystupujú už ako vonkajšia, jemu samému neimanentná nevyhnutnosť nútiaca ho s ňou sa stotožňovať[4]." A tieto podmienky začali aj u nás pôsobiť najmä v atmosfére po porážke Francúzskej revolúcie, po obmedzení progresívneho osvietenského jozefinizmu, nástupom politickej reakcie a prejavili sa v básnickom úsilí Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára v podobe prenikania a emancipovania sa lyrického živlu. Preto, aj keď konštatujeme, že v tomto období má prevahu epika, nemôžeme prehliadať vývinove progresívnu a rozhodujúcu účasť formálne síce potláčaného živlu lyrického, bez uplatnenia ktorého by sa nebola mohla vyriešiť kríza našej literatúry a literatúra by nebola schopná vyjadriť ani nové spoločenské problémy.

Pravda, spomínaný literárny proces emancipácie lyrického, subjektívneho živlu je komplikovaný špecifickými podmienkami národného hnutia, formovania sa novodobého národa a jeho potrebami. Pod vplyvom prvej tendencie — všeobecne spoločenskej — oddeľuje sa subjekt básnika a stavia proti skutočnosti, s ktorou sa už nemôže a nechce stotožniť, a sám sa stáva vlastným obsahom básne, a to tým najosobnejším — osobnou láskou k žene. Z potrieb národnoobrodeneckého procesu zasa vyplývajú tendencie po objektivácii, ktorá sa prejavuje v epizovaní. Tejto potrebe najadekvátnejšie zodpovedá dielo Jána Hollého. No Kollár stojí už vo vare protikladného pôsobenia spomínaných tendencií a nevie sa z neho dostať. Básnik sa dostáva do protikladu s prirodzeným zákonitým vývinom vlastnej tvorby, ktorá sa začala formovať na tzv. modernom princípe. Mýlil ho súčasný stav modernej európskej poézie (napr. byronovskej), ktorý protirečil národnoobrodeneckému programovému charakteru poézie. Kollár začína uvažovať o zmierení dvoch princípov: romantického a klasicistického v jednote slovanskej poézie, používa falošné, nehistorické, protivývinové prostriedky, pretože nevidí možnosť, ako by na tomto vývinovom stupni literatúry, ktorý zodpovedá stavu sociálneho vývinu, mohol organicky uplatniť programovú spoločensky formujúcu funkciu literatúry, ktorá zasa vyplývala z potrieb utvárajúceho sa národa. Kým v *Básňach* a *Slávy dcere* (1824) Kollár dokazuje, že veľkosť poézie spočíva vo vyjadrení subjektívneho, vnútorného života človeka, v ďalšom básnení popiera subjektívny zdroj poézie a nahrádza ho apriórnym budovaním abstraktných ideálov, o ktorých predpokladá, že sú najpravdivejšie. Špecifický umelecký tvorivý proces nahrádza abstrakčnou činnosťou.

[4] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Ästhetik*, Aufbau — Verlag Berlin 1955, 942.

Dokonca ani Štúr nenašiel hneď vývinove adekvátnu syntézu zákonitého vývinu poézie so špecifickým poslaním literatúry v národnoobrodeneckom procese. Pravda, základňa ľudovej slovesnej kultúry, ľudovej lyrickej piesne bola z hľadiska ideového aj estetického tiež základom kompenzujúcim niektoré podstatné znaky modernej poézie. Tým štúrovská negácia moderného byronovského princípu nenadobudla povahu absolútnej negácie, ako to bolo v Kollárovom prípade. Kollár zviazaný ešte mocne klasicistickou estetikou nevedel nahradiť negáciu moderného princípu súvekej literatúry, na ktorom sám začínal, vhodným ekvivalentom, ktorý by spĺňal obe vývinové tendencie. Sám ľudovú pieseň zbiera, ale chápe ju len ako kultúrnohistorický doklad životaschopnosti a tvorivosti nášho ľudu a nie ešte ako platný základ vlastnej tvorivosti. Aj preto jeho ďalšie literárne úsilie vyúsťuje doprázdna. (I v tomto prípade sme svedkami toho, ako Kollár každý protiklad chápe ako absolútny protiklad.)

Týmto odbočením sme však predišli postupnosť našich úvah. Teraz nás zaujíma hlavne to, ako Šafárik, ale najmä Kollár riešia krízu literatúry v klasicizme.

Vzhľadom na postavenie poézie v klasicizme sa sústreďuje problematika ďalšieho vývinu na otázku „vnútornej" pravdivosti básne. Klasicistická estetika totiž určuje len požiadavku jednoty predpísaného obsahu, ktorý je obsiahnutý v záväznom estetickom ideáli, s predpísanou formou. Táto jednota ako norma hodnotí literárny prejav aj ako pravdivý či nepravdivý. V klasicistickej estetike sú teda všetky zložky umeleckej štruktúry — obsahové aj formálne — normované. Zaznamenávame už úsilie o vytvorenie samostatnej umeleckej literatúry, ale táto sa osamostatňuje, ako sme povedali, len formálne vzhľadom na výnimočnosť vyjadrovacích postupov, ktoré zodpovedajú obrazu vykonštruovaného básnického sveta. Vyvýšená básnická konštrukcia u Tablica najzjavnejšie vystupuje vo vzťahu k predchádzajúcej veršovej produkcii, ktorá je v každom prejave vždy prísne determinovaná určitou praktickou, konkrétnou a individuálnou potrebou (prevláda príležitostná literatúra).

Svet Tablicovej poézie sa absolutizuje, nadobúda všeobecnú a nadčasovú platnosť a ako taký sa stáva zdrojom veľkého sebavedomia a istoty básnika, ale zároveň aj miestom, na území ktorého sa všetky konkrétne javy zabstraktňujú. Určitá konkrétna hodnota sa stáva abstraktnou hodnotou vôbec. Básnik nepíše báseň napr. o konkrétnej cnosti určitého človeka, ale o abstraktnej cnosti človeka vôbec. Do tohto výnimočného sveta konkrétny človek so svojím subjektívnym myšlienkovým a citovým svetom nemá prístup. Z hľadiska predchádzajúceho vývinu literatúry znamená Tablicovo dielo zjavný krok vpred, lebo povýšilo príležitostnú, praktickým potrebám podriadenú literatúru na úroveň svojbytného literárneho prejavu. Pravda, tento krok vpred je ideove síce laicizujúci literatúru, ale protihistorický, sociálne harmonizujúci maloměšťacky názor na svet. Snaha oslobodiť literárny prejav zo zajatia jemu neadekvátnych praktických a iných náhodne vzniknuvších reálnych potrieb zbavovala ho konkrétneho premenlivého, jedinečného životného obsahu. Ale ani v Tablicovej tvorbe sa nepoprel vzťah literatúry ku skutočnosti; transponoval sa len zo svojej bezprostrednosti veršoveckej produkcie do vyvýšeného poetického výrazu, do vlastného poetického sveta. Básnický obraz u Tablica už nie je bezprostredným pomenovaním reálnej skutočnosti, ale súčasťou vykonštruovaného básnického sveta klasicistickej poézie a riadi sa pravidlami tohto hierarchizovaného systému. To znamená, že pravdivé je to, čo realizuje vo všetkých zložkách umenia normy systému (obsahové aj formálne).

Už sme konštatovali, že tablicovská poézia je vo vzťahu k svetu sociálne utvrdzujúca: tablicovská idyla znamená najideálnejšie vyvrcholenie historického vývinu. Ale v tomto období už začínajú pôsobiť aj sociálne podmienky, ktoré vyvolávajú sociálne protikladný vzťah človeka ku skutočnosti; tento protikladný vzťah nemá charakter revolty, ale aspoň nespokojnosti a začína sa v ňom emancipovať subjekt básnika. Básnik začína pociťovať svet tablicovskej poézie ako falošný, nepravdivý, pretože ho začína posudzovať vo vzťahu k reálnej skutočnosti, nie však „naturalisticky" bezprostredne, ako to bolo vo veršoch veršovcov, ale tak, že „predmetné a substanciálne sa vo svojom lyrickom obsahu musí prejaviť ako subjektívne".[5] Preto hovoríme o „vnútornej" pravdivosti básne. Prejavenie sa „predmetného" ako subjektívneho sa stáva charakteristikou celej modernej literatúry. Až v tomto momente začína byť literatúra hodnotiacim vzťahom ku skutočnosti a poetický svet, ktorý vytvoril u nás Tablic ako svojbytný svet, začína sa znova napĺňať konkrétnym, premenlivým životným obsahom. Nadviazal sa prerušený kontakt medzi poéziou a životom. V poetickom svete, ktorý bol vyhradený len pre vyvolenca Múzy, vydobýja si svoje domovské právo konkrétny človek svojím osobným myšlienkovým a citovým svetom. Stáva sa to po prvýkrát v poézii Pavla Jozefa Šafárika a najmä Jána Kollára. Všeobecné pravdy, ktoré práve preto prestali byť pravdami, bolo treba urobiť pravdami ľudskými, osobnými, čím sa im vrátil stratený konkrétny a z hľadiska života pravdivý obsah. To znamená, že ďalší osud poézie ako celku bol závislý od uplatnenia sa v nej subjektívneho, lyrického živlu. Lyrický živel jediný bol schopný rozriešiť krízu literatúry klasicizmu. V súvekom klasicistickom kontexte to znamenalo predovšetkým oslobodiť poéziu zo závislosti od klasicistických noriem a spojiť ju so životom, čo znamená s konkrétnym citovým a myšlienkovým obsahom subjektu, ktorý zo známych už spoločenských príčin je nositeľom životnej pravdivosti. Tým sa prekonala jednak „naturalistická" závislosť veršovca od skutočnosti, ako aj klasicistická odtrhnutosť literatúry od konkrétnej skutočnosti. Uplatnenie sa lyrického živlu bolo teda javom nielen potrebným, ale vývinove zákonitým. Týka sa to celej literatúry. Práve preto dokonca aj taká typicky klasicistická epika, ako je epika Hollého, mohla vzniknúť až po Kollárovi, ktorý vďaka emancipovaniu lyrického živlu vydobyl aj nové poňatie národa („rečový" pojem národa so zdôraznením psychických a etických atribútov národa).

Šafárikova a Kollárova emancipácia lyrického živlu, ako sme ju stručne osvetlili, riešila nepriamo krízu klasicistickej literatúry aj vo sfére jej zápasu o jazykové (prozodické) základy poézie, a to práve tým, že nastoľuje vedľa problému básnickej formy problém špecifického obsahu. V teoretickej súdobej literatúre ho predchádzajú teoretické postuláty *Počátkov* (1818), ktoré zdôrazňujú významné, ba rozhodujúce postavenie tvorivého subjektu nezväzovaného natoľko rozličnými kánonmi a pravidlami. *Počátky* v tomto zmysle prekonávajú aj v podstate ešte klasicistickú jazykovú Jungmannovu estetiku (hoci si uvedomujeme, že poňatie básnického jazyka u Jungmanna je odlišné od Dobrovského) a kladú základy tzv. „obsahovej" estetiky. V tomto smere pokračuje ďalej aj Ján Kollár, ktorý prakticky, v básnickej tvorbe, realizuje a dotvára tieto postuláty. Rieši kritický problém literatúry, ako ho formuloval Felix Vodička: „Celá literatura období jungmannovského tíhla ke konstruovanému a vyššímu jazyku po-

[5] C. d., 1009.

etickému. Bylo třeba, aby tento vývoj nevyústil do prázdna, bylo třeba navázat kontakt se skutečností."[6] V tomto smere zase priebojne pôsobí Kollár autor *Básní* a *Slávy dcery* (1824) a pred ním snáď len Pavol Jozef Šafárik.

Významný je v tomto ohľade Šafárikov odpor proti suchému, abstraktnému, racionalistickému veršovaniu a jeho zväzovanie poézie s ľudským zmyslovým vnímaním a subjektívnym cítením. Spája poéziu s láskou, s prírodou v subjektívnom zážitku básnika. Šafárik v našej poézii prakticky prvý určuje tvorivý, originálny, neodvodený spôsob básnického zmocňovania sa sveta prostredníctvom osobného jedinečného zážitku, ktorý je práve preto pôvodný, hoci veľmi často literárne štylizovaný. Z toho vyplýva aj vedomie (úplne iné ako u Tablica) o nevyhnutnosti jestvovania poézie ako svojbytného spôsobu zmocňovania sa sveta, bez ktorého je život človeka nemysliteľný. Až teraz sa poézia stáva nielen navonok, ale aj vnútorne jedným z nevyhnutných vzťahov človeka ku skutočnosti. Na otázku, čo by bolo zo sveta bez poézie, básnik odpovedá: „což bude ze světa? To, co je, — údolí bídy!" Šafárikova poézia je síce mladícky nevyzretá a ukazuje na značnú závislosť básnika od cudzích vzorov, ale napriek tomu, ako sme už uvádzali, je znamením správneho postupu pri preskupovaní hodnôt poézie. Kladie pred Kollárom a spolu s Kollárom základy pre vznik modernej poézie. Ba jeho verše sa vyznačujú aj oproti Kollárovi väčšou subjektívnosťou, naliehavejším uplatňovaním sa lyrického, subjektívneho živlu, mučivejším zamýšľaním sa nad zmyslom života. Predchádza Kollára aj v tom, že oproti vtedajšej básnickej tvorbe prevažne oznamujúcej obsahuje veľa vzrušených imperatívnych viet, otázok, zvolaní, ktorých použitie vyplýva zo subjektívne zaujatého lyrického vzťahu k téme; sú výrazom zvlnenej citovej a myšlienkovej hladiny básnika. Tento prevrat a vznik niektorých predpokladov modernej literatúry je funkciou nového vzťahu človeka ku skutočnosti, najmä ku skutočnosti sociálnej, vzťahu, v ktorom sa básnik dostáva do protikladu so sociálnou realitou, nestotožňuje sa s ňou. Tablicovská poézia danú sociálnu skutočnosť utvrdzuje, absolutizuje neživotný ideál stagnácie, idyly a pod. Už aj preto v nej nemohla vzniknúť otázka špecifickej funkcie tvorivého subjektu ako dôležitého, rozhodujúceho činiteľa v tvorivom procese.

Možno aj preto vedľa tejto poézie začína pôsobiť ľudová pieseň ako nový a účinný prostriedok lyrizácie a subjektivizácie poézie v zmysle jej vnútornej pravdivosti. (Hegel tiež zisťuje blízkosť moderného princípu lyrickej poézie a princípu ľudovej lyrickej piesne, ktorá je tiež vyjadrením stavu subjektu. Hegel v tejto súvislosti hovorí aj o radikálnej pravdivosti ľudovej lyrickej poézie.)

Tieto známe údaje uvádzame v súvislosti so Šafárikom najmä preto, že Šafárik bol zvlášť tesne zviazaný s ľudovou slovesnou tvorbou. V tomto vnútornom vzťahu k ľudovej slovesnosti anticipuje Šafarik (predstihuje tým aj Kollára) našu romantickú poéziu. Anticipuje ju aj použitím protirečenia, ktoré vyrastá z uvedomenia si osudovej protikladnosti, čím toto protirečenie nadobúda súčasne neriešiteľnú povahu. Šafárikov protiklad je bližší romantickému ako protiklad Kollárov viac klasicistický. („Který jest volnější život než váš? / Který pak trpčejší nežli jest náš?")

Už sme, zdá sa, dosť výrazne upozornili na to, že naliehavá potreba a úsilie o vytvorenie kontaktu medzi literatúrou a životom tesne súvisia s emancipáciou

[6] F. Vodička, *České obrození jako problém literární*, Slovo a slovesnost, 41.

lyrického živlu, lyrickej poézie v Heglovom výklade, pretože jedine v nej sa ustaľuje taký tvorivý proces, ktorý tento kontakt predpokladá. Celý tento komplex úloh ukladá básnikovi vyvinúť úsilie o vyjadrenie subjektívneho vnútorného myšlienkového a citového rozpoloženia človeka. O to sa po Šafárikovi usiluje najmä Ján Kollár. Hneď na začiatku treba upozorniť na ľúbostný, subjektívny podnet Kollárovej poézie nezávislý od žiadnej vopred určenej koncepcie. Básnik siaha za veršom, pretože musí. Báseň je jediným možným nástrojom na vyjadrenie jeho myšlienkového a citového stavu. Poézia je preň nevyhnutným vyjadrením zvláštneho vzťahu človeka ku skutočnosti. Subjektívne zdôvodnenie všetkého, o čom Kollár píše, bolo niečím z gruntu novým (pred ním hádam len u Šafárika). Osobné zanietenie, známka mysliaceho a cítiaceho subjektu vytvárali vnútornú kompozičnú os jeho poézie a poznačovali každú aj tú z cudzích zdrojov prenesenú znelku. Zdá sa, že zistenie vzorov, ktoré Kollár do svojej poézie prenášal alebo napodobňoval, je vedľajšie. Rozhodujúce je, že Kollár aj cudzím motívom, ba celým znelkám, ktoré preberal, dával nový subjektívny význam, aký poézia v našej básnickej produkcii nemala: stávala sa prostriedkom na vyjadrenie skutočného básnikovho myšlienkového a citového stavu.[7] Kollár po Šafárikovi vytvára nevyhnutné spojenie tohto obsahu s veršom v organickej jednote lyrickej poézie. Až Kollár u nás vytvára modernú lyrickú ľúbostnú a zároveň aj občiansku báseň — teda dva základné žánre, uprostred ktorých pozná už bohatšiu žánrovú diferenciáciu. Tento Kollárov emancipačný akt, analogický jeho zásahu do formovania sa novodobej národnej ideológie, je dôležitejší ako celé knižky veršov, pretože predznamenáva ďalší vývin našej lyrickej poézie a poézie vôbec.

Kollár píše prvý o svojej osobnej láske, tvorí báseň ako výraz vlastného duševného stavu, vyjadruje svoje vlastné neodvodené city a myšlienky. Zdôrazňujeme, že u Kollára aj cudzie motívy a znelky prechádzajú médiom žeravého básnikovho subjektu a znejú ako jeho vlastný prejav.[8] Odvaha a nevyhnutnosť uskutočniť rozhodujúci čin, vyjadriť myšlienkový a citový obsah vlastného subjektu je závislá od presvedčenia o vysokej hodnote ľudskej myšlienky a ľudského citu v subjektívnej podobe. Ináč by nebolo treba a básnik by sa iste neodvážil nahradiť odťažitý, abstraktný ideál tablicovskej poézie. Preto hádam ani nie je treba podrobnejšie analyzovať nekonvenčnosť Kollárovho citu lásky. Veď len takáto nová neanakreontická (hoci aj taká je ešte u Kollára) predstava jeho osobnej lásky mohla nahradiť vykonštruovaný, neživotný, zato vysoko povznesený ideál tablicovskej poézie.

V súvislosti s novosťou Kollárovej tvorivej metódy a postavenia tvorivého subjektu básnika v tvorivom procese poznamenáva výstižne Andrej Mráz: „Kollá-

---

[7] Tieto skutočnosti uplatňovania sa lyrického živlu v *Básňach* (1821) v naznačenom zmysle nedoceňuje po Vlčkovi, Jakubcovi ani Jan Mukařovský, ktorý prehliada básnikov pozitívny zápas o pravdivé vyjadrenie jeho myšlienkového a citového stavu. Argumentuje, že „i v této lyrice — podobně jako v ostatním soudobém básnictví českém — projevuje se závislost na cliché vytvořeném jindy a jinde; básnikova síla nestačí ani na portrét milenčin podle skutečnosti...“ (Jan Mukařovský, *Kapitoly z české poetiky III. Máchovské studie*, Praha 1948, 219.) Už to, že posudzuje Kollárove *Básně* ako epickú skladbu, je nesprávne. Kollárovi nešlo o pravdivý obraz milenky, ale o pravdivý obraz vlastnej myšlienky a citu a v tomto ohľade je jeho odvodenosť minimálna.

[8] Kollár by bol pozoruhodným zjavom vo vývine básnictva našich národov, i keby bol napísal len ľúbostné sonety (A. Mráz, *Ján Kollár*, Bratislava 1952, 5).

rovo básnické formovanie dialo sa pod nárazmi mnohých slovesných sugescií, z týchto sugescií ani jedna v jeho umeleckom a literárnoteoretickom vyhranení nenadobudla výraznejšiu prevahu. Ján Kollár vo svojej poézii i vo svojich náhľadoch na literatúru syntetizuje niekoľko prvkov, metód a orientácií.[9] Treba len doložiť, že to dosahuje tým, že centrálnym konštitujúcim činiteľom sa stáva v jeho verši nie už tá-ktorá literárna sugescia, ale nevyhnutnosť vyjadriť svoj osobný myšlienkový a citový stav. Tento vnútorný princíp je neodvodený z literatúry, ale má svoj pôvod v básnikovi.

Náš názor potvrdzujú aj vlastné literárnoteoretické názory Jána Kollára. Básnik k problému pôvodnosti literárneho tvorivého procesu poznamenáva: „Predsa i veľkí a bezpodmieneční ctitelia staroveku môžu veľmi škodiť. Úlohou nášho vzdelania totiž nie je len eklektický pôžitok z exotických útvorov; nie založenie zbierky všetkých prednášaných výtečností, ale pomoc prirodzenému vývinu našej svojskosti."[10] A ďalej hovorí v tomto zmysle: „Príživnícka učenosť a príživnícka kultúra, ktorá sa živí iba z cudzieho života a netvorí z vnútornej sily nič duchovného, znamená smrť národa a vedy."[11] Ak posudzujeme tieto názory z noetického hľadiska, nemôžeme si nevšimnúť, že Kollár v nich zdôrazňuje vo vzťahu poznávajúceho subjektu k objektu práve subjekt či už jednotlivého tvorcu alebo národa. Má to tie isté spoločenské príčiny, ktoré sme uvádzali v súvislosti s emancipáciou lyrického živlu v poézii Šafárika a Kollára. Teda rovnako tak v básnickej praxi (emancipáciou lyrického živlu), ako aj vo svojich literárnoteoretických náhľadoch Kollár prekonáva jungmannovský estetický program. Ak pre Jungmanna „nebyla otázka původnosti kladena tak, jak ji klademe dnes, a že pabásnění nebylo pociťováno jako něco méně cenného než tvorba původní"[12], Kollár stavia otázku pôvodnosti už v novodobom zmysle (toto tvrdenie nepopiera už známe preberanie cudzích literárnych výtvorov). Kým „u básníků Jungmannovy doby bije přímo do očí, že jejich thematika byla zautomatizována a že v popředí záujmů básnické tvorby stály otázky formální[13], Kollár uvažuje už aj o otázke obsahu literatúry, ba práve obsahu a tak aj z tejto stránky zasahuje do zápasu o vytvorenie národnej literatúry. Proti jednostrannému a málo účinnému spôsobu zvyšovania jazykovej (prozodickej) stránky literárneho diela Kollár sa pokúša o prestavbu vnútri, v obsahových zložkách literárneho diela. Kollár takto prehodnocuje jungmannovskú estetiku. Zatiaľ čo Jungmann požaduje väčšiu výlučnosť, jazykovú povznesenosť literárneho diela nad obecný názor, Kollár sa uberá podobným smerom, no mení zámer: vytvára báseň, ktorá má obsahovať vyšší životný názor, ale vyšší predovšetkým v zmysle jeho pravdivosti, ľudskej a spoločenskej závažnosti. V jeho poňatí prestáva byť poézia anakreontickou či moralizačne didaktickou poéziou (jungmannovské postuláty nevedeli prekonať tento stav literatúry).[14]

---

[9] C. d., 40.

[10] J. Kollár, *O literárnej vzájomnosti*, SAV, Bratislava 1954, 138.

[11] C. d., 138.

[12] Josef Hrabák, *Kapitolky o verši Josefa Jungmanna*, Sborník Filosofické fakulty Brněnské university VII — 1958, řada literárněvědná D5 (1958), 50.

[13] C. d., 50.

[14] Týmto hodnotením Kollára sa odlišujeme od názoru, vysloveného F. Vodičkom v knihe *Počátky krásné prózy novočeské*, 133—139. Felix Vodička nerozlíšil predsa len odlišnosť Jungmannovho a Kollárovho úsilia o vysokú literatúru v tom zmysle, ako sme sa to snažili naznačiť.

Kollár polemicky hovorí:

Jiní snadno vyvýšiti znají
V básněch velkých malé předměty,
Krásnější jsou jejich klevety
Nežli skutek, který v oku mají... (str. 50, 40)

Tablicovský anakreontický aj moralizačný klasicizmus, ako aj klasicistická okázalosť, pompéznosť bez vnútorného presvedčenia, bez vnútorného dôvodu sú Kollárovi cudzie. Je proti dekoratívnosti, povrchnosti v chápaní zmyslu života. Povrchný, malicherný život, jeho predstava, ako ju fixovala poézia tablicovská, predstava života bez vnútorného presvedčenia, bez ľudských a spoločensky záväžných ideálov je Kollárovi cudzia: „Hra to větrů jen a mrtvá nůše / s níž si darmo světem střečkoval: / Život má být dílo vlastní duše (str. 100, zn. 78). V tomto zmysle Kollár prehodnocuje aj moralistickú didaktičnosť predchádzajúcej poézie tablicovskej na vyšší stupeň reflexívnosti, čím ju obdobne, ako ľúbostnú poéziu anakreontského typu, zapája do štruktúry lyrickej poézie ako lyrický žáner reflexívny. Aj v tomto prípade ide o dôsledok emancipácie lyrického subjektívneho živlu.

V dôsledku emancipácie lyrického živlu (o tom sa doteraz hovorilo len veľmi málo a len sporadicky) mohol Kollár práve ako lyrický básnik formulovať nové poňatie vlastenectva, vlasti, národa a pod.[15] Už sa konštatovalo, že rozširuje obzory v zmysle príprav historického eposu. Treba však viac zdôrazniť, že Kollár svojou tvorbou z dvadsiatych rokov urobil vec národa osobnou záležitosťou človeka, záležitosťou subjektívneho myšlienkového a citového formovania sa človeka, príslušníka národného spoločenstva. „Ale básnickým živlom Kollárovým, ako i nazov básne ukazuje nie ona; (cirkev, pozn. M. H.) nie s citom dieťaťa k materi sa spája jeho patriotizmus, ale s citom erotickým, so živelným citom milenca k milenke."[16] Krčméry tiež upozorňuje na to, že otázka národa, vzťah k národu je rovnocenný s jeho ľúbostným citom. Kollárovo vlastenectvo sa stáva obsahom jeho základného básnického úsilia o vyjadrenie vlastného subjektívneho,

---

[15] Zdá sa, že je zužujúci názor o Kollárovej účasti pri formovaní národnoobrodeneckého programu, ako to vyplýva z našich úvah o Kollárovom zápase o modernú lyrickú poéziu, vyslovený v *Tézach Dejín Slovenska* na str. 100, v ktorom sa neberie dosť do úvahy širší a spoločensky protifeudálny význam Kollárovho pojmu národa, poňatie vlastenectva z dvadsiatych rokov, ale sa jednostranne hovorí, že ide „zároveň aj o určitý krok späť oproti prv sa vyskytujúcej predstave osobitného slovenského národa". Neuvádza sa tu a zvlášť nehodnotí to, že bernolákovská predstava osobitného slovenského národa sa dostáva do štúrovského národnoobrodeneckého programu Kollárovým sprostredkovaním. Už sa viackrát upozornilo, že Kollár pripravil ideove cestu Hollého eposu, ktorý je výrazom vývinovej kontinuity historického procesu, výrazom slovenského historického vlastenectva; ideove na novom stupni (a tu je účasť Kollára zvlášť významná) aktualizuje tie tradície v histórii národa, ktoré potvrdzujú oprávnenosť, historickú závažnosť a nevyhnutnosť národnoobrodeneckých úsilí. Úloha Jána Kollára sa aj v týchto súvislostiach ukazuje ako úloha katalyzačná. Kollár plní funkciu katalyzátora v národnoobrodeneckom hnutí (so všetkými dôsledkami tejto činnosti) tým, že zbavuje bernolákovskú predstavu národa všetkých pozostatkov starého feudálno-stavovského pojmu národa a urýchľuje reakciu na zásadách národnoobrodeneckého programu štúrovského.

[16] Št. Krčméry, *Výber z diela III*, Bratislava 1954, 34.

myšlienkového a citového stavu.[17] Kollár stavia v najširšom zmysle otázku pravdivosti literatúry, ktorá bola v súvekej literatúre najaktuálnejšia. To znamená, že sa rovnakou mierou ako pravdivosti citu lásky dotýka aj pravdivosti či falošnosti alebo povrchnosti vlastenectva. Kollárov vzťah k národu rovnako ako k láske vylučuje povrchnosť alebo falošnosť a v dôsledku toho práve touto svojou citovou a myšlienkovou opravdivosťou a osobnou prežitosťou buduje základy nového demokratického, z vnútorného presvedčenia vyplývajúceho vlastenectva. Veď len také vlastenectvo sa mohlo stať obsahom Kollárovej poézie ako súčasť a zároveň výraz básnikovho myšlienkového (reflexívneho) a citového rozpoloženia človeka. Len vďaka uplatneniu sa lyrického živlu básnik vytvára poňatie vlastenectva ako výraz vnútorného subjektívneho stavu človeka a hoci chápe cit osobnej lásky k žene a nadosobnej lásky k vlasti dualisticky a absolútne protikladne, predsa len mu moderný lyrický živel zaručuje aspoň potenciálnu syntézu, pretože básnik v oboch sférach uplatňuje tvorivý proces, ktorý sa realizuje na spoločnom princípe lyrickej poézie. Dualizmus, protikladnosť sa reálne prejavia až vtedy, keď básnik opustí metódu subjektívnej lyrickej poézie. Vtedy prestane pôsobiť oná potenciálna jednota, vyjadrujúca vlastne neustále napätie medzi osobnou láskou k žene a nadosobnou láskou k vlasti. Toto napätie v stave jeho trvania je charakteristickým znakom Kollárovej poézie a v ňom sa udržuje aspoň potenciálne rovnováha jeho poézie; charakteristické napätie medzi subjektívnym lyrickým princípom, na základe ktorého siahol básnik po verši, a medzi určitými nadindividuálnymi hodnotami, ktoré vyplývali jednak z klasicistického poňatia literatúry a jednak z potrieb utvárajúceho sa novodobého národa, je vlastne výrazom dramatického úsilia preklenúť tento preň neprekleniteľný protiklad.[18]

Básnik však tento protiklad ani o kúsok nezmenšuje, stále stojí na jednom mieste, a preto hovoríme, že napätie dvoch spomínaných tendencií je charakteristickým znakom Kollárovej poézie a pridáva jej akýsi tragický pocit z nemožnosti nájsť, vydobyť si túženú jednotu. Kollár síce prechádza procesom neustáleho poznávania, neustálej skúsenosti, ale nemôže sa poučiť. Preto celkom logicky rezultuje veľkolepým gestom: „Srdce, čo chceš? Ta tam, ta tam v moře / Zřítiti se v modrou hlubinu, / Tam se za hvězdami rozplynu, / Z tluků těchto nové světy tvoře;...“ Nové svety, v ktorých by ho neprenasledovali mučivé bolesti rozpoltenia. Alebo rezignuje, čo je len opačná strana voluntaristického gesta s rovnakým výsledkom: „Život břímě, smrt je tužbě vděka.“ „Mužné padnout není menší chvála.“ To sú posledné slová naozaj mužného zápasu básnika. Sám básnik spravodlivo a pravdivo vyznal „Jestli padl, vyzná bez úžasu: / Padl avšak rovně Jákobu, / S anjelem se pustiv do zápasu.“

Z čoho vyplýva básnikovo videnie a cítenie protikladov, o tom sme už hovorili, keď sme definovali podstatné znaky lyriky. Treba však ešte povedať, v čom spočíva tragika Kollárovej antinomičnosti. Ináč povedané, treba vysvetliť, prečo nemôže Kollár ani jeden z pociťovaných protikladov preklenúť na pôde reálnej

[17] Podobne hodnotí Kollárovo „básnické“ poňatie vlastenectva v českej literatúre Václav Bolemír Nebeský, *O literatuře*, Praha 1953, 11—12 a u nás vedľa Jozefa Miloslava Hurbana najmä Sv. H. Vajanský, *State o slovenskej literatúre*, Bratislava 1956, 217.

[18] „Polarita klasicizmu a romantizmu (užívame nyní obou termínů ne v historickém smyslu, ale konvenčně) je pociťována v tomto období neustále a patří k podstatným znakům celého období.“ F. Vodička, *Počátky krásné prozy novočeské*, Praha 1948, 133.

skutočnosti. Veľa nám pomôže charakterizovanie básnikovho svetonázoru. Na jeden z podstatných znakov Kollárovho svetonázoru a Kollárovej estetiky upozornil Viktor Kochol v súvislosti s poňatím času u Kollára a štúrovcov. Kochol poznamenáva, že pre štúrovcov, ktorí sú z filozofického hľadiska oveľa „monistickejší", ako to vyplýva z Heglovho monistického objektívneho idealizmu, čas už nie je nadľudským a nadosobným faktorom svetového diania. Prírodné úkazy sa spájajú v básnických predstavách štúrovcov s ľudskou činnosťou . . ."[19] Kollár nadraďuje svetu realít svet ideálnych hodnôt. V dôsledku toho aj otázku životnej pravdivosti poézie, určitého konkrétneho reálneho životného obsahu, ktoré nastoľuje, čím ďalej tým viac prenáša zo sféry reálnej do sféry transcendentálnej. Projekciou reálnych problémov do ideálnej sféry dosahuje nie ich riešenie, ale likvidáciu, pretože stráca vzťah ku skutočnosti, nadviazanie ktorého v podobe lyrickej básne bolo najväčším prínosom Kollára do vývinu našej literatúry.

V čom spočíva ďalej neriešiteľnosť Kollárových protirečení? Kollár totiž nielen vidí a cíti protirečenia, ale sám je nimi ovládaný a v dôsledku toho úplne kontradiktórne raz popiera a inokedy prijíma tú istú skutočnosť bez toho, že by si overil pravdivosť či nepravdivosť svojich predchádzajúcich súdov. Uveďme to na príklade, ktorý je významný z viacerých hľadísk. Ide totiž o to, že Kollár v niektorých okamžikoch aspoň potenciálne obsiahol syntézu protikladov, a to práve pomocou citu lásky, ale práve preto, že predtým nevyriešil protikladnosť obsiahnutú v samej podstate lásky ako trvalej a zároveň pomíňajúcej „Lásko, lásko! o ty sladký klame . . ." a budoval len na jednej časti protikladu (klam), vytúžená jednota (V citu jednom zem i nebe máme) musela byť len chvíľková, trvala len dovtedy, kým nevyprchalo chvíľkové vzplanutie, ktoré dávalo klamu, neskutočnosti príznak skutočnosti. Naozaj, Kollár nič nevyrieši tak, aby to hneď vzápätí nepoprel; nevie sa pohnúť z miesta, neposúva líniu svojej poézie intenzívne, len extenzívne. K jednému protikladu pridáva ďalší. Z toho vyplýva často opakované správne tvrdenie, že v Kollárovej poézii niet vývinu. „Poézia Kollárova rodila sa po kusoch . . . Znelky svoje cítil ako kamienky rozličných farieb, ktoré skladal, prekladal, kombinoval, varioval. Povedali sme architektúra. Možno ešte viac: mozaika."[20]

Už z toho, čo sme doteraz povedali, možno usúdiť, že Kollár nie je presvedčený o „objektívnej" reálnosti subjektívneho citu, vôbec subjektu. Veľmi často ho kvalifikuje ako mámenie, klam, blúdenie. Lásku napr. rozdeľuje na „vášeň" (výraz subjektu) a „čisté tušenie" (vyšší nadsubjektívny objektivizovaný stupeň), ktoré je popretím vášne a teda aj popretím reálnej osobnej lásky. Tak môžeme pridať ďalší, jeden z podstatných znakov napätia Kollárovej poézie, ktorý odráža zápas medzi subjektívnym pocitom človeka a hľadaním preň nadindividuálnych opôr. Ináč povedané: pokus integrovať prchavý svet indivíduа do sveta stálych nadindividuálnych hodnôt. Básnik ešte nepozná, že medzi subjektom a objektom je dialektický vzťah oscilácie. U Kollára je výslednicou protikladného napätia bezmocnosť subjektu, jeho ontologická nezdôvodnenosť a nakoniec zánik. (Nezabúdajme, že u Kollára filozoficky prevažuje ešte hľadisko „ontologické" a nie „gnozeologické" ako u dialekticky uvažujúcich štúrovcov.) V dôsledku toho Kollár úplne potlačil aj lyrický živel, ktorý sa hlásil v jeho poézii naliehavo.

[19] Viktor Kochol, *Poézia štúrovcov*, Bratislava 1955, 24.

[20] Štefan Krčméry, *Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry I*, Matica slovenská 1943, 99—100.

Celý tento ťažký ideový zápas možno sledovať aj na rovine básnického rytmu. Na prvý pohľad sa zdá, a ešte stále sa tento názor traduje, že Kollár ostáva úplne na základni puchmajerovsko-tablicovskej organizácie básnického rytmu. Nuž naozaj v období zvýšeného úsilia a bohatých prozodických sporov pôsobí Kollárova poézia napr. oproti Polákovej *Vznešenosti přírody* akosi konzervatívne, tradicionasticky. Kollár sa pripútava k zautomatizovanému prísne stopove organizovanému trocheju, o ktorom Mukařovský zisťuje len to, že sa v ňom (v päťstopovom rýmovanom trocheji, ktorý pravidelne dodržiava schému) ženské verše od mužských nelíšia len tým, že majú o slabiku viac, ale celou svojou vnútornou organizáciou a toto „schematické střídání přeryvů, důsledně dodržovaných tvoří — jediné rytmické odstínění Kollárova verše".[21] Zaiste to bol najzávažnejší dôvod, na základe ktorého aj Mukařovský zaradil Jána Kollára do puchmajerovsko-tablicovskej poézie. No táto charakteristika básnického rytmu Kollárovej poézie je neúplná. Mukařovský uvádza len progresívne činitele básnického rytmu a neuvádza vôbec regresívne činitele, ktoré majú pre Kollárov verš lyrickej poézie veľký význam. Regresívne činitele sú vlastne nositeľmi lyričnosti, účasti lyrického živlu na utváraní básnického rytmu Kollárovho verša. Pôsobenie týchto činiteľov zistil už Otakar Fischer, ktorý zaznamenáva väčšiu rytmickú variabilnosť Kollárovho verša *Básní* a *Slávy dcery* (1824).[22] Najcitlivejšie hodnotí rytmický obrazec Kollárovho verša Štefan Krčméry, keď upozorňuje: „I poznať na mladom Kollárovi značné rozpaky medzi časomierou a prízvukom a zároveň s tým i medzi elégiou a dityrambom. No vyústil z dilemy svojím zvláštnym spôsobom. Nie tým, že „Předzpěvu" dal formu verša časomerného a ostatok Slávy dcery napísal prízvučným veršom, tzv. trochejským, ale omnoho skôr tým, že prízvučný verš Kollárov hľadí grupovať svoje trocheje a stopy širšie, štvorslabične, *podmaľúvané vetným akcentom, prerývané pomyslovými pomlčkami,* hľadajúc svoje vyváženie princípu časomiery a prízvuku ako neskôr štúrovci."[23] Nazdávame sa, že Krčméry upozorňuje práve na tie najzávažnejšie regresívne činitele, ktoré sú výrazom lyričnosti v organizácii básnického rytmu Kollárovho verša: vetný prízvuk spolu s intonačnými pomlčkami. V poézii, ktorú Kollár písal pod tlakom opravdivej inšpirácie, uplatňujú sa práve uvedené činitele básnického rytmu. Intonačnú zvlnenosť dosahuje Kollár používaním rôznych modálnych viet (imperatívnych, opytovacích a pod.), čím sa tiež odlišuje od puchmajerovsko-tablicovskej poézie, ktorá má prevažne oznamovací charakter. A Kollárovi išlo najmä o to, aby sa práve tento jedinečný, zaujatý, subjektívny vzťah básnika ku skutočnosti uplatnil

[21] Jan Mukařovský, *Kapitoly z české poetiky II,* Praha 1948, 27—28.

[22] Otakar Fischer, *K předlohám Slávy dcery,* Listy filologické, 1930.

[23] Štefan Krčméry, *Výber z diela III,* Bratislava 1954. Bližšie sa zaoberá najnovšie využitím vetného prízvuku a intonácie v Kollárovom verši Josef Hrabák v štúdii *O verši ve znělkách Jána Kollára,* 251—269. Jednostranne však vykladá Kollárovu stagnáciu ako ustrnutie formy, vyplývajúce z úsilia po jednoliatosti umeleckého diela. Podľa nášho názoru, ako to z našich úvah vyplýva, Hrabákov výklad Kollárovej stagnácie neupozorňuje na jej príčiny, ale na dôsledok. Veď autor sám v úvodnej časti štúdie upozorňuje, že „větný přízvuk a intonace jsou velmi důležité prvky z hlediska významového, mají důležitou významotvornou funkci". To znamená, že ich variabilnosť závisí od ich významovej náplnenosti, nie od formálnej premenlivosti. Preto spájame uvedené činitele Kollárovho veršového rytmu s uvoľnením lyrického subjektívneho živlu a vykladáme ich ako jeho nositeľov. Tou mierou, ako ustupuje z Kollárovej poézie lyrický subjektívny živel, strácajú tieto činitele (vetný prízvuk a intonácia) premenlivú významovú hodnotu a stávajú sa súčasťou strnulej formy Kollárovho verša.

čo najzreteľnejšie. Možno aj preto na najvyššiu možnú mieru zautomatizoval „materiálnu" podobu básnického rytmu, aby čo najmenej upozorňoval na seba. Tým však vznikol protiklad medzi významovou hodnotou prísnej a neporušiteľnej metrickej organizácie Kollárovho verša v jeho podstate a intonačno-sémantickou nadstavbou, ktorá je vlastne výrazom básnikovho subjektívneho vzťahu ku skutočnosti, výrazom lyrického živlu Kollárovej poézie. Pravda, rytmus básne nie je len činiteľom jazykovo organizujúcim báseň, ale aj nositeľom jej obsahovej hodnoty, a preto spomínaná neutralizácia rytmu bola len pomyselná; a zasa sme svedkami nenáležitej syntézy: snahy na starých základoch budovať novú stavbu. Prísne zachovávanie stopovosti verša triešti celistvosť jeho línie a pohlcuje premenlivé významové hodnoty Kollárových lyricky vzrušených výpovedí. Zároveň vydeľuje a nadraďuje významove slovo ako nižšiu významovú jednotku a triešti celistvú významovú jednotu vyššej jednotky sémanticko-syntaktického celku. S týmito skutočnosťami tesne súvisí aj charakteristická Kollárova tendencia k „mennosti", substantivizácii na úkor vyjadrenia vzťahu, procesuálnosti.

Súhrnne možno charakterizovať spôsob rytmickej organizácie Kollarovho verša ako ekvivalentný jeho vzťahu medzi nadosobným, nemeniteľným systémom hodnôt a premenlivým stavom subjektu, lyrického živlu, ktorého jestvovanie nie je pre Kollára ontologicky zdôvodnené. Preto, tak ako sa zákonite objavil lyrický živel ako nevyhnutný jav nášho literárneho procesu, tak zákonite a nemilosrdne až tragicky sa na osude Kollárovej poézie dokázalo, že od tejto chvíle každé potlačenie subjektu, lyrického živlu znamená potlačenie poézie vôbec. Dôkazom toho, že Kollár zvádzal vskutku pre osud literatúry rozhodujúci zápas, je aj to, že onedlho sa doň púšťa ďalší básnik, ktorého dielo práve preto nadobúda centrálne postavenie — Andrej Sládkovič.

No napriek osobnej básnikovej tragédii predsa len ostáva reálnym faktom, že Kollár bol prvý, ktorý sa pokúsil o básnické realizovanie nového vzťahu človeka ku skutočnosti, vzťahu spoločensky progresívneho; človek v ňom už nie je pasívnym členom stotožňujúcim sa so skutočnosťou a utvrdzujúcim jej danú sociálnu podobu, ale stáva sa tvorcom novej ideálnej (spoločensky progresívnej) podoby sociálnej skutočnosti. Dosahuje to práve uvedomením si nových tvorivých schopností vlastného subjektu, v poézii nadviazaním nového lyrického vzťahu ku skutočnosti. Len na základe tohto lyrického, subjektívneho vzťahu mohol básnik (na to sme v našich poznámkach upozorňovali) vytvoriť aj tie ideálne, nadosobné hodnoty (poňatie vlasti, národa, vlastenectva a pod.). Pravda, osobnou tragédiou básnika sa stalo, že pre ich vytvorenie musel obetovať práve nástroj, ktorým ich vytvoril — onen lyricky subjektívny vzťah ku skutočnosti. Touto negáciou sa však zrušil reálny, spoločensky progresívny a umelecky pozitívny kontakt medzi poéziou a skutočnosťou a začína sa obdobie Kollárovho ideového apriorizmu, voluntarizmu a mystifikácie.

Týchto niekoľko teoretických poznámok v súvislosti s významom tvorby Pavla Jozefa Šafárika a najmä Jána Kollára pre vznik lyrickej poézie u nás sme uviedli predovšetkým preto, že je to práve lyrický živel, ktorým básnik rieši krízu literatúry staršieho klasicizmu a zároveň cezeň osamostatňuje aj vnútorne literatúru ako špecificky spoločenskú duchovnú činnosť. Kollárov zápas o modernú lyrickú poéziu sa takto stal zápasom prekračujúcim hranice jedného literárneho druhu a nadobúda význam pre vývin celej literatúry — aj literatúry epickej. Bez emancipácie lyrického živlu nie je možný ďalší progresívny vývoj literatúry.

ROZHĽADY

SLOVO, OBRAZ, ŠTÝL

(Diskusia o knihe V. Vinogradova *O jazyku umeleckej literatúry*)

V marci tohto roku v Gorkého inštitúte svetovej literatúry sa konala diskusia o knihe V. Vinogradova *O jazyku umeleckej literatúry*, ktorej sa zúčastnili mnohí významní sovietski literárni vedci a lingvisti.

V. Ščerbina, ktorý otvoril schôdzu vedeckej rady, poznamenal, že o problémoch umeleckej štylistiky sa teraz stále častejšie a častejšie diskutuje na stránkach časopisov a novín, na tvorivých poradách spisovateľov a kritikov. Tieto problémy v poslednej dobe pútajú trvalú pozornosť aj našich vedcov. Kniha V. Vinogradova *O jazyku umeleckej literatúry*, ktorá nadhadzuje mnoho dôležitých otázok štylistiky, bezpochyby dáva základ pre vážnu výmenu názorov o všetkých týchto problémoch.

G. Abramovič, ktorý vystúpil v diskusii prvý, povedal: „Kniha V. Vinogradova je zjavom neobyčajne významným. Predovšetkým by som poukázal na určitý historizmus v prístupe k štúdiu jazyka umeleckého diela, ktorý tvorí jej pátos. Požiadavka, aby sa štúdium jazyka umeleckého diela opieralo o poznanie spoločenského života, kultúry, literatúry a umenia každého obdobia, o jasnú predstavu o stave celonárodného hovorového a spisovného jazyka a jeho štýlov v tom období, táto požiadavka, v značnej miere realizovaná už i v samej knihe, zaručuje správny vedecký prístup k otázke. Tento prístup sa dokonale realizuje v konkrétnych rozboroch, ktoré sú v knihe. Mne napr. sa mimoriadne páči rozbor jazyka Dostojevského *Chudobných ľudí*, a to najmä jazyka Makara Devuškina.

No niečo v knihe vyvoláva námietky.

V. Vinogradov postavil tézu o nevyhnutnosti vytvorenia špeciálnej vedy o jazyku umeleckej literatúry. Túto tézu kritizujú veľmi mnohí literárni vedci a podľa môjho názoru spravodlivo.

Myslím, že nevhodnosť vytvorenia zvláštnej vedy o jazyku umeleckej literatúry najzákladnejšie odhalil L. Timofejev, ktorý vo svojom článku v novinách Literatúra a život (16. marca 1960) presvedčivo ukázal, že jazyk diela, ktorý je jedným z prostriedkov umeleckého stvárnenia obsahu, vytvárania obrazov, chápe sa v tejto zvláštnej vede *mimo* tohto cieľa jazyka, *mimo* jeho úlohy pri tvorení umeleckých obrazov. Pri takej vnútornej orientácii táto špeciálna veda nemôže nadobudnúť literárnovedný význam.

To isté sa vzťahuje i na výklad realizmu. Samozrejme, literatúra je slovesné umenie, a preto úloha slova v literárnom diele je veľká a účinná. Ale u V. Vinogradova táto úloha slova vystupuje občas ako rozhodujúca, podmieňujúca tam, kde v skutočnosti je táto úloha druhoradá, podriadená.

V knihe sa tvrdí, že realizmus vzniká na základe určitého stavu rozvoja národného jazyka, dostačujúceho na uskutočnenie takého zobrazenia v literatúre,

ktoré môže byť adekvátne zobrazovanému predmetu, najmä (a obzvlášť) umožňuje psychologické sebaodhalenie postáv.

No v skutočnosti určujúcim faktorom je sociálna skutočnosť. Vezmime jednu z významných foriem realizmu — kritický realizmus. Rodí sa v určitej epoche. Ako napísal Marx a Engels v *Manifeste komunistickej strany,* v buržoáznej epoche ľudia prichádzajú k „nevyhnutnosti pozrieť sa triezvymi očami na svoje životné postavenie a na svoje vzájomné vzťahy". Najmä objektívne postavenie, do ktorého sa dostáva ľudstvo v buržoáznej epoche, historická nevyhnutnosť pri odhalení životných protirečení pozrieť sa triezvymi očami na skutočné postavenie vecí, vytvára pôdu pre zrod kritického realizmu.

Samozrejme, v knihe nemôžeme súhlasiť so všetkým tým, čo protirečí cieľom našej literárnej vedy. No treba podľa zásluhy oceniť všetko hodnotné, čo v nej je. Kniha nedokázala právo na existenciu špeciálnej vedy o jazyku, ale presvedčivo ukázala nevyhnutnosť historického prístupu k materiálu, nevyhnutnosť študovať jazyk umeleckej literatúry v jeho špecifite, vo vzájomnom vzťahu so stavom a rozvojom všenárodného jazyka, s jeho rôznymi štýlmi. Myslím, že každý chápe, aký význam to má pre literárnu vedu."

V. Timofejevová začala svoj diskusný príspevok otázkou o tom, či je možná existencia špeciálnej vedy o jazyku umeleckej literatúry.

Dôkladné štúdium jazyka umeleckej literatúry sa nemôže uskutočniť v rámci jazykovedy — povedala — pretože ďaleko presahuje rámec úloh, ktoré si stavia jazykovedec. Celý rad prác o jazyku spisovateľa, ktoré sa objavili za posledné roky a ktoré napísali zväčša jazykovedci, ukazuje, že tieto práce literárnym vedcom veľa nedajú, pretože ich autori pristupujú k štúdiu spisovateľovho jazyka z lingvistických hľadísk a rozkladajú ho na lingvistické kategórie. Na druhej strane záujem literárnych vedcov o jazyk umeleckej literatúry sa veľmi zriedka opiera o dôkladnú jazykovú prípravu, a preto ani neprekračuje rámec pomerne obmedzených úloh.

Nevyhnutnosť špeciálnej oblasti filológie, ktorá by sa zaoberala štúdiom jazyka umeleckej literatúry, podľa môjho názoru, javí sa dosť jasne na základe nahromadených skúseností z výskumu.

Či to bude oblasť filológie paralelná s literárnou vedou a jazykovedou, alebo to bude samostatná veda, možno teraz ešte ťažko povedať, no bezpochyby je to nový smer, o užitočnosti ktorého dosť jasne hovoria tie zaujímavé momenty a výsledky, ktoré sú v knihe V. Vinogradova.

Nemôžem súhlasiť s L. Timofejevom, ktorý tvrdí, že V. Vinogradov chápe realizmus ako funkciu jazyka. To nie je tak. Ako píše V. Vinogradov, obmedzuje sa len na „úzky cieľ vyjasniť tie jazykové a štylistické podmienky, ktoré vytvárajú najpriaznivejšiu pôdu pre vznik a rozvoj tzv. »realistickej metódy«". A tie pozorovania, ktoré na základe takéhoto prístupu podáva v tejto kapitole, núti literárnych vedcov, najmä tých, ktorí sa snažia spojiť vznik novej tvorivej metódy s rozvojom národnej kultúry, národného myslenia, aby sa vážne zamysleli.

Záujem o otázky umeleckosti, formy, štýlu, jazyka, ktorý sa stále zreteľnejšie prejavuje i medzi samými spisovateľmi i medzi nami, literárnymi bádateľmi, je zjavom veľmi vzácnym — povedal na začiatku svojho diskusného príspevku *D. Blagoj.* V tejto, jednej z najzaujímavejších oblastí filologického skúmania urobil V. Vinogradov veľmi mnoho. Patria mu význačné práce o jazyku a štýle Puškina, Lermontova, Tolstého a mnohých iných.

Veľké prednosti má i nová kniha V. Vinogradova. Svedčí znova o ohromnej erudícii autora, vyznačuje sa veľmi jemnou štylistickou analýzou a jazykovým citom pre umelecké slovo ako také. Mne osobne sa zdá prednosťou knihy i to, že mnohé jej stránky sú napísané bojovým, polemickým tónom.

No vari najzaujímavejšie a najpútavejšie v knihe je to, že kniha je teoretická. Stavia sa v nej celý rad dôležitých otázok spojených s cestami, smerovaním a charakterom ďalšieho rozvoja našej filologickej vedy.

Tu musím priamo povedať, že riešenie základných otázok, ktoré autor v knihe predkladá, má podľa môjho názoru veľmi diskutabilný a často celkom nesprávny charakter.

Predovšetkým nie je mi jasný sám predmet výskumu v knihe, ktorá má názov *O jazyku umeleckej literatúry*. Už v úvode slovo „jazyk" dáva autor neočakávane do úvodzoviek a hovorí, že predmet výskumu je lepšie nazývať štýlom. To znamená, že základný predmet výskumu sa zrazu stáva neurčitým. A to nie je jednoduchá hra so slovami a s pojmami: jazyk je jedna vec a štýl druhá.

V. Vinogradov vo svojej knihe celkom správne pripomína, že „jazyk a ideológia sú rôzne veci, a tým istým jazykom sa môžu vyjadriť protirečivé názory a svetonáhľadové koncepcie".

No dá sa však to isté povedať aj o štýle, že je neutrálny a ľahostajný vo vzťahu k svetonázoru a ideológii? Zdá sa mi, že sa to povedať nedá. Štýl, to je zvláštnym spôsobom zorganizovaná jazyková štruktúra; je to, v podstate hovoriac, životný materiál, pretvorený prostriedkami umeleckého slova na umelecké dielo. A ako tu možno nebrať do ohľadu spisovateľov svetonázor, jeho videnie a chápanie sveta, tú metódu, ktorou dosahuje tento obrazný odraz skutočnosti? Ak sa to pri skúmaní jazyka dá robiť, pri skúmaní štýlu sa to, podľa môjho názoru, robiť nedá.

A práve cestou takéhoto oddeľovania, ako sa mi zdá, navrhuje ísť a prakticky ide vo svojej knihe V. Vinogradov. Pátosom knihy je vyvedenie výskumu štýlov umeleckej literatúry za hranice samej vedy o umeleckej literatúre. Pripomeniem slová V. Vinogradova: „Podľa môjho pevného presvedčenia skúmanie »jazyka« (alebo lepšie štýlov) umeleckej literatúry musí sa stať predmetom špeciálnej filologickej vedy, blízkej jazykovede a literárnej vede, no súčasne odlišnej od jednej i druhej."

Vydelenie skúmania štýlov ako osobitnej vedy mimo vedy o literatúre vôbec, je podľa môjho názoru rozštiepením samého jadra literárneho umenia, t. j. v podstate uzákoňuje teoreticky tú „autonómiu umeleckosti od ideovosti", proti ktorej vystúpil K. Fedin na zakladajúcom sjazde spisovateľov Ruskej federácie. Preto sa mi zdá, že K. Fedin vo svojom článku o knihe V. Vinogradova v Literaturnoj gazete, kde víta vytvorenie takej „špeciálnej vedy", ukazuje sa trochu nedôsledným.

Metodologická pozícia V. Vinogradova najmarkantnejšie vystupuje v kapitole *Realizmus a rozvoj ruského spisovného jazyka*. V. Vinogradov celkom spravodlivo kritizuje ako slabú stránku sovietskej literárnej vedy nedostatočnú pozornosť, ktorú venuje otázkam špecifity umeleckej literatúry, štúdiu štýlov, no necháva bez povšimnutia jej druhú stránku, silnú: skúmanie vzniku ruského kritického realizmu v tesnom zväzku s rozvojom oslobodzovacieho hnutia a so spoločenskými ideológiami, ktoré vznikajú na tomto základe.

V. Vinogradov predkladá svoju koncepciu historického vzniku a rozvoja realizmu v ruskej literatúre pod zorným uhlom „špeciálnej vedy", ktorú pro-

paguje. A práve tu sa veľmi názorne ukazuje neodôvodnenosť a neopodstatnenosť takého chápania literárneho procesu, pri ktorom východiskom a základným určujúcim faktorom nie je rozvoj spoločenského života, spoločenského vedomia a jeho rôznych foriem, ale rozvoj samého nástroja a materiálu umeleckej literatúry, t. j. jazyka.

Priznávam správnosť tézy o tom, že hodnotné slovesné realistické umenie môže sa rozvinúť len na báze existujúceho alebo vytvárajúceho sa národného jazyka. V ostatnom s V. Vinogradovom zásadne nesúhlasím.

V. Vinogradov priznáva, že pri upevňovaní a rozvoji tvoriaceho sa nového systému umeleckého zobrazenia, zohrala Puškinova tvorba ohromnú úlohu, že on položil všeobecné základy „realizmu" a vytvoril také vzory novej metódy ako *Kapitánova dcéra* a *Piková dáma.*

Ako vzory takéhoto realizmu V. Vinogradov uvádza iba dve Puškinove prozaické diela z polovice tridsiatych rokov a obchádza také základné diela ruského realizmu ako *Eugen Onegin* a *Boris Godunov.* Vzápätí za tým bádateľ píše: „Omnoho plnšie a širšie sa realizmus prejavil až v štylistike a poetike tzv. „naturálnej školy" v štyridsiatych až päťdesiatych rokoch 19. storočia" (473). Pričom, ako to vysvitá z ďalšieho výkladu materiálu, myslí sa tu predovšetkým mladý Dostojevský.

Svoj názor V. Vinogradov objasňuje tým, že Puškinov štýl pri celej svojej šírke a slobode zobrazenia charakterov neprekračuje hranice ustaľujúcej sa národnej normy spisovného jazykového vyjadrenia. Puškin sa vyhýba exotike ľudových, krajových výrazov, skoro nepoužíva rozhovorové argotizmy. V Puškinovom štýle sa veľmi zriedka vyskytujú prvky profesionálnych a stavovských mestských dialektov atď.

Teda z hľadiska bádateľa sila a stupeň realizmu závisí od exotiky ľudových krajových výrazov, od toho, či spisovateľ používa argotizmy, profesionálne a stavovské dialekty. Takéto úzke jazykové chápanie realizmu nás literárnych vedcov nemôže uspokojiť.

Pravdu má V. Vinogradov v tom, že nijako nepostačuje len ideový rozbor umeleckého diela, pri ktorom je naozaj rozštiepené samo jeho jadro: ideovosť sa oddeľuje od umeleckosti. No nie menej, ak nie viac, je nedostatočný aj čisto jazykový, štylistický rozbor, bez ideového rozboru, pretože výsledkom toho je tak isto rozštiepenie jadra, len s tým rozdielom, že tentoraz je umeleckosť oddelená od ideovosti. Lenže pri takomto rozbore sa význam realizmu Dostojevského nepomerne zveličuje na úkor realizmu Puškinovho a realizmus takého jeho základného diela ako *Eugen Onegin* sa anuluje, to znamená, mení sa celá perspektíva skutočného historického rozvoja literatúry.

Nehľadiac na správne prehlásenie V. Vinogradova o tom, že štúdium jazyka nemusí mať imanentný charakter, v skutočnosti skúmateľ pri takomto aspekte rozboru nutne ostáva uzavretý v kruhu iba jazykových, štylistických javov. V. Vinogradov tým, že vyzdvihuje „obraz autora" na ústredný problém štylistiky, prirovnáva proces vytvárania umeleckého diela k akejsi literárnej „maškaráde", v ktorej sú rôznymi maskami zahalené rozličné „tváre" literárneho prevtelenia autora.

Výzvy V. Vinogradova pozornejšie študovať štýly umeleckej reči, opakujem, sú neobyčajne aktuálne a podnetné. Pokiaľ ide o schopnosť analyzovať štýl, robiť svojho druhu „histológiu" štýlu, môžu sa literárni vedci u V. Vinogradova tiež mnohému poučiť. No autorovo proklamovanie štylistiky umeleckej reči ako

novej „špeciálnej" vedy, ktorú chce oddeliť od vedy o literatúre, postaviť mimo nej, nevyhnutne odtŕha umeleckosť od ideovosti, štýl od svetonázoru, literatúru od skutočnosti.

A. Jefimov, ktorý potom vystúpil, polemizujúc s D. Blagojom, dokazoval nevyhnutnosť existencie takej špeciálnej vedy.

Ide o to, že už dávno pri styku dvoch vied objavujú sa nové vedy, hovorí A. Jefimov. Objavuje sa biofyzika, biochémia a to všetko je zákonité. Pri styku jazykovedy a literárnej vedy sa tiež objavuje nová veda, ktorá má svoj predmet, metódu a vedeckú problematiku. Predmetom tejto vedy je nielen jazyk umeleckého diela, a teda história jazyka umeleckej literatúry, ale aj jeho súčasný stav.

Samozrejme, že jazykom umeleckej literatúry sa zaoberajú aj literárni vedci. No literárny vedec si všíma jazyk čiastkovo, všíma si charakteristické jazykové prostriedky, ktoré sú nutné pri odhaľovaní postavy, obrazu, charakteru, postupu, situácie. Jazykovedec-štylista si všíma jazyk spisovateľa ako systém. Celý jazyk ako systém je predmetom skúmania. Ak sa na to preorientuje literárny vedec, t. j. ak zanechá všetko ostatné a všíma si jazyka, stáva sa potom skúmateľom-štylistom, nie jazykovedcom v pravom zmysle slova, nie literárnym vedcom, ale štylistom.

Prirodzene, že štylistika umeleckej reči si vypracúva i svoju metódu skúmania. Je to metóda historicko-štylistickej analýzy, metóda, ktorá skúma sústavu prostriedkov reči, význam a zákonitosti ich využívania, použitia v závislosti od toho, čo chcel povedať autor, prečo tak povedal, aký efekt dosahuje atď.

D. Blagoj hovorí, že pritom sa vraj odtŕha umeleckosť od ideológie, zamieta sa ideológia. No ešte pred takými piatimi-siedmimi rokmi V. Vinogradov písal, že štýl je systém prostriedkov reči, ktoré sa využívajú na vyjadrenie určitého svetonázoru. V posudzovanej knihe (na str. 170) píše, že „cieľom a úlohou štúdia jazyka umeleckého diela je ukázať tie jazykové prostriedky, prostredníctvom ktorých sa vyjadruje ideový a s ním spojený emocionálny obsah literárnych diel". Podľa tohto aspektu sa v knihe i skúmajú rečové prostriedky. Akéže je tu odtrhnutie jazyka, umeleckosti od svetonázoru a od ideológie?

J. Elsberg konštatuje veľký význam knihy V. Vinogradova, ale zároveň i prítomnosť radu sporných tvrdení. Pokladá však za neodôvodnené tie ideologické obvinenia, ktoré pripísal tejto knihe vo svojom vystúpení i vo svojom článku uverejnenom v Izvestijach (18. marca 1960) D. Blagoj.

V tomto článku je chybné najmä to, že autor stavia do protikladu „pravdu života" a „dušu spisovateľa", pomocou čoho sa D. Blagoj pokúša dokázať zdanlivú ideovú chybnosť Vinogradovovej orientácie na problém „obrazu autora".

V skutočnosti v posudzovanej knihe, najmä na príklade *Chudobných ľudí* objektívny odraz skutočnosti a subjektívny svet spisovateľa sa chápu úplne správne v ich jednote.

Jazyk vystupuje v knihe ako objektívny historický jav vo vzťahu k literatúre, ako rečový národný živel, zákonite vplývajúci na literatúru.

Turgenev písal Fetovi, že jazyk je more. „Rozlialo sa vôkol bezbrehými a bezodnými vlnami; na nás spisovateľoch je — usmerniť časť týchto vĺn do nášho koryta, na náš mlyn". Keď človek číta prácu V. Vinogradova, vie si predstaviť more jazyka, ktoré vplýva na jazyk literatúry a spisovatelia usmerňujú z neho určitú časť vĺn na mlyn literatúry.

Zdá sa mi, že práve táto objektívna stránka jazyka sa podáva v knihe tak, ako to ešte vo vedeckej literatúre nebolo. Iné je, že sa tu občas naznačuje príliš priama, príliš bezprostredná, príliš mechanická závislosť literatúry od jazyka. Ale východiskový názor na jazyk ako na objektívny historický jav, ku ktorému sa pripája vedomie spisovateľa, opakujem, je celkom správny.

Práve preto ma rozhorčil článok L. Timofejeva, v ktorom sa jazyk literatúry traktuje ako jav celkom subjektívny. Podľa L. Timofejeva zvláštnosti jazyka literárneho diela sa môžu študovať iba vo svetle štylistického cieľa, ktorému sú podriadené. Áno, samozrejme: no nielen v tomto svetle, ale i v objektívnej závislosti od stavu národného a spisovného jazyka. Zamietanie jazyka ako objektívneho historického javu vedie k tomu, že sa jazyk chápe iba ako prostriedok vyjadrenia myšlienky, obrazu, a nie ako niečo organicky späté so samou skutočnosťou, ako jedna stránka spoločnosti a človeka.

Zdá sa mi, že najspornejšie v knihe V. Vinogradova (i ja som o tom písal dosť dávno) je to, že sa slovo, jazyk občas zamieňa za pojem obraz. To môže viesť k predstave, že sa slovo rodí mimo obrazu a to je veľmi vážny nedostatok práce.

Spolupráca jazykovedy a literárnej vedy je nevyhnutná. Zatiaľ jej však niet. A tu práca V. Vinogradova, vďaka osobným prednostiam a vedomostiam vedca, je stelesnením tejto spolupráce (hoci sa pritom literárna veda cíti do istej miery dotknutá, ale ja tu nič zlého nevidím, pretože v tom sa prejavujú individuálne vlastnosti knihy. Je celkom možné, že sa objaví práca, v ktorej budú iné proporcie).

Práca V. Vinogradova je tvorivá, dáva veľké perspektívy vede. S touto knihou sa dá a treba polemizovať (pravdaže súdružsky, prísne objektívne), no napredovať v tejto oblasti vedy je možné, len ak sa budú brať do ohľadu jej výsledky.

Myslím, povedal *V. Novikov,* že v knihe V. Vinogradova sa stavajú veľmi vážne otázky, o týchto otázkach musí však byť bohatá diskusia, bohatá výmena názorov.

Hlavnou prednosťou knihy je snaha nájsť kľúč k analýze individuálneho štýlu spisovateľa, spojiť rozvoj literárneho procesu s rozvojom spisovného jazyka. Konkrétna analýza zvláštností jazyka a štýlu spisovateľov, obsahuje veľa poučného. Udivuje ohromná historiografia otázky. Ako kladný zjav treba spomenúť i tú skutočnosť, že V. Vinogradov polemizuje s formalistami a robí kritické poznámky na adresu svojich predchádzajúcich prác, ktoré boli pod vplyvom formalistov. Jednako však musím povedať, že niekedy autor predsa neodhaľuje do dôsledkov tie nám cudzie metodologické základy formalizmu, ktoré sa v súčasnej dobe stali súčasťou výzbroje americkej literárnej vedy. Zdá sa mi, že najmä kritika Aerlichovej knihy *Ruský formalizmus,* ktorá vyšla v USA r. 1955, je nedostatočná.

Pre určenie zvláštností spisovateľovho štýlu V. Vinogradov vnáša pojem „obraz autora", ktorý vytvára aj štylistickú jednotu diela. Zdá sa mi, že tento pojem môže byť užitočný, lebo tu V. Vinogradov nachádza akýsi kľúč k chápaniu štylistických zvláštností toho-ktorého spisovateľa. Predsa, podľa môjho názoru, nedá sa tento pojem absolutizovať. Ale V. Vinogradov ho absolutizuje, pokladá odhalenie tohto obrazu za hlavnú úlohu štylistiky.

Umelec myslí v obrazoch a postavách, jeho chápanie sveta je syntetické, z vlastnej skúsenosti rodiaca sa idea materializuje sa v obrazoch a jazyk je len prostriedok sformovania. Štýl závisí i od zobrazovaného objektu i od subjektív-

nosti tvorcu. Túto dialektiku treba brať do ohľadu pri riešení otázky o zvláštnostiach individuálneho štýlu.

Obraz sa nedá rozštiepiť. Ale v knihe V. Vinogradova sú miestami také formulácie, ktoré dávajú dôvod obviňovať ho z toho, že štiepi umelecký obraz.

Chápanie obrazu autora ako výrazu štylistickej jednoty literárneho diela, nadobúda v knihe subjektívny význam, len ako vyjadrenie vzťahu tvorcu k objektu. Teda je to predsa jednostrannosť. Umenie je formou vyjadrenia nielen subjektívneho vzťahu umelca k zobrazovanému, ale i formou vyjadrenia objektívnej skutočnosti.

Nemožno hovoriť o celom obsahu tejto knihy, neobyčajne bohatej na myšlienky a postrehy, začína svoj diskusný príspevok *V. Levin*, preto sa zastavím pri tých otázkach, ktoré sú mi ako lingvistovi najbližšie.

Keď V. Vinogradov hovorí, že „štúdium jazyka slovesného umeleckého diela sa musí nevyhnutne opierať o hlboké a široké znalosti nielen všeobecného systému spisovného jazyka príslušnej epochy, ale i o jeho štylistické variácie" (202), to nie je jednoduchá deklarácia, ale princíp bádateľovej práce. A to je pre nás neobyčajne vzácne. Snaha autora knihy ukázať, že spisovateľ používa slovo nielen ako znak predmetu alebo myšlienky, ale so všetkými tými sfarbeniami sociálneho prostredia, ktoré slovu patria, je jeden z najväčších úspechov V. Vinogradova.

Mimoriadnu pozornosť, zdá sa mi, zasluhuje si to, ako V. Vinogradov skúma obraz autora ako jeden z ústredných problémov štylistiky. Obraz autora je kategória, ktorou literárni vedci operovali už predtým. Nové je v tom, že sa V. Vinogradov snaží zahrnúť do tohto problému jazykový aspekt. Toto zahrnutie má dve stránky, ktoré navzájom súvisia. Po prvé, analýza problému jazykového vyjadrenia obrazu autora obohacuje samo chápanie tohto obrazu. Po druhé, analýza obrazu autora v jeho jazykovom vyjadrení sa vyzdvihuje ako ústredný problém štylistiky, pretože jazyková charakteristika obrazu autora je tým jadrom, okolo ktorého sa zoskupuje celý jazykový systém diela, to znamená, celý jazyk diela ako systém sa premieta na obraz autora. Obraz autora je tou stmeľujúcou silou, ktorá spája jazykové prostriedky do uceleného slovesného umeleckého systému. A nechápem, ako je možné analýzu obrazu autora chápať ako pokus o útek do subjektivizmu.

Ide o to, že pri analýze prostriedkov jazykového vyjadrenia, obraz autora nadobúda aj literárnohistorický význam, ak sa chápe na pláne rozvoja metód a princípov vytvárania obrazu autora. Tu pristupujeme k problému, o ktorom sa dnes veľa hovorilo: spojenie jazyka a histórie literárnych štýlov, metód a smerov.

Literárni vedci o tom dávno hovorili. V učebnici ruskej literatúry 18. stor. od D. Blagoja sa správne hovorí, že obrazy autorov klasickej ódy, sentimentálnej poviedky, elegického románu sú zásadne odlišné nielen svojím vzťahom ku skutočnosti, ale aj princípmi svojej jazykovej výstavby. Práve tu narážame na problém vzájomného vzťahu metódy a stavu spisovného jazyka.

Keď V. Vinogradov nastoľuje otázku o význame vytvorenia noriem národného spisovného jazyka ako podmienky pre rozvoj realizmu, z toho vôbec nevyplýva, že realizmus je funkciou jazyka (ako pochopil túto tézu L. Timofejev vo svojom článku).

Je to sporný problém a veľmi ťažko sa dá riešiť, no samo nastolenie problému je neobyčajne užitočné, a myslím, že v podstate sa rieši správne, pretože tie príklady zobrazenia skutočnosti, tie umelecké princípy, ktoré sa uskutočnili

v realizme, naozaj nemohli byť vyjadrené jazykovými prostriedkami 18. stor. s jeho rozdelením na štýly atď. Znamená to, že určitý stav jazyka umeleckej literatúry prispel k tomu, že sa realizmus mohol rozvinúť do takej šírky.

A posledná pripomienka. Tu sa veľmi veľa hovorilo o novej špeciálnej „vede o jazyku umeleckej literatúry". Patrím k tým čitateľom knihy, ktorých V. Vinogradov doteraz nepresvedčil o nevyhnutnosti tejto zvláštnej disciplíny. Nepresvedčil preto, že zatiaľ tu ešte niet syntetickej a novej metodológie, ale využíva sa metodológia literárnej vedy a jazykovedy. No aj tak v osamostatnení sa tejto vedy nenachádzam nijakú hriešnu myšlienku, nevidím v tom odmietnutie analýzy ideovosti.

U. Focht, ktorý potom vystúpil, pripomenul, že najspornejšie je v knihe riešenie niektorých teoretických otázok.

Predovšetkým sa to týka otázky poňatia realizmu a jeho definície. V. Vinogradov v celej knihe operuje termínom „realizmus", kritizuje existujúce stanoviská, ale nikde neuvádza presne svoju definíciu, a to viedlo k určitému zúženiu toho ponímania realizmu, o ktorom sa v knihe hovorí.

Predchádzajúci rečník V. Levin tvrdil, že vraj podľa zmyslu knihy realizmus vôbec nie je funkciou jazyka, a preto niet prečo hovoriť o tom, čo je dôležitejšie, princípy metódy celkove alebo jazyk.

Nijako nemôžem súhlasiť s náhľadom V. Levina o tom, čo nie je dôležité a čo je prvoradé. Predpokladám, že jazyk umeleckej literatúry predovšetkým závisí od umeleckej a metodologickej orientácie spisovateľa. Racionalistická orientácia klasicizmu nedovoľovala využívať jazyk v tej reálnej podobe, v ktorej existoval. A tu orientácia realistického umelca na zobrazenie objektívnej skutočnosti si prirodzene sama určila nevyhnutnosť presného pomenúvania javov a využívania jazyka v celom historickom, sociálnom a životnom bohatstve.

Jedine táto cesta — od umeleckej gnozeológie predpokladov metódy k jej štruktúrnemu vyjadreniu, je správna. Opačný postup — od stavu spisovného jazyka k realizmu, je nesprávny.

V knihe nachádzame — povedal U. Focht — veľmi zúžené chápanie realizmu v jeho konkrétnom historickom prejave. Ignorujú sa tam tie možnosti rečovej typizácie, v ktorých sa nevyužívajú sociálne, profesionálne žargónové a ľudové krajové prostriedky. Odtiaľ tvrdenie o neplnohodnotnosti Puškinovho realizmu, nedocenenie hĺbky takého diela ako *Eugen Onegin*.

Predsa i pri všetkej spornosti teoretických i literárnohistorických momentov je práca V. Vinogradova zaujímavá, talentovaná a poučná.

Aké hlavné námietky sa objavujú proti knihe V. Vinogradova? — pýta sa *M. Chrapčenko*. Je to odtrhnutie jazyka umeleckej literatúry od ideového obsahu diela, rozštiepenie umeleckosti a ideovosti.

Myslím, že toto obvinenie nezodpovedá skutočnosti. Vo svojej knihe na strane 170 akademik Vinogradov píše: „Umelecké dielo sa môže a musí študovať na jednej strane ako proces stelesnenia a neustálej konkretizácie autorovho ideovotvorivého zámeru a — na druhej strane — ako konkrétny historický fakt, ako zákonité ohnivko v celkovom rozvoji slovesného umenia národa. Štúdium umeleckého diela, jeho jazyka, obsahu musí sa opierať o hlboké chápanie spoločenského života zodpovedajúceho obdobia rozvoja národa, o rôznostranné poznanie kultúry, literatúry a umenia tejto epochy . . ."

Zásadné metodologické hľadiská autora sú určené v knihe veľmi jasne; vôbec nemajú deklaratívny charakter, ale sa realizujú v knihe V. Vinogradova.

Prečože je teda spor? Predovšetkým preto, že V. Vinogradov analyzuje jazyk umeleckého diela inakšie, ako to robíme my, literárni vedci. Pri skúmaní jednotlivých umeleckých diel začíname analýzou ich ideového obsahu, obraznej štruktúry a až potom prechádzame k analýze jazyka. V. Vinogradova však zaujíma predovšetkým jazyk a prirodzene, že svoju pozornosť sústreďuje na problém jazyka diela, jazyka spisovateľa, pričom ho neodtŕha od obraznej štruktúry a tvorivej metódy spisovateľa.

Dá sa študovať jazyk umeleckého diela oddelene, špeciálne? Myslím, že nielen dá, ale i musí.

Niektorí súdruhovia sa domnievajú, že študovať jazyk oddelene je formalizmus. Donedávna tak isto sa stavali k štúdiu spisovateľovho majstrovstva, mysleli si, že štúdium majstrovstva je rozštiepením ideového a umeleckého. No od tých čias sa objavil rad kníh o majstrovstve a nikto sa neznepokojuje pre objavenie sa formalizmu. Prečo by špeciálne skúmanie jazyka bolo prehrešením, formalizmom?

Zvlášť hlbšie sa môže študovať aj majstrovstvo kompozície i dejovej výstavby i jazyk umeleckej literatúry, no všetko treba robiť z pozícií marxisticko-leninskej metodológie. Špeciálne štúdium nijako neznamená izolované štúdium; i pri špeciálnom štúdiu treba odhaľovať podstatné súvislosti daného javu s inými javmi. Jazyk umeleckého diela treba usúvzťažniť nielen s jednotlivými obrazmi, ale i s celou štruktúrou diela a jeho celkovou ideovou koncepciou, s tvorivou metódou spisovateľa. V. Vinogradov tak aj postupuje a dosahuje veľké vedecké výsledky.

Podarí sa všetko V. Vinogradovovi? Samozrejme, že nie. No nemožno jednotlivé nedostatky diela vydávať za jeho metodologickú neopodstatnenosť, a tým zavrhovať ohromný novátorský význam knihy.

Ďalej sa N. Chrapčenko pozastavuje pri kapitole *Realizmus a rozvoj ruského spisovného jazyka* a hovorí o tom, že pokladá kritiku tejto kapitoly za neopodstatnenú.

V. Vinogradov vôbec netvrdí, že realizmus je funkciou jazyka. Píše o rozvoji národného jazyka ako o pôde pre rozvoj realizmu. A to je dôležitá téza, ktorá si zasluhuje podporu. Naše koncepcie realizmu sú často jednostranné a chudobné najmä preto, že neberieme do ohľadu rozvoj jazyka. Som presvedčený, že širokú koncepciu realizmu sa nám podarí vytvoriť len vtedy, ak zjednotíme do organického celku filozofické, ideové predpoklady realizmu, špecifické črty umeleckej metódy a predpoklady rozvoja jazyka. Zjednotenie všetkých týchto prvkov nám umožní vytvoriť pravú koncepciu realizmu.

Vôbec sa mi nezdá opodstatnené ani obvinenie V. Vinogradova z nedocenenia Puškina a jeho úlohy v dejinách ruskej literatúry, ktoré vyslovil D. Blagoj. Čitatelia dobre poznajú vynikajúce monografie V. Vinogradova *Puškinov štýl* a *Puškinov jazyk*, jeho mnohé cenné články venované rôznym stránkam Puškinovej tvorby. Nie som náchylný pripisovať veľký význam sporu o tom, či štúdium jazyka tvorí špeciálnu vedu. Táto otázka sa nevyrieši v priebehu všeobecných diskusií, ale ako výsledok vedeckej praxe. Ak sa nová veda aj utvorí, vyžiada si to hodne času, a môže sa stať, že sa ani nevytvorí a nadhodenú problematiku budú rozpracúvať aj literárni vedci aj lingvisti. Ak dožijeme, uvidíme.

N. Pruckov myslí, že kritické obvinenia D. Blagoja, týkajúce sa metodológie knihy, sú neopodstatnené. D. Blagoj bez vážnych vedeckých dôkazov prišiel k záveru, že akademik V. Vinogradov odtrhol ideovosť od umeleckosti, štýl od

svetonázoru. N. Pruckov sa odvoláva na stránky knihy, kde sa hovorí o spojení štýlu a ideológie, štýlu a života a konštatuje, že podobné myšlienky sa tiahnu celou knihou.

D. Blagoj — pokračuje — neprišiel na to, proti akej metóde sa pri štúdiu štýlu umeleckej literatúry postavil V. Vinogradov. Vinogradov vysmieva nielen formalistov, ale i rôzne recidívy vulgárno-sociologických a mechanických hľadísk na spojenie štýlov umeleckej literatúry so svetonázorom.

A práve tento opodstatnený boj V. Vinogradova s mechanickým zjednodušením spojenia štýlov a svetonázorov D. Blagoj zrejme pokladal za odtrhnutie umeleckosti od ideovosti. Veď nestačí povedať, že umeleckosť je spojená s ideovosťou, že štýly sú spojené so svetonázorom, s estetickým ideálom. Ťažkosti sú v tom, pochopiť zložitý a veľmi jemný mechanizmus tohto zväzku a určiť cesty analýzy tohto zväzku. V. Vinogradov sa tým aj zaoberá.

Samozrejme, z dogmatického hľadiska, z hľadiska skostnatelých noriem je nepredstaviteľné, že V. Vinogradov postupuje od štýlu k obsahu, od umeleckého jazyka k ideovosti. No kniha V. Vinogradova je novátorská, tvorivá, kritizuje a láme obvyklé predstavy a treba povedať, že láme a vyvracia s úžitkom pre literárnu vedu, pretože štýl môže a musí byť kľúčom k ideovému zámeru a ideovému obsahu literárneho umeleckého diela. Táto cesta je jasná, hoci vo vede slabo rozpracovaná.

Ako mnohí moji súdruhovia literárni vedci — začal svoj diskusný príspevok *B. Bjalik*, — neprijímam rad teoretických záverov V. Vinogradova a chcem s nimi polemizovať. No predsa si myslím, že hlavným v knihe je jej mimoriadna hodnota, jej ohromný novátorský význam. A o tom chcem povedať predovšetkým, nielen kvôli objektívnosti, ale preto, že ináč sa nedá pochopiť podstata základných téz knihy. Myslím, že tieto tézy vznikli ako výsledok riešenia dôležitých problémov, riešenia veľmi smelého, novátorského. Vznikli v priebehu tvorby, ktorá celkove posúva našu vedu dopredu.

Za prvú, mimoriadne cennú stránku práce V. Vinogradova pokladám jej kritickú, negatívnu časť, obrátenú proti radu literárnovedných prác. Možno že všetko tu nie je správne, niekde sa dá strhnúť polemikou, no mnohé z toho, čo hovorí o približnosti tých skúseností štúdia jazyka umeleckej literatúry, ktoré sú charakteristické pre rad literárnovedných prác, je žiaľ, pravdivé. Pravda, záver o tom, že treba vytvoriť špeciálnu vedu o jazyku umeleckej literatúry, nemôžem prijať. Mohlo by to viesť k likvidácii literárnej vedy.

Niektorí z diskutérov hovorili, že nikde a nikdy V. Vinogradov neodtŕha javy štýlu a metódy od ideovosti. Myslím, že takáto snaha v knihe skutočne nie je a konkrétna analýza, ktorá zaberá hlavné miesto v knihe, takéto delenie nerobí. No nepochybujem o tom, že sú jednotlivé teoretické závery, ktoré z tohto hľadiska vyžadujú kritiku.

Predovšetkým sa to vzťahuje na chápanie realistickej metódy. S tým, čo sa o tom hovorí v knihe, nemožno súhlasiť... Nesprávne sú pokusy vyviesť realizmus za hranice ideologických javov.

Akosi nešťastne to stojí aj s výrokmi o Puškinovi. Prečo, hovoriac o Puškinovom realizme tridsiatych rokov, V. Vinogradov prichádza dokonca k výhradám, ktoré uvádzajú do pochybností plnohodnotnosť tohto realizmu tridsiatych rokov. Výhrady majú približne takéto poradie: Puškin predsa v podstate zostával v medziach národnej normy spisovného jazyka. „Žiaľ", „predsa" zostával: v tomto, ako by bolo čosi, čo obmedzuje jeho realizmus. Ukazuje sa, že nie je

taký široký ako realizmus zrelého Gogoľa a Dostojevského. Puškin pohŕdal kancelárskym štýlom, profesionalizmami atď. — to je tiež, ako sa javí, pre Puškina zle, to robí jeho realizmus zastaralým. Myslím, že taký systém výhrad zo strany V. Vinogradova je neopodstatnený. Každému je jasné, že Gogoľ a Dostojevský vniesli mnoho nového do jazyka umeleckej literatúry, no nemyslím, že by v niečom Puškin zastaral, že by prestal byť normou a vzorom.

Dúfam, že V. Vinogradov tieto aj niektoré iné teoretické závery svojej knihy, ktoré sa kritizujú, stiahne, alebo spresní v priebehu ďalšej práce.

D. Lichačev vo svojom vystúpení kritizoval články L. Timofejeva a D. Blagoja o knihe V. Vinogradova. Rečník pokladá tieto články za neobjektívne.

Vôbec nemyslím, že v knihe V. Vinogradova niet dosť sporného materiálu — hovorí D. Lichačev. Podľa mňa, práve to by bol nedostatok knihy. Ja sám som v tlači nesúhlasil s V. Vinogradovom, pokiaľ ide o niektoré z jeho záverov. No kritika musí brať do ohľadu presný zmysel toho, čo píše autor, a nepripisovať mu to, čo nehovorí. Zatiaľ v uvedených článkoch sa vytvára nepravdivý terč, falšuje sa obraz autora posudzovanej knihy. Z týchto článkov vyplýva, akoby V. Vinogradov odtŕhal ideovosť od umeleckosti, akoby sa snažil študovať jazyk sám osebe, akoby pokladal realizmus za funkciu jazyka, nedoceňoval realizmus Puškina atď.

Na celom rade príkladov D. Lichačev ukazuje, že tieto výčitky na adresu knihy sú výmyslom recenzentov. V knihe sa všade zdôrazňuje jednota ideovosti a umeleckosti. Nie je tu nijaké úzko jazykové chápanie realizmu.

D. Lichačev sa zastavuje pri otázke nevyhnutnosti vytvorenia novej vedy o štýle. Vytvorenie disciplín pri styku dvoch vied — hovorí — je hlavná cesta súčasných vied exaktných i humanitných. Nová veda zjednocuje jazykovedu a literárnu vedu, ale neodlučuje štúdium jazyka ani od jednej z nich. Lingvisti ostanú pri svojom štúdiu jazyka, literárni vedci tiež. No treba aj iné. Treba most medzi jazykovedou a literárnou vedou. Budovanie mosta neznamená presídlenie obyvateľov obidvoch brehov na tento most, neznamená zničenie brehov. Aj brehy zostanú, i most sa vybuduje. V podstate je už aj vybudovaný. Práce V. Vinogradova a jeho žiakov tento most vystavili a je trochu neskoro protestovať proti jeho otvoreniu.

Podľa mienky *A. Stepanova,* ktorý potom vystúpil, je kniha V. Vinogradova kvalitatívne novou etapou v oblasti štylistickej analýzy umeleckého textu. A. Stepanov vyjadruje nesúhlas s výkladom majstrovstva v niektorých prácach literárnych vedcov a kritikov. Myslí, že majstrovstvo spisovateľa je predovšetkým v jeho jazyku.

V tejto knihe sú miesta, s ktorými plne nesúhlasím alebo ktoré sú mi nie celkom vhod — poznamenáva *B. Bursov.* No chcel by som hovoriť o hlavnom v tejto knihe. Nesúhlasím s tým, že kniha predstavuje, ako hovorí V. Percov, hromadu faktov, že v nej nie je jednotné metodologické hľadisko. Všetko závisí od toho, ako sa metodológia chápe.

Kniha V. Vinogradova sa vyznačuje tým, že v nej nie je snaha nájsť nejaké konečné riešenia, dať nejaké recepty na všetky životné situácie. Je to kniha preniknutá bádateľským duchom a myslím, že jej autor sa zámerne vyhýba konečným formuláciám. Preto sa mi zdá úplne nesprávne kritizovať túto knihu tak, že sa v nej vyhľadávajú jednotlivé nepresné formulácie. Táto kniha nie je „formulujúca", je to kniha tvorivá a v tom je jej najväčší pátos.

Často hovoríme, že jedným z predpokladov vzniku realizmu bol historizmus

myslenia, a to je správne a nesporné. No doteraz sme skúmali túto otázku trochu všeobecne. V. Vinogradov ju prenáša do konkrétnej oblasti, analyzujúc nielen zrelosť myšlienky, ale aj zrelosť jazyka ako predpoklad realistického umenia. My sme realizmus skúmali najmä ako metódu. V. Vinogradov vo svojej knižke zdôvodňuje realizmus ako štýl. To je dôležitý výdobytok našej vedy.

B. Bursov vyjadruje nesúhlas s kritikou metodológie knihy V. Vinogradova v článkoch D. Blagoja a L. Timofejeva. Ďalej polemizuje s U. Fochtom, ktorý povedal, že V. Vinogradov „pristupuje k metóde cez jazyk".

To znamená, — hovorí B. Bursov — že V. Vinogradov chce pochopiť metódu autora cez jeho jazyk. No a prečo nepoužívať takýto spôsob, prečo ním opovrhovať, ak chceme hlbšie preniknúť do podstaty spisovateľovej metódy. Ak by V. Vinogradov úlohu týmto obmedzil, keby povedal „len cez jazyk", vtedy by to bolo nesprávne. Ale ak sa tento aspekt uvádza preto, aby sa mohlo ešte hlbšie preniknúť do spisovateľovej metódy, myslím, že máme byť V. Vinogradovi iba vďační, že ukazuje i takú cestu analýzy umeleckého diela.

A nakoniec: je štúdium jazyka umeleckej literatúry špeciálnou vedou, osobitnou disciplínou atď.? Možno, že v knihe V. Vinogradova sú v tomto niektoré nepresné formulácie. No musíme vytvárať práce nového typu a kniha V. Vinogradova je práve prácou nového typu, ukazuje nový chodník — a to treba vítať.

Na konci diskusie vystúpil akademik *V. Vinogradov*, ktorý sa zastavil pri otázke o tom, či má veda o jazyku umeleckej literatúry právo na existenciu.

Ide o to — povedal — že v oblasti jazykovedy ako i v oblasti iných vied prebieha proces diferenciácie. Prebieha prenikanie matematickej metódy do jazykovedy, jazykoveda sa zbližuje s exaktnými vedami tak, ako vzniká problém strojového prekladu. Súčasne v literárnej vede nebadať hlboké — ani filozofické, ani estetické — štúdium slova. Literárni vedci pristupujú k slovu naivne empiricky alebo ilustratívne.

Preto teda, ako sa mi zdá, pokusné oddelenie špeciálnej vedy o umeleckom slove alebo o slove v systéme umeleckej literatúry, umožní zjednotiť problém funkcie umeleckej literatúry v rozvoji národného spisovného jazyka spolu so štúdiom špecifiky samého umeleckého vyjadrenia ideí. To by pripútalo pozornosť k samej vede a umožnilo by v procese prípravy zodpovedajúcich špecialistov prehĺbiť tie oblasti, ktoré patria doteraz do systému jazykovedy a ktoré sú málo rozpracované, ako napr. štúdium teórie obraznosti, špecifičnosť básnického jazyka atď.

Mojím cieľom vôbec nebolo niekomu niečo odobrať. Z literárnej histórie sa nič nevydeľuje. To sú cesty, ktoré môžu ísť paralelne a v budúcnosti môžu i splynúť, ak budú literárni vedci analyzovať štýl rôznych literárnych smerov, individuálne štýly s väčším chápaním samej jazykovej štruktúry a jej prvkov.

Tu sa prirodzene vynoruje otázka vyjasnenia samého pojmu „štýl". V tejto knihe nestaviam otázku štýlu ako historickej kategórie. Zatiaľ však štýl je historická kategória. Vnútorné znaky štýlu, systém podstatných vlastností štýlu sa historicky menia.

Štýl sa nemôže odtrhnúť od ideológie, no k tomu, aby sa ideológia chápala zo štylistického hľadiska, treba hlboko preniknúť do samých štylistických systémov ako vyjadrenia triednej ideológie, sociálnej skupiny, osobnosti. K takému štúdiu štýlov treba poznať dejiny spisovného jazyka, dejiny literatúry, treba poznať pohyb štýlov v rámci spisovného jazyka a slovesnej umeleckej tvorby národa, niekedy treba poznať súvislosť rozvoja literatúry s inými umeniami, predo-

všetkým s výtvarným umením. Treba, pravdaže, dokonale poznať dejiny kultúry, ktorá sa tak alebo onak odráža v diele. Preto v mojej knihe nie je nijaká narážka na možnosť odlúčenia štýlov od ideológie. Samo sebou sa rozumie, že z tohto hľadiska i sám problém umeleckej metódy literárnej tvorby v jeho rozvoji neodmietam.

A vôbec nepopieram v realizme jeho ideovú podstatu. No skúmať realizmus iba ako ideologický smer sa nedá. Pochopenie národných charakterov, celej mnohotvárnosti sociálnych typov v literatúre sa začína vyjadrovať predovšetkým formou ich jazykového sebaodhalenia.

Ešte otázka všeobecného charakteru, to je problém obrazu. Poukazujem na dôležitosť štylistického štúdia obrazu a čiastočne to ukazujem na analýze niektorých diel. No v skutočnosti som v tejto svojej práci nezahrnul do teoretického plánu otázku slovesných obrazov, ich typov a ich historického rozvoja, čo aj len v rámci ruskej umeleckej literatúry 19. stor. To je veľmi dôležitá otázka a jej vynechanie považujem za veľký nedostatok práce, ktorý v každom prípade prekáža pochopiť vzájomné vzťahy iných prvkov umeleckého diela s takým dôležitým ohnivkom, ako je obraz.

Touto otázkou sa skutočne teraz širšie zaoberám a len v poslednej dobe som pochopil, aká je dôležitá najmä pre tú koncepciu historického rozvoja jazyka umeleckej literatúry, ktorú teraz začínam spracúvať, pretože ďalšia moja kniha sa bude volať *Cesty rozvoja literárnych štýlov.*

V priebehu diskusie sa nadhadzovali i mnohé iné otázky, no nemôžem sa teraz dotknúť všetkých. Chcel by som sa poďakovať všetkým, čo proti mojim názorom stavajú svoje vlastné názory, pretože len zo spojenia, zo stretnutia sa rôznych názorov môže vzísť pravdivé pochopenie veci. No nijako nemôžem byť vďačný D. Blagojovi za jeho článok, pretože prekrucuje charakter mojej knihy, čo vyplýva z toho, že ju nedostatočne pozná.

V. Ščerbina zakončil schôdzu vedeckej rady inštitútu. Pripomenul, že diskusia, ktorá sa uskutočnila, bola hlboká, živá a ostrá a prebiehala v duchu zásadnej a skutočne vedeckej diskusie.

Zdá sa mi, — zdôraznil V. Ščerbina, — že význam tejto diskusie nie je len v tom, že umožnila všestranne a detailne oceniť knihu V. Vinogradova, ale i v tom, že naznačila cesty ďalšieho plodného riešenia zásadných otázok jazyka umeleckej literatúry, ktoré sú veľmi aktuálne.

Voprosy literatury 1960, č. 8.

Prel. Ľ. Nogeová

Zdenka Sojková

ŠAFAŘÍKOVI V KIS-KŐRÖSI

Nejstarší ze sourozenců Pavla Josefa Šafaříka byl Ján. Advokát, svému slavnému bratrovi upřímně oddaný, „přičinlivý a dobrá hlava, třebaže maďařil".[1] Narodil se roku 1783 ve vsi Roštáru (u Kobeliarova). Zakotvil a zbohatl v Kis-Kőröši v Pešťské stolici jako hospodářský úředník a nájemce.[2]

Kis-Kőrös (Kiškereš, Malý Kereš i Malý Kyreš, na Šafaříkově mapě *Slovanský zeměvid* „M. Kereš") najdeme jihovýchodně od Budapešti, v písečném kraji. Mladému P. J. Šafaříkovi, jenž vyrostl v gemerských horách a lesích a uvykl již městskému způsobu života, přesto se nemálo zalíbilo v „té jednakosti pustin, rolí a polí".[3]

Měl zde více příbuzných. Ján Šafárik byl švagrem Štěpána Lešky, jenž působil v letech 1794—1798 jako evanjelický farář a superintendent v Praze a zemřel v Kis-Kőröši roku 1818. Také milovaná Šafaříkova sestra Marie (1785—1852), provdaná za kupce Pavla Šarkáně v Dobšiné, přestěhovala se s mužem do Kis-Kőröše. Byla to „krásná a dobrá paní, která mezi Maďary a polo pomaďařenými Slováky vždy zůstávala horlivou Slovenkou".[4]

V době maďarizačního náporu podléhaly zámožnější vrstvy cizímu prostředí rychleji než chudina. To vše se přímo dotýkalo i Pavla Josefa Šafaříka, a to tím nejsložitějším a nejdelikátnějším způsobem — rodinnými vztahy. Byl donucován i k malým kompromisům, k přizpůsobování: například v jistých případech respektoval maďarizační konvenci při psaní adres.

Jako syn své doby chápal národnostní princip ve smyslu romantického nazírání jako prvořadý. Vyznačoval se však vpravdě osvícenou snášenlivostí a nad národ kladl celek lidstva. Národnostní šovinismus stal se mu odporným od té doby, co mu ho ukázali profesoři v Kežmarku v nejošklivější podobě a co se mu začal uvědoměle bránit. Konfliktům se však vyhýbal, varoval před nimi (roku 1826—1828) bojovnějšího, cholerického přítele Kollára... Šafařík, skvělý obhájce opovrhovaného a ujařmeného Slovanstva — se stálým zřením k všelidským ideálům — imponoval již současníkům ušlechtilostí lidského charakteru, jež se nutně obráží také v základním ladění jeho kulturního díla. Při podrobnější analýze Šafárikovy osobnosti, jeho názorů i postupu vědecké práce není možno opomenout jeho dopisy kis-kőröšským příbuzným.[5]

Především jde o dopisy bratru Jánovi z let 1817—1842. Šafařík pobyl prý u něho

---

[1] Čeněk Zíbrt, *Co vyprávěl P. J. Šafařík rodině o svém mládí a životu*, ČČM, 1909, 239 a 243.

[2] Podle Konstantina Jirečka byl správcem jedné šestiny tamního kubíňovského panství a nájemcem jiné šestiny (*P. J. Šafařík mezi Jihoslovany*, Osvěta, 1895, 692.) — V letech 1831—1836 titulován ho P. J. Šafařík v adresách dopisů jako vrchnostenského provizora.

[3] Dopis Palackému 28. 11. 1822 (*Františka Palackého korespondence a zápisky* II, 1902, 108).

[4] Osvěta, 1895, 395 a 692.

[5] Jsou uloženy v LANMP. Otištěna byla z nich dosud pouze část dopisů synovci Jankovi, ale ani té nebývá dostatečně využito, třeba jen pro účely ryze odborné!

v Kis-Kőröši hned roku 1817 po návratu z Jeny.[6] O jeho starších přímých či nepřímých stycích s tímto městem mluví jeho básnička a dopis, který ji doprovází, od „známého výborného Slováka" Štěpána Lešky.[7] Obojí bylo posláno do Týdeníku „Z Kyš-Kéreše 18. listop. 1815". Báseň oslavuje Šafaříkova švagra Samuela Šarkáně.[8] K literární tradici kis-kőrösské patří též exemplář *Tatranské múzy*, který obdržel pozdější prešpurský profesor Šulek na památku roku 1818 od J. Safáry (fratris Auctoris) v Kis-Kőröši (Kis-Kürössini).[9]

Zcela bezpečně víme o Šafaříkově návštěvě na podzim 1822, kdy přijel do Kis-Kőröše co novomanžel se svou ženou Julií. Působil tehdy už v Novém Sadu jako rektor gymnasia a přijal brzy do své mladé domácnosti prvorozeného bratrova syna Janka, narozeného v Kis-Kőröši 14. listopadu 1814.[10]

Původně asi bydlení v Novém Sadu u Štefana Lešky oba starší chlapci Jána Šafárika. „Bratr můj pošle sem ku svým synáčkům okolo 10.—12. září příležitost", píše Šafařík 13. června 1823 Kollárovi.[11] O malém Jankovi se zmiňuje bratru Jánovi od července 1824: o výdajích pro něho, o blížících se zkouškách...

Ryze slovenské křestní jméno přinesl si Janko — od počátku „der Janko" — nepochybně z domova, kde mateřština stále žila. Naráží na to v těchto německy psaných dopisech i jiný Šafaříkem použitý termín „Frau Tetička".[12]

Jak známo, původně se P. J. Šafařík psával stejně jako jeho otec s maďarskou koncovkou „Šafáry" nebo „Schaffáry" (roku 1814).[13] Později, kdy už používal českého znění „Šafařík" nejen v listech Kollárovi, Palackému a českým přátelům, ale i Hamuljakovi, podpisuje se v dopisech bratrovi „Paul Joseph Schaffarik" nebo prostě „Paul Joseph". Adresuje „Johann v. Schafřary" (roku 1824). Bratr byl o celých dvanáct let starší, což vysvětluje onen obezřetně uctivý tón i vykání v Šafárikových dopisech.

Synovec, studující na novosadském gymnasiu přímo pod strýcovým dohledem, dal podnět k opětovným projevům Šafárika méně známého, Šafárika pedagoga. Janko studoval výtečně, při zkoušce 15. září 1824 se umístil jako druhý nejlepší mezi šedesáti spolužáky. Strýc chválil otci i chlapcovo chování. Platil za něj tehdy po dva měsíce lekce krasopisu, jimiž prý Janko mnoho získal. Vzdělání je to nejlepší, co můžeme dětem dát, horuje P. J. Šafařík, jenž ještě nemůže tušit, že synovcovo vzdělání i jeho krasopis bude jednou sám tak mnoho potřebovat...

Autor dokončeného vědeckého díla *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur* zpravuje svého bratra o tom, kdy posílá práci k budínské cenzuře. Sám prý se chystá do Pešti, Janka hodlá vzít s sebou jako spolucestujícího. Tak oznamuje 13. března 1825. Poté nastává více než tříletá mezera v dochované korespondenci; ne však ve stycích

---

[6] ČČM, 1909, 251.

[7] J. Palkovič v Týdeníku 1816, str. 12.

[8] Viz P. J. Šafařík, *Básnické spisy*. Vydal Jan Vilikovský, 1938, 68 a 402.

[9] Tamže, 392.

[10] Janko Šafárik píše v dopise Jirečkovi 3.—15. 10. 1865 (v LANMP), že je právě třiapadesátiletý(!), že se narodil 2. 11. 1814. Datum narození 14. 11. 1814 je i v RSN IX, 1872, 13. (Dále se zde udává, že byl Janko poslán roku 1821 k Leškovi do Nového Sadu a roku 1823 přešel do domu P. J. Šafárika.) — Světozor 1876, 425 má dokonce datum narození 1813. (Rovněž chybně rok doktorátu: 1836 místo 1838.) — Osvěta 1895, 699 opakuje datum 1814. (Ale Jankův pobyt v rodině P. J. Šafárika udává opět mylně od roku 1826.) — Mylný bude údaj OSN XXIV, 1906, 540: rok 1812. (I jiné podrobnosti jsou tu chybné: promoce v Pešti — místo ve Vídni.)

[11] ČČM 1873, 140.

[12] 17. 10. 1824.

[13] Ve vídeňských Prvotinách pěkných umění je podpisován roku 1815 „Šafary", roku 1816 „Jozef Jarmil Ssafarzik"; v Palkovičově Týdeníku roku 1816 „Šafáry", roku 1817 „Šaffařík". (Blíže u. d. *Básnické spisy*, str. 8, 63, 68, 83.)

obou bratří. Sbližoval je nejen Janko, ale též chystané vydání *Geschichte*. Ján Šafárik přispěl značným obnosem „k vyplacení tisku".[14]

Konečně v srpnu 1828 posílá strýc Janka z Nového Sadu domů i s pěkným vysvědčením a s pevnou nadějí, že zůstane stejně úspěšným studentem i na dalším učilišti. Neboť na darech ducha mu nechybí; avšak síla charakteru a pilnost se musí stále pěstovat. A Janko má teď před sebou největší nebezpečenství, přechází od výchovy domácí k výchově veřejné. Nechť ho otec během prázdnin varuje před budoucími nástrahami a bludnými cestami: přichází poznenáhlu doba, kdy hoch bude muset sám sebe řídit. Zvláště nebezpečné budou vlivy bratrstev, spolků, tovaryšstev... Strýc tu měl asi na mysli hlavně společnost pešťských jurátů, ale bratrovi se střežil něco takového přímo vyslovit. Radí, odůvodňuje a přemlouvá ho, aby poslal Janka studovat do Prešpurku.

Dopadlo to nakonec tak, že Janko zůstal v Prešpurku čtyři roky, do roku 1832. Korespondence z prvního roku se nedochovala. Od 24. září 1829 dopisuje strýc studujícímu filosofie na prešpurském lyceu „Joanni Schaffarik". První dva dopisy adresoval latinsky, třetí — poslední německy „Johann Schaffarik". Podepisoval je tímtéž příjmením. — Tyto německy psané listy jsou rázu výchovného, strýc v nich vystupuje dosud spíše jen jako zástupce Jankova otce, nezmiňuje se nikdy o studentských zájmech, ani o obrodném hnutí slovenské mládeže, o nově založené Společnosti česko-slovanské... Pouze napomíná k píli, pořádnému a mravnému životu. Povzbuzuje, že čistý prešpurský vzduch posílí a udrží synovce zdravého a při namáhavém studiu.

Poslední z těchto dopisů řeší 29. května 1831 otázku budoucího Jankova povolání. Jeho otec si přeje medicínu. Strýc (jenž byl asi velmi spokojen, že to nejsou práva) prý nechce radit — zvol, k čemu se cítíš vnitřně povolán: abys později nelitoval! Musíš mít k medicíně chuť, jinak se staneš jen mastičkářem... Sám o sobě se zmiňuje, že bude hledět „čím dříve tím lépe opustit Uhry a Rakousko".

Další dopis z 12. února 1833 adresoval posluchači lékařství v Pešti „Schaffary". (Podobně také do Kis-Kőröše a do Vídně psával později na obálkach dopisů: „Schafari", „Sáfári", „Saffáry".) Sám se podepisuje synovci i nadále nezměněným „Schaffarik", případně „Šaffarik".

Protože se Jankovi medicína líbí, povzbuzuje ho: obratný lékař najde všude obživu, v Turecku stejně dobře jako ve Francii nebo v Anglii... Sám tehdy mnoho přemýšlel o své vlastní další existenci. Oznamuje tu již brzký svůj odchod do Prahy, kde bude žít jako soukromý učenec, s malým platem od Muzeální společnosti. Doufá, že mu nebude v Praze hůř než zde. Cestou se staví v Kis-Kőröši i v Pešti, více si tedy řeknou ústně. Přes střízlivě věcný tón tohoto sdělení přece jen žertem nazve svou dvouletou dcerušku Boženu „skutečnou českou amazonkou". A synovce už láká na návštěvu do Prahy: „Až skončíš lékařská studia, musíš podniknout cestu nejméně do *Vídně* a *Prahy*, abys přece viděl ve světě i něco víc než Uhry."

Věděl, že se cestou z Uher zastaví na návštěvě u staršího bratra, přesto však mu v důvěrném dopise zásadní důležitosti 6. března 1833 obšírně vyložil své důvody. Jako by se mu pro svůj odchod z Uher omlouval! Mluví nejprve o bolestném odtržení od příbuzných a přátel. Avšak v Novém Sadu nemůže se cti dále zůstat. Uherská vláda nestrpí u Srbů protestanty. Gymnasium je bez jeho viny blízko úpadku a rozkladu. Má tu přežit svou hanbu? A kam se obrátit? Bratr by radil přijmout faru nebo profesuru. Ale dobře ví, že on se necítí pro farářský úřad vnitřně povolán. A profesura? Předně nikdo teď kvůli němu neumře nebo neabdikuje. Za druhé odřekl již několik nabídek,

[14] Původně slíbil Ján Šafárik vyplatit na jaře 1825 200 až 300 zl.; v březnu 1826 poslal P. J. Šafařík přímo z Nového Sadu 200 zl. a současně doručil v Pešti Kollárovi pro Hamuljaka Šafaříkův švagr z Kis-Kőröše 150 zl. od Jána Šafárika. Viz Šafaříkův dopis Kollárovi 9. 5. 1825 (v LAMS) a Hamuljakovi 6. 3. 1826 (tamže) kromě uveřejněné již korespondence: Šafařík Kollárovi 18. 8. 1824, 21. 4., 12. 5., 19. 5. a 25. 5. 1825 (ČČM, 1873, 391—402), 1. 3., 18. 3., 6. 8. a 11. 10. 1826 (ČČM, 1874, 65—87); Šafařík Hamuljakovi 9. 5. 1825, 7. 3. a 20. 5. 1826 (Sokol, 1863, 66—67).

a nemůže očekávat další. Za třetí nezná ubožejší a politováníhodnější tvory než profesory na uherských evangelických školách, sídlech nekázně a barbarství a všemožné špíny, nemluvíc o chudobě.

Závažnější část problematiky rozvíjí teprve dále: Je správné, že bratr miluje svou vlast, kde se mu tak dobře vede. „Avšak pro mne je tato vlast písečnou pouští a mravní i duchovní louží. — Co zde mohu očekávat? — Konstituční svobodu! Krásná slova! Kde mi konstituce (na papíru) zaručuje stejná občanská práva a kde jsem ve skutečnosti pronásledován každým lumpem a kde na mne hledí každý zuřivý Maďar závistivým okem. Budu raději žít v papeženských státech, kde nemám žádná práva — neboť pak se mi neděje bezpráví, i když mě pronásledují a utlačují."[15] Nynějšího maďarizačního mumraje se účastnit nechce: na to je již příliš zralý a starý, příliš mnoho už ve světě viděl, slyšel, přemýšlel. Cti každou národnost, ale jestliže vyúsťuje v potlačování, je to barbarství a pohrdá jí. Konečně, ničeho by nezískal, kdyby se zítra stal katolíkem a zuřivým Maďarem. „Myslíte, že bych dostal přiměřené postavení při zemské universitě, zemské knihovně etc. etc.? Velmi byste se mýlil: renegáti se nepodporují." — Je pravda, učencům se nedaří dobře nikde. Ale také ne nikde hůře než v Uhrách. Má jen on mít povinnosti vůči vlasti, a ona k němu žádné? Bohatství nehledá a neočekává. „Tak bezradostný život jako v Uhrách najdu všude."

6. dubna 1833 odjela navždy Julie Šafaříková s dětmi z Nového Sadu. V blízkém Kis-Kéru vyčkala manžela u pastora Hajnóczyho (pozdějšího tchána Janka Šafárika). Odtud odjeli na několik dní do Kis-Kőröše, kde se Šafařík rozloučil s oběma staršími sourozenci, které již neměl nikdy spatřit.[16] Od 17. do 23. dubna pobyli v Pešti, kde se Šafaříkovi dostalo mnoha skvělých poct od tamních Slováků i Srbů, jistě především zásluhou přítele Kollára i synovce Janka. Přes Prešpurk a Vídeň dojeli 4. května do Prahy. Šafařík se domníval, že se jen „předběžně" usadí v Praze, „až do vyjití nějakého opatření".[17]

Synovci Jankovi se však mezitím nechtělo tak dlouho čekat, až na dokončení studií, než uvidí Vídeň a Prahu. V únoru 1835 už se strýc zabývá jeho přáním navštěvovat pražskou nebo vídeňskou universitu. Vidí přednosti, vidí obtíže. Budou se dřív informovat, Janko ve Vídni, on v Praze. Také napíše Jankovu otci. Zatím by hlasoval pro Vídeň.

I tato jeho direktiva byla dodržena. V listopadu se raduje nad tím, že Janko odejde z „jurátsko-barbarské" Pešti. V květnu 1836 mu ohlašuje, už do Vídně, že pražský přítel Štorch asi vyhledá „i Tebe, tak jako jiné Slováky ve Vídni". — Na celý měsíc srpen je synovec očekáván v Praze, odkud se pak vrací teprve koncem září nebo počátkem října. Tento jeho pražský pobyt je důležitým mezníkem: od něho počíná velmi živá, cenná, trvalá vědecká spolupráce obou mužů.

Po prvé děkuje strýc v říjnu 1836 za poslaná excerpta, která jsou mu velmi důležitá.

---

[15] „Zuřivými Maďary" myslil Šafařík vždy spíše novodobé maďaróny než skutečné původní příslušníky maďarského národa. Ošklivil si přepjatý maďarónský fanatismus odnárodnělé šlechty a inteligence slovenské stejně jako srbské, který v Novém Sadu bezprostředně pozoroval. Nejlépe to vše ilustruje jeho dopis Hamuljakovi 21. 12. 1830 (v LAMS): „Já, milý příteli, se obávám, že už všecko pro nás pozdě. Všecko se tam schyluje, že národy slovenské v Uhřích pomaďařeny budou. Jestli ne dobrovolně, tedy násilně. Ale nebude tuším ani násilí třeba. Mně se zdá, že národ náš v tomto ohledu už tak otrlý a ze všeho citu národnosti vyzutý, že mu naposledy všecko jedno, nechť ho třebas Židem, Cigánem, Turkem etc. udělají, nech mu jen chleba a vody nechají. Vyznám se Vám upřímně, že tak smýšlím a jinák smýšleti nemohu. O 20 nebo 30 let bude po všem veta. Aspoň já této hanby zde v Uhřích dočkati nechci — nýbrž s boží pomocí se zavčasu někam na stranu, napravo nebo *nalevo*, uchýlím a vzdálím."

[16] K. Jireček tvrdí, že se později Šafařík sešel ještě jednou se svým bratrem: roku 1839 ve Vídni (Osvěta, 1895, 993). Podle dochované korespondence však musíme soudit, že zamýšlenou cestu do Vídně roku 1839 Šafařík neuskutečnil.

[17] Šafařík Hankovi 7. 5. 1833 (v LANMP).

Předtím synovec vyřizoval pouze některé zásilky a vzkazy, prostředkoval spojení se známými ve Vídni a přes Vídeň (zejména pomocí činitelů na ruském vyslanectví). Od této doby však se mění obsahová stránka dopisů, které náhle i kvantitativně narůstají.

Roku 1836 a 1837 vycházejí v Praze *Slovanské starožitnosti*. Autor už hned připravuje jejich doplněk, důkladnou národnostní mapu slovanských území a výklad k ní — budoucí *Slovanský národopis*. V letech 1836—1842 pošle synovci přes devadesát dopisů, z nichž poznáváme významný podíl Janka Šafárika na této práci, zejména na mapě Uher, na které pracoval již v Praze a kterou mu pak strýc zcela svěřil. Žádal ho 6. února 1837: „Nagyho Notitia Hungariae jsem nedávno dostal; ale dělat podle toho etnografickou mapu Uher je pro mne příliš nudné a zdlouhavé. Snad bys Ty mohl pro mne tuto práci vykonat — někdy během příštího léta." Již z více stran dostal důležité pomůcky, Köppen mu slíbil mapu Ruska. „Jen o Uhrách bych si přál něco přesnějšího a dokonalejšího, než podal Czaplovicz: jehož Ty máš ostatně použít co základu a jen opravit."[18] — Jedině v tomto dopisu se podepsal vřeleji: „Tvůj srdečně Tě milující strýc P. J. Schaffarik." (Jinde už vynechává slůvko „srdečně". Jeho dopisy neplýtvají slovy, omezují se jen na nejnutnější.)

14. března 1837 ohlašuje: „Obdržíš Nagyho a hotovou již mapu..." A 23. března posílá mezi jiným národnostní mapu Uher a Čaploviče *Über Kroaten und Winden*. Mapa Uher je opravena Vrchovským, aniž však dopis prozrazuje, kde tak Vrchovský učinil. Strýc pouze upozorňuje: „Na mapě najdeš změny podle Vrchovského, které snad mohou být správné v ohledu na Slováky, ale zdají se nesprávné v ohledu na Rusíny a Valachy. Vyzkoušej vše přesněji a nevaž se na tuto mapu. Zvláště nesprávně je Sedmihradsko: snaž se udělat z toho přesnější a skutečnostmi podloženou mapu."

3. května posílá Janko původní mapu i Čaploviče zpět a současně též první dopis, který se dochoval. Před zničením ho zachránila asi jen materiálová závažnost a pak Šafaříkův zvyk uchovávat listy vědeckého obsahu mezi příslušným rukopisným materiálem. Je ještě německý. Týká se dokončené práce na národnostní mapě Uher a Sedmihradska.

4. května 1837 žádá strýc, aby pro něho Janko opsal rukopis, který přikládá, Telegdiho *Rudimenta*. Obdržel jej na mnohé prosby od barona Alexandra Prónaye a je to jediný známý exemplář v monarchii. Nemůže si pomoci, musí jej tím obtěžovat: „Neboť zde v Praze není nikdo, kdo by mi to mohl — třeba za drahé peníze — tak přesně a zřetelně opsat, pouze Ty se svou obratností, svými znalostmi, svou pílí a svou vytrvalostí. Věřím, že Ti nebude zatěžko podniknout tuto zdlouhavou a fádní práci pro mé vědecké cíle." Za čtrnáct dní by byl hotov. Strýc pak ještě připojuje potřebné bližší pokyny...

Již za deset dnů děkuje za poslané spisy, mapy, knihy — a zvláště za opsaného Telegdiho, „kopie je tak krásná a čitelná, jak si jen člověk může přát". Důkladně ovšem vždycky zasvěcuje mladého spolupracovníka i do problematiky svého díla, do svých dohadů, zjištění, porovnání, do postupu ostatních prací i do svých obtíží. Zejména velmi těžko si opatřuje knižní pomůcky. Měl by být zámožný! „Museum et Hanka nekoupí nic ani za halíř: přijímají pouze dary. Jiní znalci a milovníci tu nejsou. V Rusku by mohlo být něco z toho napsáno; ale jak těžký je literární styk s Ruskem! Člověk se může literárně stýkat lehčeji se Severní Amerikou a Východní Indií než s Ruskem." Tak žaloval 22. května 1837. O dva dni dříve poprosil o kopírování národnostní mapy Uher, počátkem června vyslovil obavu, že by s tím Janko spěchal a jeho studie by utrpěly, 22. června už děkuje za poslanou mapu.

---

[18] Antun Nagy, chorvatský spisovatel. Blíže viz P. J. Šafařík, *Geschichte der Illirischen und Kroatischen Literatur*, 1865 (vydal z rukopisu J. Jireček), 86. — V Šafaříkově stati *Přehled novější literatury illyrských Slovenův* (ČČM, 1833, 25) je psán „Antonín Nad". — Ján Čaplovič, *Ethnographische Karte des Königreiches Ungern*, příloha knihy *Gemälde von Ungern*, Pešť 1829. — Šafařík tuto knihu a jejího autora kriticky posoudil v dopisech přátelům. (Cituje K. Jireček v Osvětě, 1895, 776.) Znal také Čaplovičův spis *Slavenien und zum Theil Croatien* z roku 1819 i *Croaten und Wenden in Ungarn* z roku 1829.

Na prázdniny odjel Janko domů do Kis-Kőröše. Odvážel si pro sebe a pro známé mnohé české knihy darované strýcem, jemuž zas měl koupit na zpáteční cestě v Pešti mezi jiným Hollého *Cyrillo-Metodiadu* a *Slaviadu*, Michalkovo *Rozmlouvání učitele s několika sedláky o škodlivosti pověry* (Šafařík zkracuje: O pověře) a Palkovičovu *Známost vlasti*.

Doma obdržel strýcovo pozvání do Prahy na osm dní, ke sjezdu přírodovědců, jenž začínal 18. září. Přijel by na strýcovy cestovní útraty, v pasu by uvedl jako účel cesty rodinné důvody. Onen sjezd přírodovědců lákal do Prahy také jiné Slováky. Víme o Ľudovítu Štúrovi, náměstku profesora Palkoviče, jenž však stejně jako i Janko Šafárik cestu odložil až na příští rok se slibem, že pak zůstane o to déle.

Strýc naléhal, aby se Janko vrátil z prázdnin už počátkem září do Vídně, měl tam pro něho práci. Ale současně byl také pln obav o něho, neboť se blížila rigorosa a doktorát. Žádal ho, aby psal své dopisy zcela krátce, jen o nejnutnějším.

V polovině listopadu ho nesměle prosí, bude-li moci po prvním rigorosu věnovat několik dní kopírování... 11. prosince je již velmi nedočkavý: „Kdybys k nám jen mohl brzy přijít! Bez Tvé pomoci nemohu etnografické dílo, zvláště mapu, dokázat. Zničil jsem si zcela oči. A přece mi tak mnoho záleží na dokončení započatého! Počítám s tím, že k nám přijdeš v květnu, ne-li už v dubnu.“ Svou doktorskou disertaci má udělat podle strýcovy rady tak krátce, jak slušnost dovoluje: vždyť takové nouzí vynucené mladické literární práce, dobré jako špatné, bývají vpravdě jepicemi.

Teprve 12. května 1838 mu strýc blahopřeje k dosaženému licenciátu, a hned ho také zavaluje prací: asi na deset až dvanáct dní. Předtím však se poněkud pohoršil Jankovým plánem jakési rekreační cesty ve společnosti rytmistra Lešky. S ním přece nemůže mít stejné zájmy! Budoucímu lékaři je třeba cestovat do Prahy a do Berlína, „rozptýlení a přírodní krásy jsou vedlejší věcí“. Tak odsoudil 24. dubna tento synovcův pokus o únik. A koncem května asi nerad viděl, že Janko odjíždí do Pešti, a varoval ho odbočit domů k rodičům: bylo by to zbytečné mrhání časem, nyní, tak blízko cíle. (Netušil, že Janko odbočí ještě víc: do Prešpurku — anebo lépe už nyní: do „Břetislavy“, a že bude oslněn velkou proměnou tohoto města, svého starého učiliště, že splyne s duchovním prouděním mladého Slovenska...) A v adrese dopisu napsal po prvé doktorandu lékařství ve Vídni příjmení „Schafarik“. Sám se několikrát od minulého podzimu podepsal synovci s českým ř.

14. června doufá, že se již Janko vrátil z Pešti. Děkuje mu za dopisy. Ostatní práce by mohl dokončit až po doktorátu, před pražskou cestou.

Dochází k ní v druhé polovině července, třebaže krátce předtím strýc musel odjet na léčení do Karlových Varů.

Po návratu čeká strýce cesta do Brna a Rajhradu za jedním rukopisem, jehož faksimile potřebuje, proto by chtěl vzít Janka s sebou. „Budeme-li pilní, je dobře možné, že pořídíme během Tvého zdejšího pobytu přinejmenším prospekt (ukazatel) všech mých *Monumenta Illyrico-bulharico-serbica*, potom jako na zkoušku *Vita S. Cyrilli antiquissima*, dále *Vita Scti Symeonis*“, těší se už předem 30. června.[19]

Na počátku tohoto dlouhého Jankova pobytu v Praze poslal velmi důležitý list staršímu bratrovi. Ján Šafárik „velmi příjemně a radostně překvapil“ své pražské příbuzné rozhodnutím, že k nim pošle na rok i dceru Hani. „Pobyt v našem hlavním městě a uprostřed naší rodiny“ slibují učinit jí příjemným i užitečným. Avšak — snad aby předem odvrátil možné nedorozumění — korektní Šafařík v tomto dopise 28. srpna 1838

[19] S cestou na Moravu byl velmi spokojen. Viz jeho dopis Hamuljakovi 27. 8. 1838 (v LAMS) a Pogodinovi 28. 5. 1838 (F r a n c e v, *Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učenci*, 1927, 569). I synovec se jí zúčastnil, jak o tom píše Šafařík bratru Jánovi 20. 8. 1838. — Roku 1839 vyšel v Praze latinský prospekt sbírky jihoslovanských památek *Monumenta illyrica*. (Celý titul i obsah viz v Osvětě, 1895, 1067.) Pro původní plán porovnej též dopisy Pogodinovi 1. 7. 1837 (Francev, 565) i následující. — *Život sv. Konstantina* i *Život sv. Symeona* jsou otištěny v *Památkách dřevního písemnictví Jihoslovanův*.

považuje za nutné dotknout se bolavého bodu: Janka a jeho stanoviska k vlastní národnosti, jež se neshoduje s náhledem jeho otce. On sám nemá na tom žádný podíl, jeho „životním pravidlem bylo nechat lidi, aby sami hledali a nalézali jisté pravdy rozhodující pro charakter ...“ Proto zůstával v tom ohledu vůči Jankovi „vždy neutrální“, a proto také zcela odmítá, jestliže se mu „v jistých kis-kőröšských kruzích“ připisuje přímé působení na Jankovy názory. Zato jej dvojnásob těší, že synovec bez jeho přičinění „dosáhl této síly charakteru a soudnosti, kterou, doufejme, nic neotřese a nic nezmění“. Přimlouvá se potom i za to, aby bratr nerušil svůj slib, s nímž už Janko počítá, a poskytl mu peníze na cestu do Berlína. Skrytý boj mezi otcem a strýcem vrcholí v dalších slovech strýcových, plných nesmírné radosti a pýchy: „Dobře víte, že nikoho, a důkladně vzdělaného mladého muže nejméně můžeme učinit šťastným násilně, proti jeho sklonům a náhledům; že všechno štěstí spočívá jen v domněnce a že každý může být šťasten jen svým vlastním způsobem. Náš Jan je právě — bez našeho, a nejméně bez mého přičinění — tak uzpůsoben, že ho mohou učinit šťastným nikoli nekonečně nakupená bohatství a poklady, ale jen postupující právně-intelektuální vzdělání.“

Starší bratr jistě přes všecky názorové neshody velmi respektoval svého pražského příbuzného. Vypravil dceru do Vídně, kam jí přijel z Prahy Janko naproti — zcela tak, jak to vše předem navrhoval strýc.

Janko tedy přerušil pražský pobyt krátkou návštěvou Vídně, kde mohl opět pracovat několik dní v archivu. Strýc ani nečekal na ohlášení příjezdu a 5. října 1838 píše mu sám. Závěrečné věty jsou první české věty v jeho dopisech synovci: „Srdečné pozdravení ode mne všem dobrým Slovanům vídeňským, zvláště pp. Vusínovi, Kampelíkovi aj. Měj se dobře a piš brzo. Tvůj upř. strýc P. J. Š.“ — V dalším jeho dopisování nastává osmiměsíční přestávka: měl synovce u sebe, písemného spojení nebylo třeba.

Tím cennější jsou nám proto jeho dopisy, které posílal v té době z Prahy do Kis-Kőröše.

Po citované obraně milovaného Janka následoval další, dvanáctistránkový list, jenž se zabývá ostatními třemi bratrovými dětmi. Janko a jeho sestra žili několik měsíců v Praze, když pomluvy rozšiřované v Kis-Kőröši přiměly jejich otce k novému projevu obav a nedůvěry — a strýce k odpovědi natolik rozhořčené, že tu z obvyklé obrany přechází v nepokrytý útok.

19. ledna 1839 píše tedy asi toto: Neteř Hani nedostávala ani nepsala v Praze žádné milostné dopisy. (Vždyť neměla naprosto žádnou osobní volnost, nejsouc nikdy sama, ale stále pod dohledem tří nebo čtyř párů argusovských očí ...) „Kis-Kőrös je nejhorší Kocourkov v naší monarchii, jaký znám. Jen v Kis-Kőröši se mohla vylíhnout taková zpozdilost, kde nemají ani tušení o spořádaných životních poměrech v mravných rodinných kruzích našeho hlavního města a domnívají se, že zahálka, potloukání se a klepy jsou všude tak doma a na denním pořádku jako v Kis-Kőröši nebo v maďarsko-fajnové Pešti.“[20]

Pak přichází na řadu Jóži. Psal Jankovi do Prahy více dopisů, strýc s potěšením z nich poznal zásady skutečné životní moudrosti mladého muže ... „Slyším též, že mu nedáte oženit se s děvčetem z Báčky, které si zamiloval, pouze proto, že má děvče málo peněz. Tohle ovšem zcela souhlasí s Vaším výrokem k Janovi: ‚Bez peněz nemůže člověk udělat peníze‘. Tedy opět nic než peníze! Věřím nakonec, že byste ho raději dal oženit s nenáviděnou katoličkou, Řekyní, Arménkou, ba Židovkou a Turkyní, byť byla bestiální povahy, ale s mnoha penězi, než s dobře vychovanou, mravnou, pilnou, oblíbenou protestantkou s málo penězi.“

Zcela bez přechodu se vrhá na třetího synovce: Gustiho zprávy Jankovi se mu naprosto nelíbí. „Vidím, že vyprázdnil pohár fanatického maďarismu až na dno.“ Strýc sám, jsa Slovanem celou duší, nepohrdá žádným národem. Chválil by horlivost Maďarů, „kdyby byla *pravá*, jež vede skrze národnost k *humanitě*.“ (Podtrhuje pisatel.) Ostře odsuzuje

[20] Až dosud jsme slýchali opakovat jen výrok mladého P. J. Šafaříka o Kocourkově-Praze!

povykující fanatismus pešťských jurátů. „Přidružit se k takovéto šlechtické luze znamená zřeknout se všeho, co propůjčuje člověku skutečnou šlechetnost duše a pravou vážnost a co zvyšuje jeho cenu v očích civilizovaných lidí." Gustimu doporučuje, může-li být ještě zachráněn, odejít do Prešpurku nebo Vídně, činit pokání, prohlédnout a učit se a nic než učit se! — A prozatím, totiž nejméně do svého čtyřicátého roku, přestat s vlastenčením.

Dopis můžeme doplnit konstatováním, že životní dráha čtyř sourozenců byla již v té době určena k nezměnění: Josef se stal záhy nájemcem v Kis-Kőröši. Do roka se oženil, strýcova intervence asi zapůsobila! Gustav se stal v témže městě advokátem a Johanna se tam provdala za bohatého kupce Josefa Šarkáně.

Výtečný strýček sám uznal, že Praha nemůže dát budoucí uherské paní domu potřebnou průpravu. Zazlíval bratrovi, že ji předtím nechal pouze krátkou dobu v Pešti, měl ji už dříve poslat do Prešpurku, Banské Bystrice ...

Pokud jde o Janka, bylo již dříve rozhodnuto, že nastoupí lékařskou praxi v Pešti. Zůstal v Praze do 18. května 1839. Strýc si pochvaloval zdárný postup společné práce na národnostní mapě, která byla na podzim 1838 dokončena. Na jaře započaly rytecké práce. Využíval Jankovy přítomnosti až do jeho odjezdu. Pilně pracovali hlavně na *Památkách.*[21]

Mladý doktor medicíny, tehdy už také literárně a publicisticky činný, byl znám ve Vídni, v Bratislavě, v Praze i v Brně jako nadšený Slovák a Slovan. Rozhodující pro jeho národní uvědomění byly jistě v poslední době styky s Vrchovským, návštěva Bratislavy na jaře 1838 a sblížení se Štúrem. Na podzim podnikl Janko Šafárik za asistence strýcovy znamenité kroky ve prospěch bratislavského Ústavu. A jeho cesta z Prahy vedla samozřejmě nejprve zas do Bratislavy ... Odtud zamířil domů do Kis-Kőröše a v létě zahájil lékařskou praxi v Pešti.

Strýc doufal, že Janko přijede také ještě v září 1839 do Prahy.[22] Měl sám místo strýce doprovodit sestru na zpáteční cestě. Nakonec ji strýc svěřil ochraně Amerlingově až do Vídně, kde už Janko na ně čekal a mezitím pracoval pro strýce. Přivezli mu od něho dopis, adresovaný tentokrát „Panu Janovi Šafaříkovi, doktoru v lékařství ve Vídni": ovšem adresa je uvnitř listu, který nešel poštou! — Mimochodem, Šafařík posílá Amerlinga k slavnému spisovateli Gogolovi, jenž dlel právě ve Vídni.

Poněkud melancholicky sleduje nadále pokusy mladého lékaře o zakotvení v Pešti. Myslí při tom asi na dosavadní spolupráci. Ubezpečuje synovce 22. listopadu 1839, že nepřestane pracovat. „Co připravuji a nedokončím, nebude tím ještě ztraceno. Tím se musíme upokojit. — Z Vašich krásných literárních plánů jsem se velmi radoval, a způsobí mi srdečné potěšení, jestliže se něco z toho dokáže. Je čas, abyste i Vy něco vykonali." Touto větou myslí jistě na mladší generaci, hlavně na Jankovy bratislavské druhy. — Muselo to být pro strýce zlé, ztrácel-li spojení s vídeňskými archivy a knihovnami a viděl-li současně u svého věrného pomocníka jiné, ne již společné literární snahy.

Jestliže Janko pomáhal v Praze i „věrně" i „statně", začež jej strýc přátelům chválil, a patrně také kvalitně — o čemž se strýc nezmiňoval, neboť to bylo samozřejmé — a jestliže předtím opsal mimo jiné pro něho se souhlasem vídeňské archivní správy srbské diplomy uložené v Dubrovnickém archivu (když pomáhal při registraci Dubrovnického archivu po jeho převezení do Vídně), osvědčil se plně jako spolupracovník. Je třeba opravit nesprávnou Francevovu interpretaci obsahu některých Šafaříkových dopisů, jako by v nich Šafařík vyslovoval nespokojenost se špatným opisem dubrovnických listin.[23]

---

[21] Šafařík Pogodinovi 28. 8., 10. 9. a 13. 10. 1838, 20. 4. 1839 (Francev 569, 572, 575, 583); Köppenovi 16. 5. 1839 (tamže 392).

[22] Pogodinovi 3. 8. 1839 (Francev 592).

[23] O Jankově práci s Dubrovnickým archivem píše Šafařík Pogodinovi 7. 9. 1839 (Francev 595). — V dopise Pogodinovi 27. 10. 1839 mluví však o dosud nedokonalých, pro tisk nehotových rukopisech celé své sbírky jihoslovanských památek! (Francev 597; také na str. 607 není řeč o Jankových opisech dubrovnických listin!) — O zlobě

1. prosince 1839 zkouší navázat přetrženou nit. „Od Tvého odjezdu od nás mě zaměstnává především historická mapa", píše. Kdyby jen bylo nějak možno, aby Janko během této zimy — snad s pomocí nějakého přítele, například Vrchovského — prošel *Prameny dějin uherských* a excerpoval zeměpisné názvy...

Od 1. ledna 1840 píše synovci česky — podivuhodně krásnou a čistou češtinou! Je to nejdřív jen stručný lísteček s prosbou o neprodlené uveřejnění jisté literární zprávy ve všech srbských novinách a časopisech. Delší dopis následoval 17. ledna a je příznačné, že se týkal slovenského textu Hankovy příležitostné básně. Janko s přáteli měl Hankovu slovenštinu opravit. — To vše již můžeme sledovat v další, české části bohaté Šafaříkovy korespondence, již dříve uveřejněné.[24]

Proto se jen stručně zmíníme o neustávající znamenité synovcově účasti na strýcových zájmech, jíž si P. J. Šafařík velice vážil a na níž do značné míry přímo závisel.

Dr. Šafárik obdržel záhy v Pešti, kde žil velmi nespokojen, pozvání do Srbska za profesora slovanského jazyka a dějepisu. Chtěl je přijmout, ale překazily to politické bouře. Odešel proto na podzim 1840 jako lékař do Nového Sadu. Brzy po smrti rodičů roku 1842 se oženil s dcerou pastora Hajnóczyho Linou (Karolina?), s níž žil ve šťastném manželství. V červnu 1843 již působí jako profesor v Bělehradě.

Jen co se v novém působišti trochu usadí, přicházejí strýcovy direktivy pro *Monumenta Serbica:* pro další práci a pro připravované vydání, jehož se ujmou Srbové a jež obstará Janko.

Po synovcově návštěvě v Praze roku 1845 společné práce slibně pokračují a následujícího roku se rozvíjejí obzvlášť bohatě. Tehdy aspoň strýc oceňuje nejvíce jeho pomoc.[25]

Přišly události osmačtyřicátého. Přinesly narušení v jedinečně krásném a pevném svazku obou mužů. Kolize nebyla jen vnější povahy. Známe-li ostře protidynastické

---

a nepřízni, jež zhatily jeho plány s těmito srbskými listinami, které mu opsal synovec, rozhořčeně se zmiňoval již 12. 2. 1839 W. A. Maciejewskému (viz Slovanský sborník, 1884, 601).

[24] Čeněk Zíbrt, *Život a činnost P. J. Šafaříka ve světle dopisů synovci Janoví (1834—1859)*, ČČM, 1910, 53—129 a 334—353. Vydavateli korespondence, jenž byl současně i redaktorem ČČM, vloudilo se do této jistě nemálo záslužné práce něco kazů, především několik mylných tvrzení v úvodním komentáři: Šafařík píše až do roku 1847 pravidelně „milému" synovci, nikoli „přemilému" (str. 54). Synovec nebyl povýšen na doktora lékařství v Pešti, ale ve Vídni. Počáteční korespondence, sledovaná od roku 1829, je německá, ne však „s vložkami maďarskými" (str. 55); je tu leda něco frází latinských. Není pravda, že německé dopisy nahrazuje Šafařík českými od roku 1834 (str. 56), že čeština má v dopisech převahu od roku 1836 (str. 58), že čilejší a častější styky začínají roku 1840 (str. 60). Začátek čilých písemných styků je třeba posunout až k říjnu 1836 a češtinu v dopisech k 1. lednu 1840. (Dopis z 1. 3. 1836, o němž se Zíbrt zmiňuje, jsme nenašli. Toho dne je pouze datováno českoněmecké ohlášení *Slovanských starožitností*). — Text dopisů je neúplný a věty, které Zíbrt v textu podtrhuje, nebývají vždy podtrženy v originále! — Nejpodivuhodnější je, že se tento soubor dopisů představuje co „článek" upravený „z přednášky", zkráceně otištěné „aspoň v této úpravě" (str. 129).

[25] Jankovi zásilky jsou mu nyní „jediné spojení s Jihoslovanstvem" (13. února). „Listy Tvé jsou teď pro mne jediný pramen o našem jihu..." (20. 8.), „...jsa vzdálen a nemaje stálých svazkův s Vašinci mimo Tebe" (22. 11.). Shromažďuje teď materiál pro starosrbské památky, pro „historii literatur" a zvláště také pro mapu Jihoslovanů. „K tomu mi každé zrno vítané" (26. 12.). Synovec ať sbírá a přepisuje, co jen může a stačí, „pro naši sbírku", jak se vyjadřuje strýc 2. 1. 1847; jindy píše zas jen o své sbírce. Povzbuzuje, že *Monumenta Serbica* někdy přece jen vyjdou, a opětovně prosí, aby Janko neustával v práci, znovu a znovu nedočkavě žadoní o hojnější korespondenci (viz ČČM, 1910, 87—99).

smýšlení mladého Šafárika, ať už se obracelo proti obrenovičovským „tyranům" roku 1840, nebo proti carskému absolutismu v následujících letech, nebo se týkalo „docela neschopného Alexandra", svrženého vládce Srbska roku 1858, můžeme předpokládat, že mu strýcův oportunní austroslavismus na jaře 1848 nebyl po chuti a že mu nebylo zatěžko sympatizovat s protihabsburskými a proticarskými tendencemi maďarské revoluce.[26] Na druhé straně však, jsa Slovák a žije mezi Srby, obával se vojenského a mocenského vítězství Maďarů, jež by ohrozilo život slovanských národů v Uhrách.

Do Prahy na Slovanský sjezd zval Šafařík synovce marně. Přesto jej 4. srpna informuje, že byla tištěna věrná zpráva o sjezdu se všemi přílohami. Prosí: „Piš, jestli možná, aspoň několik slov."

Počátkem září navazuje s ním oficiálně spojení z pověření výboru Slovanské lípy, žádaje ho o nákres srbského národního kroje. — O organizátorech slovenského povstání se zmíní větičkou 10. září z Prahy: „Hodža zde." — Na Štědrý den přiznává, jak ho ty staré jihoslovanské památky pořád velice těší a baví, i v těchto bouřlivých dobách. Doufá, že až nastanou mírnější časy, bude možno přistoupit k vydání — „jestli ne já, aspoň Vy po mně".

13. ledna 1849 dostal od synovce dopis, který se ovšem nedochoval, se zprávou o tchánovi, jemuž hrozil c. k. vojenský soud a šibenice. Prosil, aby se pražský strýc přimluvil u patriarchy Rajačiće a bána Jelačiće. — Strýcův zákrok pomohl, 7. března už mu Janko ohlašoval tchánovo propuštění na svobodu.

Také příbuzní v Kis-Kőröši byli nuceni prchnout, takže v Bělehradě o nich od podzimu 1848 ani nevěděli, žijí-li, jak to psal Janko 24. července 1849 Julii Šafaříkové v době strýcovy nepřítomnosti v Praze, takže se tento jeho německý dopis výjimečně též dochoval. Vycítíme z něho, jak byl dr. Šafárik touto válkou nešťasten a rozpolcen sympatiemi pro své příbuzné i obavami o srbský národ v Uhrách, podaří-li se vojenský postup Maďarů. Toužil jen po míru. Prý „každý stav lidské společnosti je lepší a snesitelnější než *takováto* válka!" V Bělehradě je prý, bohudík, pořádek a klid...

Nastal mír, strýc přestal ničit synovcovy dopisy. První z dochovaných (kromě onoho z roku 1837) je datován v Bělehradě 17. prosince 1849. Není už psán německy, ale jakousi slovenskou češtinou či českou slovenštinou. Janko opět horlivě pokračuje na společné vědecké práci, přitom též informuje o rodinných věcech. Má už dvě děti. Utrpěl ztrátu na majetku, rovněž i bratr Jóži. Oba jeho bratři „byli pod vladú revolučnú v nějakich úradech, ale posuď ještě nebyli zněpokojováni"; také tchán v Kis-Kéru zastává stále úřad.

Rychle se zas rozvíjela vzájemná korespondence. Několik Čechů žijících v Bělehradě a častěji cestujících do Prahy usnadňovalo spojení: především Jan Nevole, jenž působil v Bělehradě od roku 1845 jako ředitel veřejných staveb, a „náš výborný Zach", jehož velkými zásluhami o dělostřeleckou školu a jeho působením na mládež, své bývalé žáky, je dr. Šafárik nadšen. Jeho nejstarší syn — bude mu pět let a jmenuje se jako pražský strýc, Pavel — naučil se v Bělehradě česky od Nevolových. Bratři v Kis-Kőröši zůstali bez úřadu, což je pro ně dosti těžké, jsou odkázáni jen na své hospodářství. Tak oznamuje 10. února 1851.

Družstvo srbské slovesnosti, bělehradský literární spolek, umožňuje roku 1851 tisknout *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův*. Spolek, jehož duší je Janko Šafárik, je finančně podporován srbskou vládou. I ve školské komisi srbské vlády zastává dr. Šafárik funkci sekretáře. O školních prázdninách 1853 chtělo Družstvo financovat jeho cestu do Benátek, kde měl pátrat v archivech a knihovnách po jihoslovanských památkách. K tomu však bylo také zapotřebí svolení císařské vlády — a Šafárikův tchán Hajnóczy právě upadl u vlády do podezření za svou činnost za války...

V létě 1855 navštívily některé ženy z příbuzenstva uvězněného Hajnóczyho ve Vídni. Hledaly ve Vídni Šafárikovu dceru Boženu, provdanou Jirečkovou. Byla však tehdy právě v Čechách. Dr. Šafárik žil v Bělehradě oddělen od uherských příbuzných, nesměl se

[26] Viz dopisy Janka Šafárika 20. 5. 1840 Godrovi (LAMS) a 30. 12. 1858 P. J. Šafaříkovi.

s nimi navzájem po několik let navštěvovat a také jejich korespondence byla asi „pod dohlídků".[27]

Cesty do Vídně uherští příbuzní ještě vícekrát opakovali, snažíce se vymoci milost pro vězně. Byl amnestován roku 1857. Při návratu z terezínské pevnosti v Praze k smrti vyděsil P. J. Šafaříka, jak „mluvil jen o krvi a pomstě".[28]

Výprava do Benátek se uskutečnila teprve se čtyřletým zpožděním, roku 1857, neboť už padla „hlavní překážka": dr. Šafárik směl opět cestovat po Rakousku. Navštívil se svými pěti dětmi po mnoha letech i tchána v Báčce. Cestou do Benátek vyhledal ve Vídni manžele Jirečkovy. Pražský strýc splnil jeho prosbu a vřele ho doporučil Janu Kukuljeviči Sakcinskému: „Buďte mu rádcem a pomocníkem, pokudkoli Vám možno jest, aby cesta jeho nebyla bez plodu, a tak i chvalitebný účel vlády srbské, pokud na ten čas možné jest, dosažen byl. Cokoli mu prokážete, považovati budu, jako by mně od Vás prokázáno bylo."[29]

V září a říjnu 1857 jsou datovány Jankovy dopisy z Benátek a v červenci příštího roku znovu. Srbská vláda mu poskytovala všemožnou podporu, po druhé se vybral do Benátek na čtvrt roku a brzy mohl připravovat k tisku své nálezy.

Každá z těchto dalekých cest do Benátek a zpět přinášela vždy lákavou příležitost ke schůzce se strýcem, to však se nikdy nepodařilo. Zbývalo jen čilé dopisové spojení. Oba si navzájem vyměňovali informace o postupu své práce i o její problematice. Jeden druhého tím též posiloval a povzbuzoval v dalším úsilí.[30]

Tíseň i nouze neblahé doby Bachova absolutismu doléhala daleko více na Šafaříkovu rodinu v Praze než na příbuzné v Bělehradě a v Uhrách. Z toho důvodu asi zamítl Šafařík roku 1854 synovcův návrh, aby jeho Pavel studoval v Praze a žil ve strýcově domácnosti. — Roku 1859 oznamuje dr. Šafárik, že oba jeho bratři jsou už opět v úřadě a vede se jim dobře.

Od roku 1865, již po strýcově smrti, obnovuje Janko Šafárik dopisové spojení se „švagrem" Jirečkem. Je sám už víc než padesátiletý, kustod Muzea království srbského a knihovník Veřejné národní knihovny bělehradské, zdravotní rada, školní rada, sekretář učené společnosti, kurátor evangelické církve a přitom i lékař chudých ve své městské čtvrti.

Roku 1867 mu během osmi dnů zemřely dvě děti: osmnáctiletá dcera Emílie na tuberkulózu a šestnáctiletý Ján, student techniky, na zánět mozku. Toho roku se dr. Šafárik zúčastnil jako delegát srbské učené společnosti národopisné výstavy v Moskvě.

Při výchově vlastních dětí řídil se Janko Šafárik raději příkladem svého milovaného strýce než ostatních svých bližších příbuzných, vůči nimž jeho city rovněž nikdy neochladly. Víc než tři roky měly jeho děti za domácího učitele Čecha Netera (jak píše strýci 21. července 1858). Roku 1869 posílá syna Pavla, poručíka dělostřelců knížectví srbského, s doporučením k Jirečkovi do Vídně. V srpnu 1870 je Pavel ve Vídni a mladší syn Juro v Praze na české reálce.

Janko Šafárik zemřel v Bělehradu 19. července 1876.[31] — Nezmínili jsme se tu o jeho zásluhách o srbskou vzdělanost, o rozvoj tamního školství, nevěnovali jsme pozornost jeho vytrvalé péči o rozličnou praktickou pomoc, která přicházela z Prahy, o tom, jak se Zachem přivolali nejednoho schopného Čecha, aby hledal uplatnění mezi Srby. Samozřejmě, tyto drobné i větší služby srbským zájmům, často mrzuté a nevděčné, padly v Praze nejčastěji na hedra Pavla Josefa Šafaříka, který někdy vyhrožoval, že již na vše nestačí a napříště se nedá ničím vyrušit ze svého filosofického klidu...

---

[27] Janko Šafárik P. J. Šafaříkovi 14. 10. 1856.

[28] ČČM, 1909, 290.

[29] P. J. Šafařík J. Kukuljeviči Sakcinskému 19. 8. 1857 (ČČM, 1892, 29).

[30] Strýcova „naděje všecka na Tobě a Tvé práci" (8. 12. 1856). „Ostatek dělejte již Vy — já musím vypřáhnouti" (21. 3. 1858). „Od Tvé zběhlosti, pilnosti a vytrvalosti tu mnoho dobrého očekávati lze" (26. 7. 1858, viz ČČM, 1910, 347—350).

[31] Viz nekrolog v Světozoru, 1876, 425.

Nebylo nám tu možno blíže přihlédnout k věcnému obsahu vzájemné korespondence obou učenců a k jejich vědeckému dílu. Tato studie měla jen objasnit okolnosti, z nichž vyrůstala společná práce. Musíme však zde alespoň podotknout velmi důrazně, že je nespravedlivé přehlížet tak významného pomocníka Šafaříkova, jak se to většinou vždy děje.[32]

Je pravda, velké množství pracně získaného materiálu zůstalo ležet ladem. Vnuk Šafaříkův Konstantin Jireček navštívil v Bělehradu dr. Janka Šafárika, jenž mu vyprávěl o mnohých „památkách", které kdysi pro strýce přepisoval, faksimiloval nebo kreslil, a tázal se, zdali to ještě snad existuje. — Teprve hodně později mohl vnuk pátrat v Šafaříkově pozůstalosti, jež mu zůstávala v Národním muzeu dlouho nedostupná, a našel „s bolestným dojmem úplné přepisy k tisku připravovaných objemných rukopisů, které zatím již vydali jiní, i veliké množství snímků, na průzračném papíře rukou pracně kreslených a malovaných, kde nám nyní vše pohodlněji a věrněji zobrazuje fotografie; i objemné abecední rejstříky k tehdejším velice nedostatečným mapám, celé folianty, kde nyní máme spolehlivé, tištěné úřední seznamy nebo slovníky..."[33]

Je též pravda, že strýc ve svých spisech nikde nejmenoval synovce mezi ostatními příznivci a pomahači. Jankova pomoc byla asi něco naprosto obvyklého a samozřejmého! Jeho však měl jistě v první řadě na mysli, děkoval-li v předmluvě k *Památkám dřevního písemnictví Jihoslovanův*, že mohl i po svém přesídlení do Prahy pokračovat ve sbírání *Památek*, „podporován jsa v tom od několika horlivých přátel, blaha mého nejináč než svého pečlivých".

V popředí vědeckého zájmu strýcova i synovcova byly převážně staré literární památky jižních Slovanů. Avšak tam, kde se tato zájmová oblast rozšiřovala v uherskou a všeslovanskou, stýkali se oba přirozeným, citovým zaujetím — pro tematiku slovenskou. Kvantitativně byla jen skrovná, ale za zkoumání stojí a bylo by jistě škoda, kdyby zůstala docela nepovšimnuta.

---

[32] I přední znalec Šafaříkova díla Karel Paul ve studii *Jak shromažďoval Šafařík geografický materiál k Slovanskému národopisu* (Sborník Československé společnosti zeměpisné, 1933, 127 n.), kde má velmi podrobné údaje o jiných Šafaříkových pomocnících, například o Štúrovi, mlčí o Janku Šafárikovi. Věděl však o něm, jak zjišťujeme v jeho práci *P. J. Šafařík jako redaktor* (ČČM, 1926, 45).

Bohuslav Horák ve studii *Šafaříkův Slovanský zeměvid* (Kartografický přehled, 1953, 49) využívá při zmínce o J. Šafárikovi pouze Šafářikovy korespondence s ruskými učenci a Pospíšilova dopisu Burianovi 23. 8. 1838, zatím co Josef Hůrský (tamže, 165) v článku *Šafařikova Historická mapa Slovanstva* zná též Zíbrtem otištěné dopisy synovci.

V novém akademickém vydání *Slovanského národopisu* z roku 1955 editoři s výjimkou Hůrského rovněž Janka Šafárika přehlédli. Hana Hynková uvažuje o obsáhlosti a podrobnosti vymezení etnických hranic v dnešní Jugoslávii a chybně uzavírá: „Musíme proto předpokládat, že velkou většinu jich zjišťoval sám" (str. 194). Luboš Řeháček uvedl (str. 202) „jména jen hlavních Šafaříkových informátorů, s nimiž si dopisoval v letech bezprostředních příprav *Slovanského národopisu*". Janka Šafárika však neuvedl. Přesto i on soudí, že „jádro Šafaříkovy práce nemělo být a také není ve výkladech o slovanských jazycích a literaturách, nýbrž v článcích o sídlech a počtu Slovanů a v kartografickém zobrazení těchto sídel..." Josef Hůrský na rozdíl od Hany Hynkové ví, že „Šafařík poměrně málo cestoval. Odpovídá tomu také *nedostatek* údajů z vlastního pozorování" (str. 223). O J. Šafárikovi praví velmi nepřesně, že pravděpodobně se strýcem dokončil čistokresbu mapy, když přijel „na několik měsíců z Bělehradu do Prahy. Synovcovo lékařské studium i praxe nebyly na překážku oddané spolupráci se strýcem na poli slavistického bádání" (str. 224). Ve skutečnosti byly již Jankovy lékařské studie v té době ukončeny a praxi zahájil až o několik měsíců později, v létě 1839. Do Bělehradu se dostal teprve roku 1843.

[33] Osvěta, 1895, 393.

Ján Mišianik

K PREDHUSITSKEJ A HUSITSKEJ PIESNI NA SLOVENSKU

O zástoji husitstva na Slovensku bolo medzi maďarskými i slovenskými historiografmi v podstate dvojaké stanovisko; jedno pramenilo z čestného bádateľského záujmu, druhé bolo zase determinované konfesionálnou, resp. nacionálnou predpojatosťou. Popri tom, že vôbec medzi staršími historikmi prevládal nezáujem o túto tému, najmä nezáujem o kladnú odozvu husitskej ideológie v Uhorsku, i neskoršie bolo málo bádateľov, ktorí by už boli mali i odborné predpoklady i dobrú vôľu (v Maďarsku akademik Kardos Tibor, u nás prof. B. Varsik a najnovšie P. Ratkoš). Málo sa teda skúmalo i vedelo, preto tým viac bolo dohadov a apriórnych tvrdení. Podľa dnešných vedomostí je isté, že Slovensko sa dostalo do styku s husitským hnutím až v čase odvetných husitských výprav, a to najmä v rokoch 1431—1434. Predtým sa síce s husitskými myšlienkami oboznámili a ich aj vyznávali niekoľki Slováci, ktorí v tom čase v Čechách študovali a pôsobili, no svoje názory — nakoľko vieme — domov neprenášali, lebo dvaja (Matej zo Zvolena a Lukáš z N. Mesta n. Váhom) v Čechách aj zostali, a tretí (Ján Vavrincov z Račíc) prišiel do Nitry, až keď sa už Husových názorov zriekol.

O širšom ohlase a sympatiách medzi obyvateľstvom Slovenska máme dôkazy až z doby bratríckych výprav. No stále nebolo žiadnych stôp po nejakom literárnom ohlase tohto hnutia na Slovensku. Na ten objaviteľsky upozornil až Peter Ratkoš vo svojom článku *K husitskej piesni na Slovensku* (Hist. časopis VI, 1958, č. 4, 540—545).* Bližšie si všimol pergamenového kódexu krakovskej kapituly *Corpus ewangelicum et Nowum Testamentum* (rkp č. 82), opísaného a 8. febr. 1416 dopísaného Juríkom z Topoľčian. Incipitov českých piesní a medziriadkových glos tohto rukopisu si povšimol a upozornil na ne už K. J. Polkowski, zostavovateľ *Katalogu rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej (Achiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, tom III,* Kraków 1884). Ratkoš porovnáva zapísané incipity s výskumami Zd. Nejedlého *(Dějiny husitského zpěvu)* a konštatuje, že ide jednak o piesne už doložené (A—C) v českých pamiatkach, jednak dosiaľ celkom neznáme (D):

A. jedna pieseň predhusitská: *Jezu Kriste sčedry knyeze* — ktorá je vraj u nás dosiaľ známa z rukopisu ostrihomskej kapituly, uverejnená K. Lányim vo Světozore viedenských Slovenských novín (1855, č. 41) a z rukopisu Széchényiho knižnice v Budapešti, uverejnená J. Macúrkom vo Věstníku ČSAV 1950,

B. piesne z čias Husových: 1. *Kraly slawny, Kriste dobry otče,* 2. *Pro zachowanie zakona Panna Maria Krista (oběťovala),* 3. *Zdrawa kralowno,* 4. *Otcče boze wsse (mohúci),*

C. piesne z čias husitského hnutia: 1. *Kdyz mel Kristus zrazen,* 2. *Nuž krzestany wiery (pravě).*

Ratkoš ďalej vytrieďuje incipity piesní, ktoré zatiaľ v českých pamiatkach doložené neboli a ktoré vraj môžu byť domáceho slovenského pôvodu; sú to D: 1. *O Jezyssy krzyzo(vaný),* 2. *Pany myla, kralowno nebeska, genz boha,* 3. *O Maria mylostywa,* 4. *Pany mila, krale,* 5. *Potom take.*

No hoci Ratkoš pri posledných piesňach (D) len pripúšťa ich slovenský pôvod, v ďalšom už nedočkavo s nimi počíta ako so slovenskými. Správne pokladá opisovača kódexu („per manus Gurici de Thopolczan") za Slováka, lebo Topoľčany sú len na Slovensku a forma krstného mena, ktoré si skriptor sám zapísal v genitívnom tvare ako Gurici (= Jurici Juríkovo slovenčenie. Prvý prípad je akiste len písárskym nedopatrením alebo dokladom „měl" alebo v písaní „u" vo funkcii labiálneho „v" (tuoje, suetlo) neodôvodnene vidí = Juríka) je tiež slovenská, domnievam sa však, že Ratkoš v písaní „mel" namiesto

* V skutočnosti prvý na to upozornil Péter Király v Studia Slavica 1958, č. 1—2, str. 125.

neustáleného pravopisu, druhý zase príkladom vplyvu bežného latinského písania (ueneranda, uocauit). Chyba je i hovoriť o dvoch rukopisoch piesne *Jezu Kriste, štědrý kněže* a budapeštiansky text, publikovaný Macúrkom, pokladať za niečo iné, než čo publikoval K. Lányi pred sto rokmi. V skutočnosti ide o ten istý kódex, ktorý do začiatku 19. stor. bol v knižnici ostrihomskej kapituly v Trnave, no po odsťahovaní kapituly do Ostrihomu sa tam dostal i on a v posledné roky putoval napokon do rukopisného oddelenia Széchényiho knižnice Maď. nár. múzea (Clmae nr. 243). K drobnejším nepozornostiam P. Ratkoša patrí i zlé čítanie explicitu, ktorého koniec má správne znieť: „... in die sancte Apolonie *virginis* hora fere decima sexta sub anno dni millesimo quadringentesimo *decimo sexto*".

Vážnejšie však je, že Ratkoš nepodložene konštruuje v dôležitých veciach. Tak základným nedostatkom jeho článku je, že údaj „de Thopolczan" pokladá za miesto, kde Juřík rukopis opisoval, kde pôsobil. S týmto názorom stojí a padá hlavná téza článku, že v Juríkovi máme stúpenca husitizmu na Slovensku a v jeho rukopise doklad používania predhusitskej a husitskej piesne na Slovensku. Výraz „de Thopolczan" znamená však len Juríkov prídomok, resp. pôvod (ktorý sa najmä za humanizmu vyjadroval i adjektívom: Nudozerinus — V. Benedikt, Schemnicenus — P. Kyrmezer), pričom rukopis mohol písať hoci v Čechách alebo na Morave. V tom istom čase napr. Nicolaus de Ternava opisuje v Krakove, Peter z Ľubietovej v Prahe a Joannes de Prividia v Ban. Bystrici. Hoci Ratkoš musí toto vedieť, z chybného predpokladu, že rukopis vznikol v Topoľčanoch, vychádza mlčky ako z dokázaného faktu a na tejto premise konštruuje ďalej. V úvode svojho príspevku sám zdôrazňuje, že husitská ideológia sa na Slovensko mohla dostať predovšetkým až za odvetných výprav — čiže najskôr až r. 1431. — Pretože však husitská posádka v Topoľčanoch sa osadila až r. 1433 a Juřík svoj rukopis nasledujúceho roku už predal do Krakova, ponáhľa sa Ratkoš o tom, čo na rukopise má povedzme česko-husitský charakter — totiž incipity českých piesní a kalendáriový rozvrh biblických textov na nedele a sviatky, kde sa nevyskytuje žiaden uhorský svätec, zato až štyria českí — tvrdiť, že bolo dodatočne pripísané až v čase husitskej posádky v Topoľčanoch, t. j. v rokoch 1433—1434, kým vlastný rukopis (ako vyplýva z explicitu) bol dopísaný už začiatkom februára 1416.

Mal som kódex v ruke a domnievam sa, že kalendárium bolo písané súčasne s vlastným evanjeliom, pretože i duktus i farba atramentu je presne tá istá, čo by pri 18-ročnom odstupe bolo aspoň trochu odlišné. Ďalej — a to je pre slovenskú literárnu históriu najdôležitejšie — nie sú dodatočne vpisované ani piesňové incipity. Ani pri jednom nezistíme, že by Juřík, keď ich písal, bol sa usiloval ich nejako vtesnať do prázdnej časti riadka alebo strany. Po poslednom latinskom slove príslušnej kapitoly evanjelia pokojne a súvisle týmže duktom a veľkosťou písma píše aj incipity, ba tak dbá na úhľadnosť, že na konci riadka skončí hoci uprostred slova, len aby neprekročil linkami stanovenú plochu. O tom, že Juřík súčasne s vlastným textom diela r. 1416 písal aj incipity, nevývratne svedčia najmä tri dlhé incipity. K Juríkovej starostlivosti o úhľadnosť rukopisu patrí totiž i to, že na každej strane dodržiava ten istý počet riadkov (22). Prvých 432 strán píše dôsledne takto a tu sa nachádzajú i všetky incipity. Až od 3. listu k Efezským do konca (172 strán) prechádza na vyšší, kolísavý počet riadkov a na zbežné, kurzívne písmo. Tak na konci VII. kap. Matúša zapisuje rovnako veľkým písmom incipit *Pany myla, kralowno nebeska, genz boha,* ktorý vypĺňa presne celý riadok, piaty pred koncom strany, ktorý vôbec nie je nejak vtesnaný, a strana má zase len 22 riadkov. Na konci kap. XXVI Matúša stojí incipit *Pro zachowanie zakona Panna Maria Krista,* ktorý vypĺňuje celý posledný riadok strany, ktorá má zase len 22 riadkov. Rovnako presvedčivý je i najdlhší incipit na konci kap. XXVIII Matúša, kde incipit *Jezu Kriste, sčedry knyeze* ... rovnako voľným písmom vypĺňuje posledné 3 riadky strany, ktorá spolu má zase len 22 riadkov.

K názoru, že incipity sú dopísané dodatočne — i keď Juríkovou rukou — zviedli Ratkoša, zdá sa, čiernobiele fotografie kódexu (pôvodinu vraj ani nevidel), s ktorými pracoval. Na fotografii totiž vyšli incipity svetlejšie ako okolitý latinský text, to však preto, že

pisár rovnako incipity ako explicit a dáta v kalendári kvôli úhľadnosti a prehľadnosti odlíšil červeným atramentom.

Ratkošovými vývodmi sa bolo treba podrobnejšie zapodievať preto, aby sme jeho výrok, že „najnovší výskum slovenských husitík ukazuje, že otázka husitskej piesne na Slovensku prestáva byť problematikou", ktorým zovšeobecňuje svoje úvahy, uviedli na pravú mieru. Nepochybne sa poukazom na krakovský rukopis jednak upozornilo na Juríka z Topoľčian, vzdelanca slovenského pôvodu, ktorý dosiaľ nefiguroval v zozname stredovekých skriptorov, jednak — čo je ešte dôležitejšie, ale pre českú literatúru — podľa všetkého sa vyplavili incipity ďalších českých piesní, dosiaľ neznámych. Osobne sa domnievam, že Juríkz Topoľčian bol svetským kňazom alebo dokonca „scriptor cathedralis", t. j. profesionálnym svetským pisárom a že začiatkom r. 1416 dopísal celý rukopis s incipitmi i registrom, a to niekde v Čechách alebo na Morave, teda mimo Uhorska a nie pre potreby Uhorska.

Skutočnosť, že začiatkom februára 1416 boli dopísané aj incipity, má pre českú literatúru ten význam, že by sa pieseň *Když měl Kristus zrazen býti* mohla pririeť priamo Husovi alebo niekomu z jeho súčasníkov a vznik Čapkovej piesne *Nuž křesťani viery pravé* posunúť „z doby kolem r. 1417" (kam Zd. Nejedlý — *Dějiny husitského zpěvu IV*, vyd. z r. 1955, 230 — umiestňuje najstaršiu zprávu o jej existencii) späť, prinajmenšom do r. 1415. Nie však všetky incipity, ktoré Ratkoš uvádza pod lit. D, sú incipitmi neznámych piesní. Tak napr. *O Maria mylostywa* je len začiatkom 14. strofy Husovej piesne *Jezu Kriste, ščedrý kněže*. Podobne to môže byť i pri ďalších.

Ešte poznámka k predhusitskej piesni *Jezu Kriste, ščedrý kněže*. Z rukopisu Széchényiho knižnice (Clmae 263: Psalterium cum missis, rozhranie 14.—15. stor.) ju otláča J. Macůrek *(Bohemika v budapešťských archivech,* Věstník ČSAV 1950, 121) s prekvapujúcim množstvom chýb (v 24 riadkoch sadzby je ich 28). Viacero chýb vzniklo akiste i tým, že editor si neurobil korektúry, no rozhodne ide i o chybné čítanie, ba dokonca chcejúc otlačiť všetky české texty rukopisu vynechal jednu českú modlitbu (fol. 44b), ktorá znie: „Chwala tobe tworcze gens sy trpiel za ny hrzyessnye na krzizi pnyel gens kraluges s otczem na neby usliss nas hrziessnye na zemi. Sancta Maria tuus filius noster dominus ihesus christus moritur in cruce pro hominibus ut nos secum collocet in celestibus. O Panno Maria twuog mily syn gens christus pan nass gediny umrzel gest na krzizi za wssiczek lid aby nas tam doniesal(?) kde sam kraluge."

Vychádzajúc z potrieb hymnológie, ktorá hodne pracuje s incipitmi — preto sa musia uvádzať presne — pokladám za krikľavý nedostatok Macůrkovho čítania rukopisu, ak pri začiatkoch dvoch piesní i ich jednotlivých strof zabudol čítať iniciály „O", takže potom uvádza strofy *Maria matko bozye* namiesto *O Maria matko bozye, Maria mathko mylostywa* namiesto *O Maria mathko mylostywa, Maria tys metlyczka* miesto *O Maria tys metlyczka*. Macůrek ani len nepoznamenal, že text piesne *Jezu Kriste, ščedrý kněže* publikoval už K. Lányi vo Světozore viedenských Slov. novín (dokonca až dvakrát: v č. 84, 1953 a v č. 41, 1855) a že ide o ten istý text a ten istý rukopis.

V tejto súvislosti treba ešte pripomenúť, že práve asi od Lányiho odtlačenia piesne, ktorý ju publikoval akoby z rukopisu slovenského územného pôvodu, na Slovensku sa udržovala verzia, že ide o starobylé používanie tejto piesne na Slovensku, ba že na Slovensku dokonca vznikla. Je to omyl, rukopis je českého územného pôvodu (pozornosť venuje českým svätcom Václavovi a Prokopovi, ale žiadnemu z uhorských, čo pri liturgickom charaktere pamiatky značí, že nemohla vzniknúť na území Uhorska a pre jeho potreby) a do knižnice ostrihomskej kapituly sa dostal len neskoršie.

Jozef Minárik

Z MAĎARSKÝCH ARCHÍVOV

Maďarské archívy sú známe svojím bohatým materiálom. Štúdium v nich prináša aj slovenským literárnym bádateľom vždy nové a nové prekvapenia. Slovenské rukopisy v rôznych maďarských archívoch majú nesmiernu cenu pre hlbšie poznanie našej literárnej minulosti. Dokladom toho je aj tento článok, v ktorom chcem našu verejnosť informovať o slovenskom literárnom archívnom materiáli z niektorých maďarských archívov a knižníc.

Najpočetnejší a najhodnotnejší slovenský literárny materiál nájdeme v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti. V slovenských rukopisoch tejto knižnice sa zachovala predovšetkým bohatá náboženská literatúra, ako sú kázne, agendy, katechizmy, piesne, náboženské polemiky a cirkevné dejiny. Z kázňovej literatúry, ktorá je písaná v slovenčiacej češtine, treba pripomenúť kázne zo 17. stor. — *Fragmenta concionum sacrarum* (Quart. Slav. 15), kázne zo 17. stor. (Quart. Slav. 10), kázne J. Zelienku a J. Simonidesa s výkladom pašijí zo 17. stor. (Quart. Slav. 59), kázne z Púchova z rokov 1600—1640 (Quart. Slav. 28), *Postilu* zo 17. stor. (Fol. Slav. 11), kázne a piesne zo 17. stor. (Duod. Slav. 6, Duod. Slav. 9), kázne z r. 1772 (Quart. Slav. 57), kázne J. Hrdličku z 18. stor. (Quart. Slav. 7), kázne z 18. stor. (Oct. Slav. 59), epištoly z r. 1737 (Oct. Slav. 22) a pohrebnú kázeň Št. Kolosváryho z r. 1796 (Oct. Slav. 5). Z ostatnej náboženskej prózy uvádzam agendu z r. 1612 (Oct. Slav. 6), agendu z 18. stor. — *Manuale sacrorum rituum aneb Agenda sumovní* (Oct. Slav. 52), Hainalov preklad nemeckého katechizmu zo 17. stor. (Oct. Slav. 2), katechizmus *Učitel domací* z r. 1775 (Oct. Slav. 10), Ribayov výklad náboženského textu (Oct. Slav. 15), náboženskú prózu *Otec Zpovědní* z r. 1757 (Oct. Slav. 13), polemický dialóg knihára a jezuitu z r. 1730 — *Historie, kterak se v meste Svidnic v Slesku mezi jezuitem a kniharem jmenem Pomer nazvanim prihodilo* (Qart. Slav. 55), polemiky o odpadlíctve zo 17. stor. — *Retunk duchovny* (Oct. Slav. 28), polemický spis D. Krúdyho z r. 1795 (Oct. Slav. 12), polemiku *Nabožně rozmluvaní* (Oct. Slav. 27), apológiu *Bůj těla a ducha*, dialóg *Nabožne rozmluvaní Cosmophila z Theophilem* a artikuly z r. 1674 (Oct. Slav. 26), Kyrmezerove cirkevné dejiny zo 16. stor. — *Historia reformationis religionis in Bohemia et Moravia* (Quart. Slav. 48) a cirkevné dejiny zo 17. stor. — *Krátičky spis cirkví* (Quart. Slav. 35). Hojne je zastúpená aj náboženská pieseň, ako svedčia pohrebné piesne zo 17. stor. — *Hymni funebrales* (Quart. Slav 49), vianočné a veľkonočné piesne, modlitby a veršované príslovia zo 17.—18. stor. — *Ecclesiasticae R. Katholicae Orationes cum Psalmis* (Oct. Slav. 39), *Nabožna pisnička* od Šándora Boronkaya z r. 1784 (Quart. Slav. 56), odpis Majorovho *Kancionálika písniček nábožných* z r. 1749 (Duod. Slav. 7), pohrebná pieseň *Oko slzavé* z 18. stor. (Oct. Slav. 30), náboženské piesne z 18. stor. (Oct. Slav. 25) a náboženské a príležitostné verše Hrdličkove a i. z rokov 1781—1788 (Oct. Slav. 18). Pomerne početná je aj próza a poézia svetského obsahu. Z prózy upozorňujem najmä na Bartholomaeidesov opis osudov galejníkov z r. 1792 — *Utrpný los* (Oct. Slav. 7), na Laučekov odpis Simonidesovej galejníckej cesty a Simonidesovho a Masníkovho životopisu z r. 1798 (Oct. Slav. 4), na Hrdličkovu obranu sedliackeho stavu z 18. stor. — *Knižečku pro sedláky křesťanských* (Oct. Slav. 20), na satirickú *Apologiu to jest: Obranu, kterou se odrodilci, jenž od své národnosti Slovanské odstupují, brániti chtějí... Ondřislav z Pravdomluvic* (J. Kadavý?) z r. 1841 (Quart. Slav. 62), na *Miscellanea Slavica prosaica* z 19. stor.: *Slovák o národnosti Ilirské... od Bohuslava Nitranského 1841, Potřebná oprava. Žaloby maďarských časníků na L. Štúra, Odpověd na psání nejmenovaného X. Y. Z. od H. Škultétyho* (Oct. Slav. 44), na Tomtsanyiho *Miscellanea 1846—1849* s rôznymi radami pre domácnosť, pohrebnými rečami S. Tomášika a S. Ferienčíka, cudzími povesťami ap. (Oct. Slav. 58), na *Miscellanea Slavica prosaica* z 19. stor. s historickou povesťou *Malá*

schránka, výzvou na subskribovanie Hollého diela, Hollého životopisom, Kollárovým výkladom Koceľovho mena ap. (Quart. Slav. 65), na 18 zaujímavých *liptovských ľudových rozprávok* z r. 1845 od zberateľa Baltazára Ružiaka a z pozostalosti M. M. Hodžu, napr. *O jednom kupcovi, O jednom mužovi, Bou jedon oficier* (Oct. Slav. 37), na gramatiku z r. 1737 z pozostalosti P. Holveitha — *Holveithiana Epitome Grammaticae Slavicae* (Quart. Slav. 24), na Doležalovu *Sama-učici abecedu* z r. 1751 (Oct. Slav. 1), na Ribayove *Lucubrationes de lingua et natione Slavorum in Hungaria* z 18. stor. s výkladom českej ortografie, etymologickými výkladmi, slovenskými výrazmi, frázami, príslovami ap. (Quart. Slav. 2), na kuchársku knihu z 18. stor. — *Kuchýnsku knižku* (Quart. Slav. 82), na muránske dokumenty z r. 1686—1687 — *Comitis Francisci Wesselényi Palatini bona concernentia documenta* (Quart. Slav. 53), na mestské zápisy zo 17.—18. stor. (Quart. Slav. 74), na rukopis *Stavove kralovstvi českého na sněmu obecním* z 18. stor. (Fol. Slav. 18), na životopis Juraja de Radvány z rokov 1700—1761 (Fol. Slav. 17), na list Anny Ostrolúckej z Lučenca z r. 1706 (Quart. Slav. 54) a na list týkajúci sa Krmana a Kleycha — *Protestantium Hungariae res religiosas concernentia acta* z 18. stor. (Quart. Slav. 52). Medzi poéziu svetského charakteru patrí Belom zveršovaný medicínsky spis Jána de Mediolano z r. 1721 (Oct. Slav. 14), sborníček rôznych príležitostných veršov (obsahuje aj odpis Krmanovej kázne *Actus inaugurationis vexillorum*) s elégiou *Smutné a žalostné lamentovani vezna odsouzeného Jána Šmála rozeného z Necpál* z r. 1764 (Fol. Slav. 26), Ribayove príležitostné verše a veršované bájky (Oct. Slav. 17), Rohoniho verše z 18. stor., napr. *Spůsob pýtaní i oddávaní mladé nevěsty, Spůsob jako má zváč hostů na svadby volati* ap. (Oct. Slav. 16), sborníček príležitostných básní *Miscellanea Slavica poetica* s Hollého veršami (Quart. Slav. 63), pohrebná elégia *Lessus lugubris Slavicus* z r. 1757 (Quart. Slav. 22), svadobné verše *Carmina occasionalia* z 18. stor. (Fol. Slav. 16), valedikcia kežmarských študentov z 18. stor. (Oct. Slav. 33), Lutherov zveršovaný životopis (Oct. Slav. 9), odpis Pilárikovho *Sors Pilarikiana* zo 17. stor. (Oct. Slav. 35) a Polevkov odpis *Sorsu Pilarikiana* z r. 1793 (Oct. Slav. 11). Za najzaujímavejšie básnické pamiatky treba však považovať protimeštiansku satiru v šarišskom nárečí z 19. stor. — *O bardiovskej konine* (Quart. Slav. 76), *Písně světské slavenské* z 18. stor. (Fol. Slav. 14) a *Poemata Slavica* z 18.—19. stor. (Oct. Slav. 40). *Písně světské slavenské* sú veľmi dôležitým prameňom pre poznanie našej umelej a ponáškovej ľúbostnej poézie z 18. stor. *(Stromeček zelený, velmi premilený, Vráť mi, milá, čo si mi vzala, Jako ja mám chodívat k vám* a i.). *Poemata Slavica* obsahujú *Rapsodiu o vojne a revolutzie Francúzskej* a zaujímavú básnickú zbierku didakticko-reflexívnych veršov z r. 1800 — *Laskavé karhány smišnopochabich svetskich mravuv*, v ktorom je spracovaných veľa exempiel z histórie, satír na kňazský život, motívov z ľudových rozprávok, ľudových anekdot, bájok a boccacciovských látok. V tomto ohľade je *Laskavé karhány* vďačnejším prameňom ako napr. Gavlovičova *Valaská škola* z r. 1755.

Pre štúdium staršej slovenskej literatúry sú dôležité aj latinské rukopisy Széchényiho knižnice. Z kódexov treba spomenúť najmä *Missale pro ecclesia Strigoniensi* z 13. stor. (Cod. Lat. 435), *Blasii canonici Posoniensis Breviarium* z r. 1419 (Cod. Lat. 128), *Missale capituli Posoniensis* z 15. stor. (Cod. Lat. 214) a *Protocollum oppidi Teuto-Lipsiae* z 15.—18. stor. (Cod. Lat. 350). Hodné povšimnutia sú aj archiválie týkajúce sa Krmana (Fol. Lat. 2304), cirkevnej histórie a spoločenských dejín (Fol. Lat. 3838, Fol. Lat. 293, Fol. Lat. 3648) a latinské spisy slovenských autorov, ako je odpis Simonidesovej *Galerie omnium sanctorum* z r. 1765 s vyobrazeniami (Quart. Lat. 1181), odpis toho istého Simonidesovho diela z 18. stor. (Quart. Lat. 1161), výpisky z Masníkových galejníckych memoárov z 19. stor. (Quart. Lat. 2381), odpis Lániho diela *Narratio historica ... captivitatis papisticae*, odpis Rezíkovho spisu *Theatrum Eperiense*, stať o Drabíkovej poprave a i. v konvolúte *Scripta singularia ad historiam protestantium Hung.* z 18. stor. (Quart. Lat. 1191) a *Scuta gentilitia Hungarorum* z r. 1764 (Oct. Lat. 50). Osobitne veľkú cenu majú latinské rukopisy so slovenskými vložkami. Svedčí o tom „krupinský" rukopis zo 17.—18. stor., pomenovaný *Stilus gyakorlatok latin, német és*

szlovák nyelven (Quart. Lat. 2688). V tomto zošite sú zapísané okrem školských štylistických cvičení ľudové piesne *(Chodí šuhaj po dvore, Jaj beda, prebeda, čo šuhaj povedá, Viem ja lúčku na doline* a i.), ponášky *(Budeš, moja premilená, budeš plakať),* umelé meštianske verše *(Jak libežnu vuni dáváji borovice, Amor, ó Amor, proč mne tak sužuješ, Lebo miluj, lebo nechaj* a i.), latinské študentské verše, magické recepty ap. Z tohto hľadiska je menej zaujímavý spis A. Székelya de Doba — *Processus Judiciarius in comitatu Scepusiensi observari solitus* zo 17.—18. stor. (Quart. Lat. 2046), v ktorom je zapísaných len niekoľko piesní a liekov proti rôznym chorobám.

Slovenský literárny historik nájde veľa cenného materiálu aj v nemeckých rukopisoch. Z takýchto pamiatok možno poukázať na výťah zo spišskej kroniky 1108—1648 z r. 1803 (Quart. Germ. 95), na *Breve Cronicon Leutschoviense 1241—1546* z 18. stor. (Fol. Germ. 789), na prešovskú kroniku 1665—1709 z 18. stor. (Quart. Germ. 94), na Rosenauerove výpisky k dejinám banskobystrickej cirkvi a školy z r. 1874 (Quart. Germ. 1402), na materiál k dejinám trinástich spišských miest z 18. stor. (Fol. Germ. 1050), na excerptá z Buchholtzových správ o Rákóczího a Thökölyho povstaní 1660—1710 z 18. stor. (Quart. Germ. 91), na Engelove dejiny Levoče do Thökölyho čias (Quart. Germ. 176), na denníky Jána Čaploviča (Quart. Germ. 850), na vlastnoručný, po česky napísaný Ribayov životopis so zoznamom literárnych diel (Fol. Germ. 198), na genealógiu Kiszelovcov (Quart. Germ. 36), na genealógiu Horčičkovcov (Quart. Germ. 38), na genealógiu Buchholtzovcov a buchholtzovské denníky z rokov 1650—1752 (Quart. Germ. 198, Quart. Germ. 199), na levočské cirkevné účty z rokov 1700—1774 (Quart. Germ. 794), na *Catalogus librorum prohibitorum* z rokov 1834—1840 (Fol. Germ. 1063), *Catalogus Bibliothecae Josephi Sculteti assessoris Tabul. distr. Tyrnaviae* z 18. stor. (Fol. Germ. 877), na katalóg Illésházyho knižnice v Dubnici z r. 1797 (Fol. Germ. 1), na *Catalogus librorum in Bibliotheca Augusta III.* (Fol. Germ. 1467), na Čaplovičove *Gemälde von Ungern* s označením cenzurovaných miest (Quart. Germ. 1375), na Buchholtzov rukopis z r. 1719 — *Das weit und breit erschollene Ziepser-Hehnee-Gebürg* (Quart. Germ. 92), na Belove a Tomku-Saského *Chemische Miscellen* z 18. stor. (Quart. Germ. 236) a na magické recepty z 18. stor. — *Magische Figuren* (Quart. Germ. 233). Osobitne treba vyzdvihnúť sborníček z 18.—19. stor., pomenovaný *Elmélkedések és versek* (Oct. Germ. 316), v ktorom je montáž pôvabných ľudových piesní *(Nepojdem na vojnu, Pila by som, pila, Hora moja, hora, Perko som mu dala, Devenka chudobna, šuhajko ništ nemá* a i.), ponášky *(Nikdy sem sa smutná nenazdala, Mezi dvoma vršky hlboká dolina),* umelé žartovné a ľúbostné verše *(Však je to vec ve svete darebná, Keď moja milenka v poli žitko žala* a i.) a samostatný zošitok umelých a ľudových piesní *(Miloval jsem jednu pannu, Vandroval tovariš, Tá trnavská veža, Ach, čo sem urobila* a i.). Sborníček je jednou z najdôležitejších a najhodnotnejších pamiatok takéhoto druhu.

V Széchényiho knižnici je napokon veľké množstvo maďarských rukopisov, ktoré sú významné pre dejiny našej prózy a najmä umelej a ľudovej poézie. Prózy sa týka sborníček *Minden Szentek Tárháza* (Quart. Hung. 988) s maďarským prekladom Simonidesovej *Galerie omnium sanctorum* z r. 1858 a s výťahom z Láního memoárových spisov, sborníček s Krmanovou gramatikou *Rudimenta Grammaticae Slavo-Bohemicae* z r. 1729 a s Hajnalovou prácou *Tóth Származásu Magyar Szók* (Quart. Hung. 21), Horváthove poznámky *Bél Mátyás kéziratairól jegyzések — Adversaria de Geographia MS. Mathiae Belii* (Quart. Hung. 491), životopis M. Institorisa-Mošovského z r. 1820 (Quart. Hung. 398, Quart. Hung. 2601), maďarsko-latinsko-slovenský receptár zo 17. stor. (Quart. Hung. 279) a formula židovskej súdnej prísahy zo Zemplína (Fol. Hung. 1112). Z maďarských rukopisov, ktoré obsahujú umelú poéziu, uvediem rukopis s maďarskými piesňami pripisovanými E. Lánimu (Fol. Hung. 2159), zbierku *Kuruczkori versek és hivatalos iratok másolatai* zo 17.—18. stor. (Quart. Hung. 2041) so sedliackym lamentom *Prosa rusticorum: Cur mundus militat,* zbierku *Dugonics András fiatalkori versei* z rokov 1760—1763 (Quart. Hung. 235) s makarónskou skladbou *O si s nami velles ire,* sborníček paškvilov *Jankowich Nicolai de Wadass Collectio*

Pasquillorum Lat. et Hungaricorum (Fol. Hung. 129) s paškvilmi z 18. stor. (napr. v II. zv. je *Novum jesuitarum Pater noster)*, zbierku *Várkonyi Baro Amade Lászlónak Énekéje* z 18. stor. (Quart. Hung. 141) s umelou ľúbostnou poéziou *(Polovnici polujú, na srdenko strahujú* a i.), Nagyovu zbierku *Egyveleg Iratok 1606—1863* (Quart. Hung. 1931) s lascívnym paškvilom z 18.—19. stor. *Oženil se stáry Bakó* (I. zv.), sborníček *A cseleji Kolosi-család hagyatékából származó versek és prózai művék gyüjteménye* z 18.—19. stor. (Quart. Hung. 1581) s politickou satirou vo východoslovenskom nárečí — *Zemplinska stolica žemjanoch zvolala* (I. zv.) a zbierku *Jászay Pál hagyatékában maradt vegyes iratok* z 18.—19. stor. (Quart. Hung. 1350) s Rybayovými a Institorisovými príležitostnými veršami a s českou jarmočnou piesňou *Písnička naříkání dvouch starých, křivolakých a shrbených.* Veľkú cenu pre štúdium vzťahov medzi umelou a ľudovou poéziou majú sborníčky, v ktorých sú zapísané umelé básnické produkty popri ľudovej poézii. V sborníčku Štefana Szakolczaiho zo Segedína z r. 1762 (Oct. Hung. 1085) sú zaznačené latinské verše (napr. makarónska báseň o zbojníkoch *Predonum cantus* a spomínaný sedliacky lament *Cur mundus militat)* a ľudové piesne *(Šuhajko hybký, neboj sa bitky, Vylecela holubička ze skaly, Zeťali brezu, už hu vezú* a i.). Zbierka *Csallóközi Odák és Énekek ... Bodó-Bári és Nagy Lutséi Mészáros Ignátz 1765—1795 esztendőben* (Quart. Hung. 208) obsahuje známu ľúbostnú báseň *Lila moja, Lila roztomilá* a ľudovú pieseň *To só kone* (II. zv.). Pod titulom *Mulattatók tára ... Kelecsényi és Hrabói Kelecsényi József* (Oct. Hung. 497) sa zachovala z r. 1837 zbierka, v ktorej nájdeme bohato zastúpené latinské verše erotického charakteru (napr. *Virgo formosa veluti rosa),* satirického zamerania *(Epithaphium unius Jesuitae)* a moralizátorského obsahu *(Speculum moderni temporis),* makarónske básne *(Ja sem pater minorita),* žartovný latinsko-slovenský „slovníček" (napr. *Non mechabis. Nebudeš mechy ťahať)* a najmä slovenskú meštiansku a ľudovú poéziu, ako svedčí oddiel *Slovenske Pesňičky (Kde si moj Pelikán, Na trenčanském zámku, Janičko moj, škoda ťa biť, Pásla panenka páv y sama medzi horami* a i.), *Dedinske pesničky (Prišel tralala, aby mu dala, Nevedel sem, čo je vojna* a i.), politická báseň *Piseň o krajiny Uherskej, Abeceda ženská,* oddiel *Krainske pisne (Zarodili trnky za horami, Kalamajka ancikrist, Do Brna, chlapci, do Brna, Kopala studenku, napájala páva* a i.), žartovný veršovaný dialóg kňaza, rechtora a kuchárky, oddiel *Slovenské prislové* (napr. *Modli sa, nemodli sa, prázna misa, nenai sa).* Rukopis je okrem iného veľmi dôležitý pre poznanie ľudovej erotickej lascívnej poézie, ktorú si oficiálni zberatelia nevšímali. Rozsiahla zbierka Mikuláša Jankovicha *Nemzeti dalok gyüjteménye* z 19. stor. (Quart. Hung. 173) obsahuje niekoľko umelých a ľudových piesní, napr. *Ked jsem išol tu vokolu, Už na bubny verbujú* (V. zv.), historickú pieseň so zmienkou o dobývaní Nových Zámkov *Oplakávam te, krajina Uherská* (VII. zv.), rozlúčkovú elégiu *I čas prišel k vandrování* (VII. zv.), známu báseň *Lila moja, Lila roztomilá* (VIII. zv.) ap. K tejto zbierke je aj register piesní (Oct. Hung. 445). Napokon v niektorých sborníčkoch sú zapísané len ľudové piesne. Zbieročka Vranovicsa Ferencza *Theseusnak Minotaurus ellen való Vitéz Cselekedete* z 18. stor. (Quart. Hung. 238) má zaznačené dve notované ľudové piesne *(Kam jedeš, formane, Pytala se matka dcery).* V Nagyovom sborníčku *Csipkebokor* z 18.—19. stor. (Fol. Hung. 1330) nájdeme ľudové žartovné a lascívne piesne *Od Trenchina (Išla Marina pec kuriti, Stojí šuhaj pod ratuzom, Pán Kristus veľký lebo malý* a i.). V zbierke *Edelényi Szabó Dénes néprajzi és néptnyelvi anyaggyüjtése z 20. stor.* (Fol. Hung. 1774) je zapísaná hlásnikova pieseň a piesne *Bože môj, otče môj, čo sa v svete vedie, Bystrá voda do Dunajka padala, Keď som oral.*

Zaujímavý materiál je uložený aj v knižnici Maďarskej akadémie vied v Budapešti — Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Z prozaických diel uvádzam Šmálov *Syllabus Literatorum Thurocensium* z r. 1755 (Történl. 4-r. 119), Simonidesov veľmi podrobný opis cesty na galeje a vyslobodenia — *Brevis consignitio eorum, quae facta sunt cum ministris evang. ecclaes. Hung. in eorundem condemnatione et ad triremes Hispanicas abductione in specie in mea cum comite liberatione et peregrinatione* z 18. stor. (Történl. 4-r. 211) a exemplár toho istého obsahu, no pripisovaný Masníkovi — *Peregrinatio Tobiae Masnicii, cui praemittitur Brevis*

consignatio... conscripsit Adamus Pénter... 1744 (Történl. 4-r. 159). Umelú a sčasti aj ľudovú poéziu možno nájsť vo viacerých rukopisoch. Stretneme sa tu napr. so zápisom známej, už citovanej básne *Lila moja, Lila roztomilá* (Népköltészet 159) a v zbieročke *Daloskönyv magyar, német, latin és tót versekkel* z 18. stor. (Népköltészet 207) s erotickou lascívnou a makarónskou poéziou *(Pomaly me pichaj, Humilkov Matej z Oravy)*. Mnoho básnického materiálu prináša zbierka *Verše slovenské pro zabavění milovníků kratochvíl ke všelijakým příležitostěm zepsané skrze Antonína Benitzký. V Balassa-Ďarmotách roků 1839* (Népköltészet 183). Benitzkého rukopis obsahuje osvietenskú poéziu didakticko-reflexívneho, satirického, humoristického a vlasteneckého charakteru *(Chvála o víně, Volení manželky, Spěv čižmarský, Pýcha nové mody, Ostrická slovenčina, Rozprávka o Gelovi, Jako se to nýnejší svět vzdělává*, citovaná skladba *Oženil se starý Bako*, satira v listoch — *Ďarmotská rektoriada, Píseň zbojnická, Vale z kláštera, Frančiškán, Chvála Slováků, Testament Hansspigla Tillho*, satira proti náboženstvám — *Vypsání víry* a i.), satirické dialógy *(Onděj, neonděj, Muž a žena opilá*, protipanský dialóg *Kratochvilná rozprávka o sedlákovi a o pánovi)*, verše odpísané z rôznych autorov *(Vypsaní Cigána od Jana Sabova*, Chalupkova báseň *Koníku moj vraný*, Gavlovičove verše) ap. Veľkú cenu pre poznanie meštianskej ľúbostnej poézie z rozhrania 18.—19. stor. má zbieročka *Písne všelijaké* (Népköltészet 193). Verše tejto zbieročky neraz napodobňujú tón ľudovej piesne *(Není v moře tolko drobného kamení, Vylecela lastovička ze skaly, Nebo miluj, nebo nechaj, zlý, neverný šuhaju, Dobrá noc, dobrá noc, muj milý Andrišku, Hančičko černooká* a i.). Napokon treba upozorniť na zbierku *Kosts János Szlovák és Magyar dalgyüjteménye* z 19. stor. (Irodalom 8-r. 179), v ktorej sú zapísané ľudové piesne *(Išlo dievče na vodu, Ej, dze si hodel do rana* a i.), ponášky *(Píseň bojtarská, Vyletela páva* a i.), umelé ľúbostné a romantické verše *(Vzdychanie, Zmrkáva sa, zmrkáva sa, tu je čas, Milujem ťa, Hrob, Mladosť, Básne zúfania* a i.), vlastenecké básne *(Pekná je vlasť moja)*, poetické prózy rôzneho obsahu ap.

V univerzitnej knižnici Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára v Budapešti si zaslúži pozornosť materiál k dejinám Prešova (Ab 236, G 321.24), k cirkevným pomerom v Košiciach (Ab 236), k dejinám spoločenského a politického života v Krupine (Ab 238, J 104.25, G 235) a k histórii levočskej cirkvi a gymnázia (Ab 236, J 104.7), protokoly gemerskej župy (G 268), Mikulikov rukopis *A gömöri ág. ev. esperesség története 1520—1741* (Ab 244), slovenské kvitancie (G 151nn), rôzne listiny zo Sasinkovej pozostalosti (Theca XXXI. 1367, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372, 1347) a Sasinkove rukopisy *Egy hézag a történelemben 1095-98* (G 254) a *Lengyelország feldarabolásához* (H 87). Niektoré archiválie sa dotýkajú košického archívu (G 131c), kremnického archívu (G 115c), trnavského archívu (G 319.1), novohradského archívu (G 131i), bratislavského archívu (G 284), knižnej cenzúry (G 161a, J 79, J 81), trenčianskeho gymnázia (J 104.19, J 107.5), zvolenského gymnázia (J 104.25), košickej akadémie (J 72, J 107.1), trnavskej univerzity (G 161a), trnavskej akadémie — *Annales historiae regiae academiae Tirnaviensis 1777, 1784* (F 256) a bratislavského gymnázia — *Album studiosae juventutis in gymnasio Posoniensi ab 1766* (F 257), *Protocollum gymnasii Posoniensis 1786—1802* (F 258, 259, 230, 261, 262, 263). So stavom starých knižníc nás oboznámia katalógy, ako je *Elenchus librorum* z bratislavskej a košickej akadémie (J 72), *Verzeichniss der in der Pressburger theologischen Fakultätsbibliothek befindlichen Bücher 1788* (J 80), *Catalogus bibl. seminarii Posoniensis Pestinum transmissorum 1788* (J 87), katalóg kníh bratislavského seminára (J 89), katalóg kníh bratislavského seminára z budapeštianskej univerzitnej knižnice 1784 (J 91), zpráva o bratislavskej univerzitnej knižnici (G 819), *Index librorum e bibl. seminarii archi-episcopali Tyrnaviensis ad bibl. universitatis remissorum 1801* (J 88), *A II. József rendeletére feloszlatott egyes jezsuita rendházak könyvtárainak katalógusai* — Bratislava, Štiavnica, Ščavník, Trenčín a i. (J 98), podobný katalóg trinitárskych knižníc — Ilava, Trnava, Bratislava a i. (J 100), podobný katalóg františkánskych knižníc — Levice, Sv. Anton a i. (J 101), podobný katalóg iných rádov — Červený Kláštor, Zobor, Skalica, Rožňava a i. (J 102), podobný katalóg z Kežmarku (J 103), *A II. József-kori rendfeloszlatásokkal kapcsolatosan készült iskolai*

könyvtárkatalógusok — Štiavnica, Levoča, Trnava, Nitra, Prievidza, Kremnica, Skalica, Sv. Anna, Sv. Jur, Trenčín, Žilina, Holíč, Krupina, Brezno, Bratislava a i. (J 104), podobný katalóg z Bystrice, Červeného Kláštora, Trenčína a i. (J 105), podobný katalóg z Košíc a Bratislavy (J 107) a *Bibliothecae Solnensis extractus summarius — Specificatio librorum, qui seminario Nitriensi ex Bibl. univ. Pest. iterum restituti sunt* (J 7a, b). Priamo k literatúre sa vzťahujú *Szláv nyelvemlék töredékek* — č. 6a: *Cseh-szlovák töredékek Saec. XVI.—XVII.*, č. 6b: *Latin töredékek Saec. XIII.—XIV.*, č. 6c: *Kottatöredék* (H 176), sborníček slovenskej náboženskej poézie *Cantilenae de adventu Domini, de nativitate ... 1657* (A 132), sborníček slovenskej náboženskej poézie (napr. pohrebné piesne a legenda o Márii Magdaléne) a náboženských próz *Instructio brevis novitiorum ... 1660* (A 91), slovenské a latinské notované náboženské piesne z r. 1747 (A 133), rukopis s odpisom spevníka *Harffa Nova* z r. 1759, s náboženskými piesňami a epitafom — *Epithaphium Danielis Grmann ... ante mortem conversi* (A 135), odpis Smrtníkovho *Pokladu serafínskeho* (A 222), výpisky *Ex Georgii Lani Lutherani libro: de captivitate sua (ut aiit) papistica* (Collect. Kaprinayana. Tom. III, Fol. X. 17), odpis Masníkovho *Vezení a vysvobození* z r. 1756 (A 221), odpis Rezíkovho *Theatrum Eperiense* (G 550), materiál k Belovi (G 151hh, G 151v, H 182), materiál k F. A. Kollárovi (G 151v, Coll. Hev. Tom. XI), materiál k J. Kollárovi (G 151nn IV), materiál k Buriovi (Ab 238), materiál ku Komenskému (F 270). *Parentatio in exequiis Joannis Simonidis ... per Joannem Pilarik z r. 1708* (Coll. Hev. Tom. II. 2. Tomus XVI. 43), Laučekova *Zlatá Baně* (A 248), *Quaerellae Hungariae, Tomus XLII: De Bohemicis Ecclesiis, transcribi curavit ... Danieli ... Kermanno aeternum ipsi devinctus Daniel Jessensky, Acta disputationis Casoviensis* z r. 1666 s fingovanou dišputou Cabana a Ladivera (G 321) a rukopis S. Isaaka *Quodlibeticorum Thomus Vitus* z 18. stor.: *Az ártatlan magyar nyelv némely tótoktól elrémittetvén fut lelketlen az igaz magyar hazafiakhoz*, slovenská veršovaná glosa *Čo ľubosť nečini* (H 122).

V evanjelickom cirkevnom archíve Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Levéltára v Budapešti si možno podľa Góbiho tlačeného katalógu *A Magyarországi ág. hitv. ev. egyetemes levéltárának jegyzéke — Elenchus archivi generalis ecclesiae ev. aug. conf. in Hungaria II* (Budapest 1915) preštudovať napr. *Thurótziensia Memorabilia* (M. Sinapius, Š. Pilárik, A. Blasius, Lániovci, Zábojník, Ladiver a i.) zo Šulekových *Collectanei IX* (V. 40), *Protocolon sive actorum ecclesiasticorum venerandae quondam fraternitatis status Evangelicorum in inclyto comitatu Zoliensis 1588—1671* (IV. e. 7), *Matriculae superintendent.* (E. Láni, J. Hodik a i.) z Laučekových *Collectanei XXIII* (V. 54), *Fata familiae Krmanianae* (latinský a slovenský text v odpise z r. 1826) a Šmálove *Adversaria* (V. 96 a, b), Šmálove *Adversaria* (I. e. 11), Klaniczove *Fata* a *Diarium Georgii Puchaly* (slovenský denník zo Slovenskej Ľupče) z *Liptoviensia Memorabilia* v Šulekových *Collectaneách XXIX* (V. 5.), Krmanovu korešpondenciu, Masníkove galejnícke memoáre — *Spis, ním se vysoce-učeného pana Tobiaše Masznitius ... proukazuje jeho a jiných spolubratru vyhnanství a trápení ukrutné v žalarích jak v Uherské zemi tak i v Španielské* a *Curriculum vitae Joachimi Kalinkii* (V. 43), *Compendium captivitatis et eliberationis ex eadem miraculosae a M. Georgio Lani Hungaro z Facies indiciorum deplorandа* (I. e. 1), ďalší odpis *Compendia captivitatis* a Rezíkovo *Theatrum Eperiense* (I. e. 2). Z rukopisov, ktoré nie sú zachytené v Góbiho katalógu, treba spomenúť Križkov rukopis *A körmöcbányai iskolák s tanerőinek története 1370—1674-ig I.—III. mellékletiel* (V. 124), Rezíkovo *Theatrum Eperiense* (V. 126), Bahilov *Smutný obraz církvi ev.* zo Slávikovej pozostalosti (V. 131), Simonidesovu *Galeriu omnium sanctorum* (I. a 5, 7), archiválie týkajúce sa Krmana III.—IX., napr. *Curriculum vitae Danielis Krmann per ipsum concinnatum 1687* (I.b 19. II), *Důvodné vysvětlení křesťanského učení* (V. 165), agendy z prvej polovice 19. stor. (V. 172, V. 178), trenčiansky notovaný funebrál z r. 1800 od Jána Zúbeka (V. 158), *Původní melodie nejobyčejnějších církevních písní* z r. 1889 (V. 166), *sborníček rôznych skladieb* (svadobné verše, latinsko-nemecko-slovenský botanický slovníček, pieseň šopronských žiakov a i.) z konca 18. stor.

(V. 181), latinské príležitostné básne *Carmina onomastica* v Šulekových *Collectaneách XXXI.* z rokov 1795—1806 (V. 61) a v Šulekových *Collectaneách XXX.* (napr. odpis Trusiovho dielka Statua in perennem mnemosynen) z rokov 1798—1804 (V. 60), *békéscsabský rukopis* z rokov 1858—1878 (V. 137), v ktorom sú zapísané umelé a ľudové príslovia, exemplá, anekdoty, české legendy, recept turčianskych šefraníkov proti cholere a rôzne verše (Š. Závodník, Sládkovič k dohánu). Zaujímavý materiál je v Kleinovej pozostalosti — *Klein Sámuel másolatai.* V I. zv. je napr. Rezíkova *Laniena Eperjensis* (V. 114a), v II. zv. Šmálov spis *Brevis de vitis superintendentum* (V. 114b), v III. zv. Bahilove dielo *Traurige Abbildung* (V. 114c), v V. zv. zápisnica bratstva trinástich spišských miest (V. 114e) a v VI. zv. listiny z Popradu, Levoče ap. (V. 114f).

Na materiál bola bohatá aj gymnaziálna knižnica a archív A Vajda Péter-gimnázium könyvtára v Szarvasi, ako svedčia v katalógu zapísané *Acta et conclusiones conventus ... Zolnae ... 1620, Acta et conclusiones in synodo nationali ... in oppido Rosenbergensi, Articuli comitatus Neogradensis ... 1611, Articuli, quos contubernium fratrum tractus Neogradensis unanimi consensu ... statuit ... 1610, Catalogus festorum solennium in cottu Liptoviensi* z 18. stor., *Az eperjesi és tótprónai zsinat 1669-ben, Leges ministrorum ecclesiasticorum in cottu Liptoviensi latae anno 1569, Pilárik István ev. superintendens irataiból való másolatok 1706—1708,* Laučekov odpis Rezíkovej *Gymnasiologie I.—III.* z r. 1772 (všetky rukopisy majú sign. XXX. 7. m.), Bahilova *Tristissima facies* (XXX. 21. F. m.), odpis Lániho diela *Narratio historica captivitatis* z 18. stor., Masníkov (?) spis *Brevis consignatio eorum, quae facta sunt cum ministris evangelicis ecclesiarum evangelicarum ... 1675. Aláirva Joannes Batisz-Csepcsany, 1773. jun. 12.* (oba rukopisy majú sign. XXX. 20. F.), ten istý spis, vraj Masníkov, *Brevis consignatio eorum ... Lautsek Márton ev. lelkész a XVIII. századközepéről, Matricula ordinatorum ... per ... Petrum Zabelerum, M. Wagnerum ... 1614—1741 — 1775-ben másolta Lautsek Márton,* Simonidesova *Galeria omnium sanctorum* v Laučekovom odpise (všetky rukopisy majú sign. XXX. 11. m.), *Libellus nominibus virorum excelentissimorum ... a Michaele Záborszky Thurotziensi 1730* (XXX. 1.), *Sambokrethus Joannes — Revolutionis Rakocziana Kuruczka Voyna dictae* (XXX. 13. F. m.), Šmálove *Adversaria* z r. 1755 a z r. 1765 (XXX. 18. F. m., XXX. 27), Šmálov *Syllabus literatorum Thurocziensium* z r. 1755 (XXX. 18. F. m.), Simonidesove *Fata citationis 1674. convictionis, incaptivationis, ad triremes Hispanicas abductionis 1675 profugii, iteratae captivitatis et liberationis 1676 (XXX. 19. F.)* a i. Väčšina z uvedených rukopisov je stratená. Z rukopisov, ktoré som mal možnosť si preštudovať, uvádzam *Joannis Carlovszky ... Philosophiae primae sive Ontologiae compendium 1789—1790* (XXX. 17), *Joannis Carlovszky ... Theologia naturalis* (XXX. 18) a zaujímavý konvolút (XXX. 11), ktorý obsahuje matriky ordinovaných od Zablera po Pfanschmidta (1614—1741), Keczerov preklad *Brevis et vera informatio de ultima persecutione pastorum evangelicorum in Hungaria* z r. 1701, *Brevis et fide digna instructio de ultima persecutione pastorum evangelicorum in Hungaria, Copia reversalium* z r. 1673 a 1674, Simonidesove memoáre *Galeria omnium sanctorum,* Simonidesovu spomínanú prácu *Brevis consignatio eorum, quae facta sunt cum ministris evang. ecclae Hung. in eorundem condemnatione et ad triremes Hispanicas abductione in specie in mei cum comite liberatione et peregrinatione* (pripisuje sa však Masníkovi) a korešpondenciu Masníka, Simonidesa, Horčičku, Lániho, Milochovského a i. Z tlačí treba spomenúť Kollárovu *Slávy áceru* z r. 1824 (XII. 220) a *Národné spievanky* (XII. 345), *Jitřenku* z r. 1840 (VII. 222), Palkovičovu *Muzu ze slovenských hor* (XII. 268), Komenského spisy *Janua linguae latinae reserata aurea,* Levoča 1643, a *Januae linguae latinae vestibulum,* Levoča 1643 (X. 16. m.), Bayerovo *Filum labyrinthi,* Košice 1663 (V. 9), Socovinovu kázeň *Concio habita in funere Georgii Thurzi 1616,* E. Lániho *Kázaní pohřební,* Praha 1617 (obe tlače majú sign. VII. 250. m.), Krmanov spis *Disputatio theologica,* Wittenberg 1683 (III. 9. Q. m.) a J. Lániho reči *Hermathena,* Lipsko 1682 (VIII. 20).

Nejeden zaujímavý rukopis sa nájde aj v Békéscsabai Megyeikönyvtár v Békéscsabe. V knižnici sú nielen hospodárske listiny (Oct. Hung. RK 20) a odpisy

listov, napr. zo Sv. Ondreja z r. 1628 a z Mičinej z r. 1605 (Fol. Misc. RK 16), ale aj pamiatky, ktoré majú priamy vzťah k literatúre. Možno z nich uviesť *Citharu sanctorum*, Pešť 1868 (Ga 556), Šmálov spis *Brevis de vita superintendentum* z r. 1751 (Quart. Lat. RK 2), Laučekov odpis Rezíkovej *Gymnasiologie* z r. 1772 (Quart. Lat. RK 4), rukopis *Tomus IVtus complectens tres tragoedias, vota, H. Versus Lugubres etc. in usus suos conscripsit Joannes Wilým M. Karolini 1823* (Oct. Hung. RK 21) s romantickými i žartovnými básňami *(Samotnosť, Čo to znamená, Tam kde hory predivoké, Víny kulač, Celý rok* a i.) a békéscsabský spevník *Lipták Jánosé köszöntős és dall könyv* z r. 1875 (Oct. Hung. RK 24), v ktorom sú „vinše" (na svadbu, na sviatky, pre čižmársku mládež) a množstvo zľudovelých a ľudových piesní *(Kochal sem anjela, Pod dedinu mostek, Sadla muška na konárik, My sme traja kamaráti, „starodávny tanec švabka"* a i.). V bohatej pozostalosti L. Haana nájdeme konvolút *Haan Lajos kútfőgyüjteménye 1868—1879* (Fol. Misc. RK 16) s rukopismi *Geschichte des Herrn Matthias Bel (Geschichte jetzt lebenden Gelehrten von Ernst Ludw. Rathloff. Halle. VII. Theil Nro 7), Matthias Bel (Bruckner, Pinacotheca oder Bildersaal der jetzt lebenden Gelehrten, Decas V, Nro 3. Mit Bels Bildniss),* s odpismi Belových listov a s rukopisom *Porádek služeb božích v Tisovci 1832,* konvolút *Haan Lajos bcsabai ev. lelkészhez irodalmi tekintetben intézett levelek 1844—1889 IV. k.* (Fol. Misc. 8 s korešpondenciou (J. Kollár) a so Slávikovými zprávami o starých tlačiach a rukopisoch z halľskej knižnice (Duchoň, Bel, Simonides, Krman, Rotaridesov *Index speciminis Hungariae literatae alphabetico* a i.), zbierku *Haan Lajos levelezése 1864—1880* (Quart. Misc. RK 28) s listami Sasinka, R. Kubányho, K. Lányho, A. V. Šemberga a iných odosielateľov, zbierku Haanovi odoslaných listov (Quart. Misc. RK 25) s korešpondenciou J. Kollára, Holubyho (listy s nákresmi nálezov v Zemianskom Podhradí) a iných vzdelancov, podobnú zbierku listov (Fol. Misc. RK 39) s korešpondenciou Sasinka, J. M. Hurbana, L. Paulinyho a iných pisateľov, Haanov rukopis *A békesi agostai hitvall. evangyélmi esperesség történetei* z r. 1864 (Quart. Hung. RK 5), Haanovu prácu *Békés Megye hajdana* z r. 1863 (Quart. Hung. RK 6) a tlač *Spravy mestske a šat poradek pri tomto kralovskem svobodnem a baňském městě Bistricy* z r. 1723 (X. 239), ktorá sa dotýka niektorých meštianskych zvykov.

Veľa vďačného materiálu poskytne napokon slovenským bádateľom i knižnica Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár v Ostrihome. V katalógu *Catalogus generalis manuscriptorum Bibliothecae E. M. S. concinnatus a. 1878 per Joannem Ev. Feichtinger Bibliothecarium Tom. V.* je zaznačené Rezíkovo *Theatrum Eperjesiense* z r. 1710 (MMS. I. 58) a z r. 1635 (MSS. II. 209), *Poetica* (MSS. I. 258), *Index librorum cardinalis Batthyanyi* (MSS. I. 284), *Rituale Parochiae Posoniensis 1849* (MSS. II. 12), *Lexicon Latino-Bohemicum* z 15. stor. (MSS. II. 8), Š. Dubnického *Metamorphosis fidei orthodoxae in comit. Trenchiniensi ac vel maxime in oppido Solnae 1600 conscriptae extractus* (MSS. II. 76), Šmálove *Adversaria* z r. 1765 (MSS. II. 79), Šmálove *Adversaria* a Simonidesova *Galeria omnium sanctorum* (MSS. II. 97), Bernolákova *Grammatica Slavica edita Posonii 1790* (MSS. II. 108), *Virtus amore et timore fortior tragoedia a juventute Polona in coll. Podoliensi acta 1756* (MSS. II. 129), Fándlyho *Dissertatio historica de oppido Ottenthal et de eius memorabilibus* z r. 1810 (MSS. II. 451), *Index librorum in usum Slavici animarum curatoris* (MSS. III. 22), Bajzova práca *Institutio captivorum in Slavicum versa 1825 — Mrávné kresťánské vinaučuváňí zvlášť k dúfanlivému v žalári zaurečích vazňov popraveňu z uherskej na slovenskú reč prenesené 1825* (MSS. III. 28), J. Nigriniho *Miscellanea proverbiorum et epistolarum 1672* (MSS. III. 152), *Brevis ratio componendorum versorum 1547* (MSS. III. 158), *Juriga Joann canon. olim Strig. Insignes literae familiares ad suum nepotem Vincentum Juriga 1847* (MSS. III. 191) a i. Z bohatej pozostalosti kanonika J. Palkoviča treba uviesť *Versio S. Bibliorum Slavica I—V* z r. 1829 (MSS. II. 33), *Criticae observationes in Lexicon Bernolakianum circa tria regna naturae* (MSS. II. 56), *Apologi Cirilli* (MSS. II. 64), *Dictionarium Biblicum* (MSS. II. 65), *Homiletica* (MSS. II. 69), *Excerpta ex visitationibus canonicis ecclesiarum I—VI,* Trnava 1808 (MSS. II. 106), *S. Joannis Chrysostomi Homilia in Matthaeum slavice* (MSS. II. 114), *Formae stili* (MSS. II. 434), *Analecta Slavica*

(MSS. II. 435), *Notata scholastica* (MSS. II. 444), *Slavicae conciones I—II* (MSS. II. 445), *Annales EMS ab anno 1000—1808 I—IV* (MSS. II. 510), *Apparatus ad historiam EMS Pars. I. Biographica,* Trnava 1811 (MSS. II. 511), *Collectanea ad Biographiam canonicorum EMS Liber I. ab Ao 1000—1400* (MSS. II. 512), *Historia naturalis* (MSS. III. 1), *Chronicon populorum Hungariam olim incolentium,* Trnava 1806 (MSS. III. 29), *Institutiones Theologiae Pastoralis I—III* (MSS. III. 30), *Notae in Grammaticam Slavicam Ant. Bernolak* (MSS. III. 31), *Mala Biblia pre nezdravich a umírajicich,* Trnava 1813 (MSS. III. 32), *Hermeneutica Vet. N. T.* (MSS. III. 34), *Lexicon Biblicum* (MSS. III. 35), *Historia Hungariae et Scriptores eiusdem I—II* (MSS. III. 36), *Historicae ac Geographicae notationes* (MSS. III. 37), *Annales Populorum Hungariam ante Christum natum incolentium I—III* (MSS. III. 38), *Additamenta ad Felderi Lexicon* (MSS. III. 46), *Literatura Slavica* (MSS. III. 47), *Institutiones Juris Ecclesiastici — annotationes et indices I—IV* (MSS. III. 49), *Annotationes in Jus Canonicum* (MSS. III. 50), *Praelectiones Theologiae Moralis et additamenta ad hanc I—III* (MSS. III. 51), *Recensiores operum,* napr. o Bajzových *Príkladoch ze sv. Písma* a o Hollého básni z r. 1808 (MSS. III. 63), *Synopsis analyseos Ss patrum I—VI,* Trnava 1810 (MSS. III. 68), *Analysis Librorum Vet. N. T. 1800* (MSS. III. 82), *Grammatica Hebraea et Graeca I—II, 1784* (MSS. III. 85). Niektoré z uvedených rukopisov sú stratené. Z ostatných rukopisov, ktoré si možno preštudovať, treba upozorniť na zbierku *Slavice aliquid* (MSS. I. 218) s príslovami a úryvkami anonymnej romantickej prózy, na *Drammata per annos doctionis concinnata a F. F.* (MSS. II. 185) s drámami *Sedecias, Amasias* a inými hrami z 18. stor., na *Lekarsku knihu z r. 1740* (MSS. II. 190) s excerptami z rôznych lekárskych spisov, na zbierku *Slavica* (MSS. II. 442) s niekoľkými historickými prácami (*O stavě vzdělanosti Vendů čili Slovanů* ap.), na podobnú zbierku z 19. stor. (MSS. II. 445), na maďarsko-slovensko-nemecko-latinský slovník *Lexicon compendiosum seu Syllabus simplicium* z r. 1779 od Štefana M i c h a l y a k a (Categ. X. Tit. VI. Codices Hung. P. II.), na *Hymni Slavici* (MS. III. 33) s básňami *Verše na deňména... Jurovi Palkovičovi 1826* a *Milen — Pastirka Velkomožnému Pánovi Jurovi Palkovičovi... od Jana Hollého* a na niekoľko nesignovaných novelistických zbierok Jána *M a l l é h o* (*Švadlena, Smrť cestovateľa, Opilec, Tetka Trapelka* a i.).

Na záver tohto prehľadu vyslovujem vďaku všetkým pracovníkom maďarských knižníc a archívov, ktorí mi umožnili so vzácnou ochotou preštudovať v krátkom čase množstvo materiálu závažného pre dejiny staršej slovenskej literatúry.

KRITIKA

NOVÉ DEJINY ČESKEJ LITERATÚRY

(*Dějiny české literatury II.* Literatura národního obrození. Hlavný redaktor Jan Mukařovský, redaktor zväzku Felix Vodička, autorský kolektív Karel Dvořák, Rudolf Havel, Marie Řepková, Vladimír Štěpánek a Felix Vodička. Vydalo Nakladateľstvo ČSAV v Prahe 1960. Strán 685.

Literárna veda u nás v posledných rokoch prechádzala zložitým vývinom. Aj literárna história sa menila, mnohostranne rozširovala a prehlbovala svoj záujem o skúmaný materiál a osvetľovala ho z nových metodologických a teoretických hľadísk. V predošlých rokoch sa neraz vyslovovali mienky, že rozvoj našej marxistickej literárnej histórie je pomalý, že ani kvalitatívne a ani kvantitatívne nespĺňa nástojčivé úlohy a poniektoré výsledky podopierali tieto skeptické náhľady. Preto sa mnohým zdalo predčasným aj rozhodnutie Ústavu českej literatúry a Ústavu slovenskej literatúry pri našich akadémiách, týkajúce sa náročného plánu relatívne v krátkom čase napísať rozsiahle syntetické dejiny oboch našich národných slovesností. No už prvé zväzky, venované starej českej a slovenskej literatúre presvedčivo dokumentovali, že na oboch stranách disponujeme dostatočným počtom kvalitných odborníkov, ktorí túto ťažkú úlohu zo stanoviska novej orientácie našej literárnej histórie vládzu úspešne zdolať a druhý zväzok *Dějin české literatury* tento poznatok v stupňovanej miere potvrdzuje.

Úspešné pokračovanie v tvorení nových syntetických dejín českej a slovenskej literatúry je podmienené mnohými skutočnosťami. Organicky súvisí s celkovým rozvojom našej spoločnosti, s postavením a zacielením vedy v nej, ako i so zabezpečením a systémom vedeckej tvorby v našich súčasných podmienkach. Aj z tohto hľadiska veľmi názorne nám vystupujú do popredia možnosti našej vedeckej práce v porovnaní s minulosťou. Kým v období kapitalistickom aj v našich pomeroch podoberali sa spracovať syntetické dejiny literatúr zväčša jednotlivci, a hoci na tejto úlohe pracovali celé desaťročia, jednako ani takým tvorivým literárnym vedcom, ako bol u nás Jaroslav Vlček a Jan Jakubec, nepodarilo sa realizovať svoj zámer v plnom rozsahu. Aj Vlčkove i Jakubcove široko rozvrhnuté *Dejiny českej literatúry* zostali nedokončené a Vlček nevládal v ďalšom rozšírení a prepracovaní vydať ani svoje *Dejiny literatúry slovenskej* z roku 1890, hoci sa opätovne pripravoval na túto prácu. A v niekdajších pomeroch nebolo možné uskutočniť ani kolektívne dejiny literatúry, ako to potvrdzuje náročne začatá práca na zväzkoch *České literatury XIX. století.*

Dnes je situácia iná, a to tak zo stránky organizačnej, ako aj odbornej. Naša literárna história v dnešnom svojom vývinovom štádiu stáva sa monolitnejšou, bez hlbších metodických a individuálnych diferencií a hoci vo vnútri jej úsilí uplatňujú sa aj osobné a iné odlišnosti, jednako jej základné smerovanie je z každej stránky jednotnejšie. Plodne nadväzuje na pokrokové dedičstvo našej domácej literárnej vedy a čo je ešte závažnejšie, súčasná česká a slovenská literárna história dosahuje vysoký stupeň tvorivej marxistickej vyhranenosti. Na tomto základe, rozumie sa, môže si mnohostranne prisvojovať podnety zo sovietskej literárnej histórie a z iných pokrokových snažení v tejto náukovej disciplíne. V takomto zmysle sformoval sa kolektív pracovníkov v literárnych ústavoch oboch našich akadémií, na tejto základni akademické ústavy rozvíjajú svoju činnosť aj s mnohými externými spolupracovníkmi, a čo je obzvlášť dôležité, touto spoločnou metodologickou a ideologickou vyhranenosťou dané sú aj predpoklady pre najužšiu kooperáciu slovenských a českých literárnych historikov. Dejiny slovenskej litera-

túry sa vypracúvajú v mnohostrannom pracovnom kontakte s českými odborníkmi a naopak, čo okrem iného dosvedčuje aj fakt, že recenzentmi tohto zväzku *Dějin české literatury* boli slovenskí špecialisti, a to prof. M. Pišút a K. Rosenbaum.

Druhý zväzok *Dějin české literatury* zahrňuje látku a problémy obrodenského obdobia, teda obdobie od sedemdesiatych rokov 18. stor. až po druhú polovicu rokov päťdesiatych nasledujúceho storočia. To je historická epocha, v ktorej sa v zložitých podmienkach formoval český buržoázny národ, prechádzal cez mnohé zmeny a nadobúdal stále viacej a komplexnejších atribútov samostatného národa, ktoré ho uschopňovali pre splnenie ďalších štádií v historickom vývine. Staršia i novšia česká literárna história sa opätovne vracala k tomuto obdobiu českých slovesných dejín. Autori nových *Dějin české literatury* využívajú výsledky doterajších výskumov, no podstatný prínos ich diela je v tom, ako chápu a osvetľujú literárny vývin a skutočnosti s ním súvisiace, ako triedia a hodnotia fakty, v čom vidia vývinovú zákonitosť a jej prejavy a nie na poslednom mieste aj v tom, ako poznanie literárnej minulosti včleňujú do súčasného myslenia, vedy a do kultúrnych potrieb dnešnej spoločnosti. Tým všetkým súčasná literárna história nadobúda stupňovaný odborný a výchovný význam, stáva sa neodmysliteľnou súčiastkou kultúrneho povedomia súčasného človeka.

Jedným zo skúšobných kameňov, na ktorom sa overuje únosnosť a poznávací dosah literárnohistorickej práce, je postup, vzťahujúci sa na členenie dejinného vývinu, na poznávanie zmien, cez ktoré tento vývin prechádza a potom najmä na osvetľovanie jeho príčin a následkov. Buržoázna literárna história zákonite používala veľmi labilné a neadekvátne periodizačné kritériá. Namiesto rozhodujúcich činiteľov dejinného procesu preceňovala aj v týchto súvislostiach zjavy druhotné a neraz i viac alebo menej indiferentné. Marxistická literárna história chápe slovesný vývin v dialektickom zväzku so spoločenským procesom a v ňom potom vidí, pri rešpektovaní špecifičnosti literárneho rozvoja i základné kritériá pre periodizovanie. Aj autori tejto knihy konštatujú: „Na podkladě toho, jak se odrážely měnící se objektivní podmínky společenského i politického dění v obrozenecké literatuře, můžeme sledovat její vývoj" (9).

Z tohto stanoviska rozoznávajú v obrodenskej literatúre štyri obdobia, ktoré potom spracúvajú v bohato rozčlenených odsekoch, zachytávajúcich zložité podmienky, v akých sa literárna tvorba formovala, ďalej jej vlastný proces a kapitoly jednotlivých období končia portrétovými štúdiami, venovanými vedúcim literárnym osobnostiam. V prvom období sa osvetľuje „literatúra absolutických reforem a vzniku národního hnutí", datovaná od sedemdesiatych rokov 18. stor. po 1805, v druhom „literatura v období napoleonských válek a reakčního absolutismu po vídeňském kongresu" od r. 1806 do r. 1830, v treťom „literatura v období vzniku a rozvoje revolučních sil" v rokoch 1830 až 1848 a napokon „literatura v období revoluce v roce 1848 a v období dočasného potlačení jejího výsledku v letech padesátých". Ako vidno, periodizačnými medzníkmi sú tu napospol skutočnosti z celkového vývinu českej národnej spoločnosti a vo zväzku s nimi sleduje sa rozvoj literatúry.

Rozumie sa, každé členenie historického procesu je v istom zmysle zovšeobecňovanie, takémuto zovšeobecňovaniu unikajú mnohé jednotlivosti a najmä presné datovanie jednotlivých periodizačných celkov je len približné. Vývinová kontinuita je obvykle plynulejšia, zakončené periódy majú svoje pokračovanie aj v nasledujúcom období, pravda, zväčša v zmenenom zaradení a nové zjavy vyskytujú sa už v predchádzajúcej perióde. Vcelku sa však redaktorom a spolupracovníkom tohto zväzku *Dějin české literatury* podarilo určiť veľmi správne a výstižne periodizačné fázy, vyznačiť vývinové stupne obrodenskej literatúry, spojiť ich so zložitými skutočnosťami mimoliterárnymi, a tým z uceleného stanoviska zachytiť tak zjavy všeobecné, ako aj jednotlivé vo vymedzenom období. Zdá sa mi však, že diskutabilnejšie ako ostatné periodizačné celky je obdobie posledné, vzťahujúce sa na revolučný rok 1848 a na roky porevolučné. V *Úvode* knihy vymedzuje Felix Vodička toto obdobie ako samostatný celok, i keď s prudko sa meniacou podobou, no všeobecné kultúrnopolitické aj literárne pomery v týchto časoch musí autor Karel Dvořák na rozdiel od predchádzajúcich kapitol rozdeľovať do dvoch skupín, lebo rozdiely

medzi revolučným rokom 1848 a literárnou tvorbou z nasledujúcich čias sú predsa len výrazné. A zároveň s tým možno uvažovať, či je primerané oddeľovať tvorbu Havlíčkovu, Erbenovu a aj Němcovej od periódy, ktorá vyvrcholila r. 1848, lebo hoci všetci traja v päťdesiatych rokoch tvoria najzrelšiu časť svojho umeleckého diela, jednako ono je aspoň v takom stupni výrazom spoločenských a literárnych tendencií revolučných a predrevolučných čias ako rokov po revolúcii, i keď rozumie sa, prenikavo aktualizované porevolučnými pomerami. Pre literárne tendencie po roku 1848/49 stávajú sa aspoň v takom stupni typickými tie snahy, ktorých predstaviteľom bol J. V. Frič a mladí príslušníci radikálno-demokratickej inteligencie a ktoré vyústili v úsiliach májovcov. Otázka periodizačného začlenenia literatúry v porevolučnom období je zvrchovane pálčivá aj so vzťahom k slovenskej literatúre, no druhý zväzok *Dejín slovenskej literatúry*, spracúvajúci to isté obdobie ako komentované *Dějiny české literatury*, končí sa rokom 1848/49, pravda, na taký spôsob, že sa v ňom osvetľuje i neskoršie dielo všetkých štúrovcov. To je však spôsobené aj tým, že vývin slovenskej literatúry bol v tomto období v naznačených súvislostiach odlišný ako vývin literatúry českej.

V týchto poznámkach nemôžeme obsiahnuť všetko, čo by sa malo povedať hoci len na margo II. zväzku nových *Dějin české literatury*. Vo všetkých svojich zložkách, v každom probléme, ktorý osvetľujú a v celkovom prístupe k látke prinášajú nové poznania a triedenia. A rovnako ako si redaktori, autori a ďalší spolupracovníci tohto diela vyriešili zložité otázky periodizácie, tak jednotlivým častiam svojej knihy i jej celému poňatiu vedeli dať do všetkých podrobností závažnú náplň a vysokú odbornú úroveň. Neobyčajne plodný a podnetný je ich postup v spracúvaní materiálu a problémov. Jednotlivé periódy sledujú akoby v trojakom aspekte, ktorého závery, pravda, splývajú v celok. Každá časť knihy osvetľuje najprv celkové podmienky a základné tendencie epochy, v ďalších častiach sa sleduje literárny proces, ako sa realizoval v jednotlivých druhoch a jednotlivé obdobia sa končia portrétovými životopisnými a literárnymi štúdiami vedúcich predstaviteľov slovesného diania.

Takéto rozdelenie osvetľovaných skutočností ukázalo sa veľmi plodným, i keď teoreticky a prakticky má aj svoje nevýhody, najmä v istej neprehľadnosti, ktorá je najmä zo stanoviska čitateľského citlivá a zároveň aj v nevyhnutnosti tie isté veci spomínať na viacerých miestach, čomu sa však nemožno vyhnúť ani pri tradičnom členení látky. Čo autori tejto knihy zahrňujú do kapitol sledujucich celkové podmienky a základné tendencie literárneho diania v jednotlivých vývinových etapách? Aj keď sa vcelku pridržiavajú rovnakého postupu (k prvému a druhému obdobiu tieto kapitoly spracoval F. Vodička, k tretiemu Vl. Štěpánek a k štvrtému K. Dvořák), jednako východiskom im je celková situácia v príslušných periódach a jej literárna a mimoliterárna problematika. Profesor Vodička, ktorý sa v celej sérii kníh a štúdií aj predtým mnohostranne s hlbokou prenikavosťou venoval výskumu českej literatúry z konca 18. a najmä z prvej polovice nasledujúceho storočia, v úvodnej kapitole k prvému obdobiu si všíma nasledujúce skutočnosti: postupnú likvidáciu feudalizmu a spoločenské reformné tendencie, ďalej podobu osvietenstva u nás, vznik českého národného hnutia, jeho jazykový charakter a ľudové základy, osvetľuje cesty a možnosti po česky písanej literatúry, opisuje ideové spory medzi súvekými vzdelancami, vedecké ustanovizne a pestovanie niektorých disciplín prírodných a spoločenskovedných, ďalej si všíma otázky spisovného jazyka v Čechách, slovanské štúdiá, vzťah medzi literatúrou českou a slovenskou, publicistiku a organizáciu českého literárneho života, potom divadelníctvo, literárnu kritiku, celkový charakter česky písanej beletristickej spisby i jej dobové úlohy a obšírnu kapitolu (21—61) končí výkladom o tendenciách, smerujúcich k jednotnému literárnemu štýlu a o podobe osvietenského klasicizmu. Tento okruh otázok spracúva aj vo vstupnej kapitole k druhej časti obrodenského literárneho vývinu, pravda, s prihliadaním na nové skutočnosti a analogicky postupujú aj druhí dvaja pôvodcovia všeobecných úvodných kapitol, pravda, v menšom rozsahu a s užším tematickým rozpätím.

Uvedené otázky si všímajú autori vždy vo vzťahu ku krásnej literatúre, k jej podobám, vývinovému smerovaniu a so vzťahom k jej spoločenským funkciám. Preto nad materiá-

lovými údajmi tu vždy dominuje ozrejmovanie problémov, ich vývinová zákonitosť a spätosť s literárnym procesom. Z tohto stanoviska najmä kapitoly, ktoré napísal F. Vodička, vyznačujú sa mimoriadnou šírkou a hĺbkou pohľadu, autorovi neuniká nič podstatné, za materiálnymi údajmi vždy postihuje súvislosti, ktoré sú dôležité pre vývin literatúry a jej podoby. V rámci takto široko a dôkladne osvetlených kultúrno-politických a sociálnych javov sleduje podiel literatúry v celkových kultúrnych úsiliach českého národa, s osobitným zmyslom pre špecifičnosť umeleckých javov, ktoré sa výstižne charakterizujú aj v svojom štýlovom smerovaní a vyhranení. Komentované kapitoly v naznačených súvislostiach znamenajú podstatné prehĺbenie našich vedomostí o príslušných epochách českého spoločenského a kultúrneho vývinu a v plnosti odhaľujú prednosti marxistickej literárnohistorickej metodológie, jej poznávacích možností pri výklade osobitostí slovesných umeleckých javov a ich spätosti so spoločenským dianím.

V ďalších odsekoch každého oddielu knihy autori sledujú sám literárny proces, ako sa realizuje v hlavných druhových skupinách. V niektorých súvislostiach váha a základná priebojnosť druhého zväzku *Dějin české literatury* je práve v týchto častiach. Pravda, sledovanie literárneho procesu podľa druhov autori nechápu nejak izolovane, len ako interný vývin vo vnútri samej literatúry, ale vo svojich výkladoch predpokladajú alebo aj výslovne uvádzajú tie súvislosti, s ktorých existenciou spájali literárny proces v predchádzajúcej kapitole. Slovesný druh a jeho diferencovanosť sú v tomto podaní len jedna z mnohých zložiek, ktoré sa aktívne uplatňujú pri formovaní slovesného procesu. Sústredením sa na skutočnosti, ktoré sa odohrávali prostredníctvom jednotlivých druhov, mohli autori bezpečnejšie sledovať účasť hlavných zložiek v celku literárneho vývinu, vyznačovať jeho kontinuitu, jeho tematické, štylistické a iné atribúty, ich pripravenosť pre nepretržité obnovovanie sa a ich reagovanie na zmeny v spoločenskej skladbe. Tu i tam však novosť a či nezaužívanosť tohto postupu v doterajšej literárnohistorickej tvorbe predsa len vzbudzuje aj isté rozpaky, týkajúce sa parciálnych otázok, napr. aj takých, či rozkúskovanie diela jedného autora, ktorý event. pestoval všetky druhy, nie je aspoň zo stanoviska čitateľského a pedagogického na ujmu ucelenejšieho pohľadu na vlastnosti jeho tvorby i jej podôb a na druhej strane, či cieľ podať obraz dejín obrodenskej literatúry predovšetkým „v celkovém vývojovém přehledu historicky podmíněné a v podstatě neindividuální vlastnosti literárních děl určitého typu a druhu" neredukuje alebo i celkom neobchádza niektoré momenty, ktoré sú dôležité pre pochopenie a zaradenie konkrétnych literárnych diel. Rozumie sa, syntetické dejiny literatúr si nemôžu robiť nárok na všestranné postihnutie všetkých súvislostí a determinujúcich faktorov pri výklade literárnych skutočností a toho čo s nimi organicky súvisí, hierarchizovanie pri usporadovaní problémov a faktov musí byť veľmi úsporné, koncentrujúce sa na veci podstatné a zovšeobecňujúce, súhrnné dejiny literatúr sú vcelku syntézou poznatkov a ich podrobnejšie rozpracovanie je doménou monografických literárnovedných prác.

Autori druhého zväzku akademických *Dějin české literatury* si naznačené otázky obzvlášť dôrazne uvedomovali z hľadiska podielu tvorivej individuality na literárnom vývine, čo má svoju špecifickú váhu najmä pri popularizovaní literárnohistorických vedomostí, predovšetkým pri školskej literárnej výučbe. Svoje výklady o jednotlivých periódach uzatvárali portrétmi vedúcich autorov, v ktorých sú v náležitej miere zastúpené i životopisné fakty a ich účasť v spisovateľskom diele. Rozhodli sa však venovať samostatné štúdie, vypracovať portréty naozaj len reprezentatívnym zjavom, a to v celej knihe iba Dobrovskému, Jungmannovi, Kollárovi, Čelakovskému, Tylovi, Máchovi, Havlíčkovi, Erbenovi a Němcovej. Údaje a závery aj o týchto autoroch, ako je evidentné, vyslovujú sa aj v predchádzajúcich kapitolách, vo výkladoch o celkovej kultúrno-spoločenskej situácii a pri sledovaní druhov, no v portrétových štúdiách zovšeobecňujúce konštatovania sa rozvádzajú, podstatne rozširujú, pričom sa sledujú aj individuálne životné osudy autorov a osobitosti ich literárneho diela. Tento zväzok *Dějin české literatury*, na rozdiel od prvého, stále v širšom a v širšom rozsahu sleduje produkty umeleckej literatúry a to, čo s nimi najzákonitejšie súviselo a postupne iba diela písané po česky. Pri vzniku a formovaní sa základov obrodenskej literatúry významný podiel mal Jozef Dobrovský, a preto sa mu

jedinému v tejto časti diela venuje samostatný portrét, hoci len ako teoretik, historik a učenec zasiahol do literárneho vývinu. No aj v Dobrovského portréte vyzdvihuje sa najmä tá časť jeho náukového diela, ktorá aktivizovala umelecko-literárne snahy. Podobne sa postupuje pri Jungmannovi, kým ďalšie portrétové štúdie týkajú sa už skoro výlučne umeleckých tvorcov, pravda, s prihliadaním aj k ich ostatnej literárnej a mimoliterárnej činnosti. A teda kým staršie aj syntetické literárnohistorické práce bývali preťažené knihopisným a najmä životopisným materiálom, v tejto knihe okrem portrétových štúdií je to naopak, diela a roky ich vzniku udávajú sa len v súvise s výkladom literárneho procesu, kým zo samého textu *Dějin* životopisné informácie a ich konfrontovanie s literárnym dielom sa pri autoroch menšieho formátu vôbec neuvádzajú. Túto medzeru, resp. fakty, ktoré autori druhého zväzku *Dějin české literatury* pokladali za neorganické v koncepcii svojho diela, doplnili v samostatnom oddiele knihy v *Soupise spisovatelů s údaji životopisnými a bibliografickými* (601—666), ktorý starostlivo zostavil Rudolf Havel.

Mohlo by sa zdať, že portrétové kapitoly týchto *Dějin* najviacej pokračujú v tradíciách staršej literárnej histórie, že tiež sledujú snahu obsiahnuť život a dielo význačných spisovateľov. No nie je to tak. Ani tieto kapitoly sa totiž nerozplývajú do šírky, nezaznamenávajú fakty objektivisticky, ale ich prísne triedia, z jednotného hľadiska interpretujú, subjektívne momenty premietajú do vývinových zákonitostí, postihujúc ich mnohotvárnejšie a zložitejšie, ako to bolo možné robiť v kapitolách o súhrnnom literárnom procese a jeho podmienkach. Pritom i v týchto častiach sa dôsledne uplatňujú základné hľadiská, z akých autori pristupovali k výkladu materiálu a problémov v ostatných kapitolách knihy. Spolupracovníci týchto *Dějin české literatury* zásadne domysleli napr. aj takú otázku, ako je prenikanie podnetov z inonárodných literatúr do našej spisby a ich zástoj v nej. A keďže literatúru chápu v najužšom spojení s podmienkami a potrebami konkrétnej národnej spoločnosti a v konkrétnom štádiu jej historického vývinu, je evidentné, že i recipovanie príkladov z iných národných kultúr osvetľujú vo zväzku s rozvojom českej spoločnosti. A tento spoločenský aspekt, resp. chápanie literatúry ako špecifickej podoby odrážania spoločenského diania a procesu triednych síl v ňom, je autorom východiskom aj pri charakterizovaní a hodnotení premien i podôb, realizujúcich sa v celej sústave umeleckých prostriedkov, ktorým sa tu venuje neporovnateľne väčšia pozornosť, ako býva pravidlom vo väčšine syntetických literárnohistorických prác, kde sa umelecká špecifičnosť a jej podoby spomínajú skoro len ilustratívne.

Ako vysvitá i z doterajších poznámok, kolektív spolupracovníkov druhého zväzku *Dějin české literatury* si hlboko a zásadne ujasnil všetky základné teoretické a metodologické úlohy svojej náročnej práce a splnil ich, ako sme to už pripomenuli, neobyčajne úspešne. Autorom sa podarilo napodiv jednotne postupovať nielen v rozvrhu látky a pri jej výklade, ale celkove sa snažili dosahovať aj rovnakú úroveň vo všetkých častiach knihy. Je to v závažnej miere iste aj výsledok starostlivosti redaktorov, nepochybne vo veľkej miere najmä redaktora zväzku Felixa Vodičku (Vodička do knihy napísal polovicu textu — celé prvé obdobie, z druhého všetky kapitoly okrem portrétu Čelakovského, v záverečnej časti knihy portrét Boženy Němcovej je tiež od neho), z každej stránky vyspelého, rovnako suverénne spracúvajúceho syntetické a analytické časti diela. A jeho príklad i vedenie bolo iste mnohostranne prospešné aj pre ostatných spolupracovníkov, menej skúsených a menej rutinovaných, ale v nijakej súvislosti nie nepripravených pre zvládnutie úloh, ktoré im v diele pripadli. A tak hoci pri veľmi pozornom štúdiu textov jednotlivých autorov možno pobadať odchýlnosti, vcelku kniha ako celok pôsobí jednotne. A naozaj sú celkom ojedinelé také rozpory, aké sa vyskytli napr. pri Štěpánkovom a Dvořákovom charakterizovaní K. H. Máchu. Podľa Štěpánka Máchovo dielo je nielen „logikou jeho osobnosti, ale i logikou celého literárního vývoje“ (438), podľa tohto autora „Mácha výjimečný a jedinečný je cele historický a obecný“ (454), „vztah k národu a otázku národa prožíval co nejintenzivněji“ (447), zatiaľ K. Dvořák Máchu v porovnaní s Erbenom charakterizuje ako básnika, ktorý „z pocitu osamělosti

vyvozoval důslednou osobní revoltu a propadal pesimizmu" (545) a aj inak jeho básnický subjektivizmus chápe sa izolovane bez aktívneho vzťahu k národnej spoločnosti. Pravda, podobné úsudky vyslovujú sa v rozdielnom kontexte a aj tým je daný naznačený rozpor, resp. vari skôr formulácie, ktoré môžu zvádzať k nedorozumeniu.

Vo väčšine doterajších syntetických dejín našich národných literatúr sa veľmi jednostranne a priamo bezradne uvádzali vzťahy medzi slovenskou a českou literatúrou. Raz sa tieto vzťahy skoro celkom obchádzali, inokedy sa napr. slovenská literatúra alebo aspoň jej jednotlivé vývinové obdobia mechanicky priraďovali k dejinám českej literatúry. Aj sám Jaroslav Vlček, v mnohých súvislostiach veľmi vnímavý pre národné osobitosti slovenskej literatúry, býval v týchto otázkach často bezradný a vcelku hľadal oddeľovacie atribúty medzi slovenskou a českou literatúrou v rozdielnosti jazykov, v akom boli písané. Táto neujasnenosť mala mnohé neblahé dôsledky nielen náukové, ale aj kultúrno-politické, rušivo zasahujúce do vzájomných vzťahov našich národov.

V nových *Dějinach české literatury*, postavených aj v tejto otázke na základy historicko-materialistického učenia, podarilo sa obísť mnohé úskalia, súvisiace s integračnými a desintegračnými skutočnosťami vo vývine našich národných literatúr a naznačiť mnoho spoločných čŕt, ktoré v obrodenskom období spájajú českú a slovenskú literatúru, ako i to, čo slovenskú literatúru oddeľuje od českej a tvorí z nej samostatnú národnú literatúru. Hranicu medzi českou a slovenskou literatúrou neurčuje výlučne podoba spisovného jazyka, aký sa na Slovensku v literárnych dielach používal, ani autorova ideologická orientácia v otázkach československej jednoty, ale zložitý a neraz protirečivý súhrn spoločenských a literárnych podmienok, z akých táto tvorba vyrastala a najmä potom jej začlenenosť do procesu našich národných slovesností a celého života, v ktorých v období osvietenskom čoraz viacej narastajú diferenciačné tendencie, zákonite vyúsťujúce aj v samostatný spisovný jazyk slovenský. Preto v tomto zväzku *Dějin české literatury* sa právom opätovne hovorí o „literatuře slovenské česky psané".

Pravda, i tak, aj čo sa obrodenskej epochy týka, v budúcnosti bude musieť naša kultúrna história týmto otázkam venovať zvýšenú pozornosť, dôkladne ich osvetliť teoreticky a vo sfére literárnohistorickej vychádzať zo všetkých momentov, ktoré sa aktívne zúčastňujú v slovesnom procese a určujú jeho pôsobenie. Autori tohto zväzku *Dějin české literatury* pri všetkých štyroch obdobiach osobitne skúmajú vzájomné vzťahy medzi našimi literatúrami a dotýkajú sa ich aj v ostatných častiach svojho diela, i v kapitolách portrétových. Z ich vývodov, týkajúcich sa týchto otázok, aj keď sa v celkovej koncepcii práce museli s nimi stručne vyrovnávať, jasne vychodí, ako sa niektoré zložky slovenských literárnych úsilí stávali organickou súčiastkou českej literatúry, ďalej ako sa aktivizovali tendencie, znásobujúce národný charakter slovenskej spisby až do jej programového osamostatnenia a ako v meniacich sa podobách síce, ale nepretržite trval zväzok medzi českou a slovenskou literatúrou, ktorý si ešte kategorickejšie a prehĺbenejšie žiada osvetľovať slovenskú literatúru v rámci dejín českej spisby a rozumie sa, v stupňovanej miere českú literatúru v literárnych dejinách slovenských.

Osamostatňovací proces, zvýraznený vystúpením bernolákovcov, nezadržateľne pokračoval i v nasledujúcom období a čoraz viacej prenikal i do tej časti literárnej tvorby Slovákov, ktorá sa ďalej pridržiavala spisovnej češtiny a ktorej pestovatelia vyznávali program československej národnej a literárnej jednoty. Šafárikova a Kollárova generácia vnáša do literatúry oboch našich národov už mnohé špecifické slovenské prvky, súvisiace s ich zaradenosťou do slovenského spoločenského a kultúrneho kontextu.

Autor tejto časti knihy, člen korešpondent ČSAV Felix Vodička tak vo všeobecných častiach diela, ako aj v portréte o Kollárovi vo viacerých súvislostiach prenikavo vyznačuje tento prínos, zdá sa nám však, že zostalo ešte dosť nedopovedané, ako Kollár, Šafárik, ich rovesníci a v mnohom aj ich žiaci z radov mladých štúrovcov mali rozdielny zástoj vo vývinovom smerovaní českej a slovenskej literatúry. Felix Vodička ukázal názorne v mnohých súvislostiach, ako sa Šafárik, no najmä Kollár organicky včlenili do českej literatúry, vyjadrovali a aktivizovali spoločenské a kultúrne sily svojich čias v zaradenosti do českého kontextu, no paralelne s tým boli nositeľmi úsilí, ktoré sú

charakteristické pre proces konštituovania Slovákov ako samostatného národa, čím majú P. J. Šafárik a J. Kollár v nejednom vzťahu odlišný zástoj v dejinách českej a slovenskej literatúry. Obaja títo predchodcovia štúrovcov na slovenskej strane aktívne, i keď neraz mimovoľne, anticipovali a priamo aj aktivizovali tie osamostatňovacie snahy, ktoré vyústili v štúrovstve.

Rozumie sa, autori tohto zväzku *Dějin české literatury* v ničom neopustili líniu tohto marxistického prístupu k vzájomným vzťahom našich literatúr a našich národov ani v období pred rokom 1848, keď došlo k uzákoneniu celonárodnej spisovnej slovenčiny. Tento skutok pochopiteľne vyvolal mocný odpor tak na strane veľkej väčšiny českých vzdelancov, ako aj v radoch príslušníkov najmä staršej slovenskej inteligencie. Vlad. Štěpánek, autor týchto partií knihy, obchádza všetky nepodstatné momenty a svoje závery opiera o vyústenie, aké mal tento proces v uzákonení spisovnej slovenčiny. Takto štúrovské snahy javia sa mu ako historicky zákonité a pozitívne i zo stanoviska vzájomného vzťahu našich národov, aj keď tento vzťah prejavoval sa v iných kvalitatívnych polohách ako v minulosti. A pochopiť a osvetliť historické zmeny v ich zákonitosti patrí k základným vlastnostiam marxistickej historiografie.

To sa autorom tejto knihy podarilo aj vo výkladoch o ďalšej fáze československých vzťahov, v období revolučného roku 1848 a v nasledujúcich rokoch. Uzákonenie spisovnej slovenčiny a všetko čo s tým súviselo, stávalo sa stále širšie uznávanou skutočnosťou nielen na Slovensku, ale i v českej verejnosti. Česká radikálno-demokratická mládež priamo manifestačne dala tomu výraz aj v búrlivých dňoch Slovanského sjazdu v Prahe na jar 1848 a v slovenských účastníkoch sjazdu právom videla svojich spojencov. Aj sám Havlíček a najmä B. Němcová v takomto zmysle chápu a posudzujú slovenské skutočnosti a ich súvis s českým životom. Autor týchto odsekov knihy, Karel Dvořák, vedený snahou zdôrazniť pozitívne stránky československých vzťahov, vyslovuje niektoré prenáhlené a zjednodušujúce konštatovania. Napríklad tvrdí, že „navazovaní spolupráce mezi představiteli českého a slovenského národního hnutí urýchlil výbuch revoluce“ (495). No spolupráca pokračovala i v časoch najrozhorčenejších sporov o spisovnú slovenčinu, i keď sa často vybíjala vo vzájomných výčitkách a výbuch revolúcie na jednej strane iba zredukoval trecie plochy a na druhej strane posunul do popredia podstatné spoločné potreby oboch našich národov ako boj za zdemokratizovanie spoločenských vzťahov. Rovnako nemožno prijať v celom rozsahu Dvořákove závery o pravopisnej reforme spisovnej slovenčiny z r. 1852. Touto reformou Slováci podľa neho „znovu dokumentovali opravdovost svých snah o udržení a prohloubení vztahů k Čechům“ (496). Pôvodný fonetický pravopis Štúrov nadväzoval na bernolákovský úzus, dôrazne vychádzal v ústrety vzdelanostným potrebám širokých ľudových más, no na jeho podobu mohol vplývať aj pravopis juhoslovanských národov a hoci zástancovia spoločného jazyka ho temperamentne odsudzovali, jednako pravopis nebol takým závažným činiteľom pri formovaní sa nových československých vzťahov. Štúr sa pre tento pravopis rozhodol najmä zo začiatočných praktických potrieb a medzi zástancami spisovnej slovenčiny boli aj prívrženci etymologického pravopisu, medzi nimi najdôslednejší M. M. Hodža a spomínaná pravopisná reforma, od ktorej sa v nijakom zmysle nedištancoval ani sám Štúr, len na vedľajšom pláne mohla byť výrazom aj „snah o udržení a prohloubení vztahů k Čechům“. Podobných doplnkov a korektúr najmä k Dvořákovej časti textov o československých súvislostiach bolo by možno uviesť viacej. Celkove však aj tieto partie druhého zväzku *Dějin české literatury* dokumentujú, ako dôsledne a bezpečne pristupuje naša marxistická slovesná veda ku všetkým otázkam, ktoré súvisia s dejinami národnej literatúry a pritom ako výsledky jej poznania v celej zložitosti a mnohotvárnosti pravdivo odrážajú historickú skutočnosť a robia ju živou súčiastkou našej prítomnosti.

Syntetické dejiny národných literatúr obvykle smerujú a v istom zmysle uzatvárajú to, čo sa teoreticky, metodologicky a aj materiálove spracuje parciálne, v monografických prácach, venovaných jednotlivým epochám, problémom, literárnym tvorcom. Zdá sa, že práce o dejinách našich národných literatúr, ktoré vychádzajú starostlivosťou a pri sústredenej práci i spolupráci príslušných ústavov ČSAV a SAV, majú aj iný dosah v našej

literárnohistorickej vede. V nejednej súvislosti kliesnia cestu zásadnej a dôslednej marxistickej literárnej historiografii. Tým sa mnohonásobne zvyšuje ich váha a ich podiel v rozvoji našej vedy i našej socialistickej spoločnosti. A v terajších pozitívnych výsledkoch našej literárnej histórie, ako ich podáva druhý zväzok *Dějin české literatury*, pripravený Ústavom pre českú literatúru pri ČSAV, je aj záruka, že táto vedecká disciplína, v spojení s celým naším životom a vedeckou tvorbou v ňom, bude sa ďalej tvorivo rozvíjať, prehlbovať a plniť svoju záväznú misiu, znásobujúcu sa každým dňom. Na základe doterajších dvoch zväzkov *Dějin české literatury* a dvoch zväzkov *Dejín literatúry slovenskej*, vydaných temer súčasne, s istotou možno predpokladať, že podniknuté veľké dielo sa vykoná úspešne a aj v želanom termíne, čo je dôležité tak zo stránky spoločenských potrieb, ako aj zo stanoviska s nimi súvisiacimi potrebami náukového rozvoja.

Podstatná časť tejto veľkej a náročnej úlohy vykonala sa už doterajšími prácami.

Andrej Mráz

O JEDNEJ VÝZNAMNEJ KONCEPCII LITERATÚRY A LITERÁRNEJ KRITIKY

Michal Chorváth, *Cestami literatúry* I, II, Slov. spisovateľ 1960, strán 320, 400.

Motto: „Zväčšil problematičnosť poznania, ale zachránil intelekt a zhodnotil jeho cenu."
(Z recenzie Michala Chorvátha o Šaldovom diele *Duše a dílo* I, 168.)

Po prečítaní Chorváthových článkov, kritík a recenzií, ktoré vychádzajú v takomto súhrnnom vydaní, objavujeme, že Chorváthova publicistická a literárnokritická činnosť už od začiatku nemala len charakter glosátorský, ale máme do činenia s literárnym kritikom, tvorcom, formulátorom a kliesniteľom samostatnej a vývinove významnej koncepcie literatúry a literárnej kritiky. Náročky sme na začiatku uviedli slová, ktorými Chorváth charakterizoval Šaldov kritický typ, pretože týmito slovami možno charakterizovať aj kritickú činnosť Michala Chorvátha.

Obdobie druhej polovice tridsiatych rokov, v ktorom začína Michal Chorváth pôsobiť ako literárny kritik, je obdobím všeobecnej hospodárskej, politickej a kultúrnej krízy, ale zároveň aj obdobím, v ktorom sa mobilizujú všetky pokrokové sily do boja proti nej. A kritik Michal Chorváth sa hneď od začiatku začleňuje svojím publicistickým a literárnokritickým úsilím do zápasu proti silám rozkladu. Pravda, jeho zápas nie je ľahký, pretože kritik nestojí proti kríze zvonku, ale je vnútri, v nej. Je ňou tiež poznačený. Je kritickým sprievodcom generácie (nazýva ju „otrávenou" generáciou), ktorá nedostala oslobodzujúci názor na život do vena hneď od kolísky. Naopak, vyrastá z marazmu názorov a depresívnych nálad a o nový životný názor musí zápasiť. Chorváth povedal o Šaldovi, že „zväčšil problematičnosť poznania" a jemu prichodí práve z tejto problematičnosti vychádzať. Tým sa len zvyšuje dezorientovanosť v období, keď sa žiada jasná a jednoznačná orientácia. Ale tu sa uplatňuje aj druhá stránka Chorváthovej ľudskej a kritickej osobnosti. Doba mu urobila poznanie problematickým, sám hovorí o svojom bergsonizme, schopenhauerizme, nietzscheizme (ako o výraze protipozitivistickej nálady). Treba však poznamenať, že spomínaní filozofi podceňovaním intelektuálnych, rozumových mohúcností ľudského poznávania len prehlbovali krízu správneho, pravdivého poznania, správnej orientácie v noetických a spoločenských problémoch, o čo vtedy išlo Chorváthovej generácii. Predsa však, to treba zvlášť zdôrazniť, nedostáva sa Chorváth z protipozitivistického stanoviska, napriek tomu, že na pozitivizmus reaguje jednostrannou intuitívnou a iracionálnou najmä Bergsonovou filozofiou, do druhej krajnosti — neredukuje svoj filozofický názor v podstatných zložkách na intuitívnu, iraciona-

listickú filozofiu. Z tohto hľadiska možno považovať autorovu poznámku o tom, že intuitivistické, iracionálne filozofie neboli u neho „výrazom pevného svetonázoru" za objektívne pravdivú. Naopak, z celej kritickej činnosti, ktorú máme teraz pred sebou, možno usúdiť a jednoznačne konštatovať slovami druhej časti charakteristiky Šaldu, ktoré sme uviedli, že Chorváth napriek tomu, že sa ponoril veľmi hlboko do skepsy, agnosticizmu, pravda, nie vedome, ale nevyhnutne pod tlakom objektívnych spoločenských pomerov a subjektívnej výchovy na spomínaných filozofiách, napriek tomu „zachránil intelekt a zhodnotil jeho cenu". K takýmto hodnoteniam nás vedie prehľad Chorváthovej kritickej činnosti od druhej polovice tridsiatych rokov a Chorváthova okamžitá kritická pripravenosť zúčastniť sa na tvorbe novej socialistickej kultúry a literatúry.

Nie je náhodné, zvlášť pre určenie Chorváthovho kritického typu, že svoju publicistickú a literárnokritickú činnosť začína širokými spoločenskými kritikami a analýzami širších literatúre nadradených spoločenských skutočností. Tak napr. jeho sociologicko-kultúrna štúdia *Romantická tvár Slovenska* (1939) ukazuje Chorváthov dôraz práve na intelektuálnu, racionálnu systematickú prácu proti romantickej dobrodružnosti, náhodnosti, fragmentárnosti, spoločenskej anarchii a pod. Rovnako premyslene zdôrazňuje Chorváth účasť intelektu aj v článku *Elementy prozaického štýlu* (1938). Okrem toho, že aj v ňom autor dokazuje, že sa nestotožňuje filozoficky s iracionálnou filozofiou, buduje v ňom v súhlase s týmito tendenciami aspoň náznakove svoju teóriu románu. Podnecovaný je nebezpečnou lyrizáciou prózy v našej literatúre, ktorá zasahuje deštruktívne až na podstatu románu ako svojbytného literárneho druhu. Veľmi aktuálne vtedy Chorváth kritizuje názory, podľa ktorých je základom románu len zobrazenie nálady a prúdu emócií (z tohto hľadiska vyslovuje kritické poznámky na okraj Figuliovej debutu *Pokušenie).* Chorváth proti týmto názorom prebojúva poňatie románu ako širokého obrazu spoločnosti v jej podstatných znakoch. Veľmi aktuálne upozorňuje na nebezpečenstvo súdobého románu a nesprávne úsilia niektorých autorov „vypudiť zo svojho diela všetky prvky neobrazné, nesugestívne, ideologicky špekulatívne" (67), čím sa popiera „oprávnenosť prózy ako osobitného umeleckého druhu". (Tamtiež.)

V týchto súvislostiach chceme upozorniť na to, že Chorváthovo zdôrazňovanie intelektuálnych, rozumových zložiek ľudského poznávania je spoločensky a ideologicky motivované hľadaním tej sociálnej sily, ktorá najlepšie zodpovedá ľudskej túžbe po „slobodnom čine", po poznaní pravdy. Preto Chorváth tak veľmi vyzdvihuje poznávaciu funkciu literatúry, najmä prózy, no nikdy nestráca zo zreteľa, že v umení ide o poznanie sui generis, o poznanie umelecké. Ešte snáď doložme, že Chorváthovo poňatie románu proti opisnému realizmu prehodnocuje pojem sujetu = popis, opis na sujet = prenikavá logická a ideová analýza. Týmto zasa polemizuje s poňatím lyrizovaného románu, ktorý bol výrazom dobových iracionalistických, agnostických tendencií. Nie je bez zaujímavosti, že je nám toto poňatie románu aj dnes veľmi blízke a posilňuje dnešné naše úsilie o prenikavejšie umelecké poznanie skutočnosti. Súhrnne možno teda povedať, že Chorváth bránil poňatie veľkého spoločenského románu devätnásteho storočia, pravda, s určitými zmenami v jeho štruktúre, ktoré vznikli jednak v dôsledku vývinu moderného umenia a v dôsledku pôsobenia nových spoločenských úloh — boja proti fašizácii a pod. Tak napr. prebojúval nové poňatie sujetu, usiloval sa o nahradenie realistickej objektívnosti spisovateľa bezprostrednou účasťou ideového postoja autora. Z týchto pozícií kladne posudzuje ideový význam Ondrejovovej *Zbojnickej mladosti* a na druhej strane sa znepokojuje potlačením tohto pátosu v ináč významnom debute Jána Kostru *Hniezda.*

Je síce pravda, možno to sledovať na uverejnených príspevkoch, že Chorváth začína, ale len čiastočne „zanedbávať sociologické hľadiská" (Choma). Nemožno však súhlasiť s autorom úvodnej štúdie Branislavom Chomom, že by Chorváth bol nekritický voči lyrizovanej próze. Už sme upozornili na článok o jeho poňatí románu, na kritické poznámky na okraj *Pokušenia* Margity Figuli a upozorňujeme aj na pozitívne hodnotenie Dominika Tatarku práve preto, že sa vyhýba ornamentálnemu lyrizovaniu. Chorváthov vzťah k lyrizovaniu prózy je diferencovaný. Pozitívne ho hodnotí len vtedy, keď lyrický živel plní v prozaickom diele ideovú funkciu, keď ho autor používa z vnútornej

nevyhnutnosti jeho vzťahu k spracúvanej téme. Porovnaj kritiku *Zbojníckej mládosti, Jerguša Lapina, Troch gaštanových koní* a Chrobákovho *Draka*. Vo všetkých týchto prípadoch je účasť lyrického živlu prostriedkom, ktorým sa podčiarkuje a zvyšuje účinnosť autorovho sociálneho, ľudu blízkeho cítenia.

Podobne zložitejší sa mi zdá vzťah Chorvátha k poetizmu. Upozorňujem aspoň na kritiku *Zradných vôd spodných* Pavla Horova. Kritik sa nestotožňuje s čírym poetizmom, poéziou sna, autonómneho vnútorného sveta, ale váži si len tú poetistickú poéziu, ktorá je v súvzťažnosti s reálnou skutočnosťou, „ktorá sa neodmlčí tvárou v tvár hrôze".

Samozrejme konkrétne, doslova triedne kritériá z počiatku svojej kritickej činnosti Chorváth už nepoužíva, ale možno to vysvetliť aj politickou situáciou, pod tlakom ktorej kritik je nútený transponovať priame sociálno-kritické stanovisko do všeobecnejších kritérií. Nemožno teda úplne súhlasiť s týmto sumárnym hodnotením Branislava Chomu, ktorý hovorí, že „roky okolo Mníchova poznačili teda Chorváthovu tvorbu takýmito omylmi, ktoré možno označiť ako ústup od triedneho hľadiska, ako život v izolovanej veži umenia" (13). Uverejnený materiál toto hodnotenie čiastočne vyvracia. Chorváthova kritika sa neuspokojuje nikdy so „životom v izolovanej veži umenia". Chorváth vždy meria umelecké dielo aj kritériami, ktoré určujú jeho spoločenskú hodnotu a nikdy mu nie je literárne dielo samoúčelnou estetickou hodnotou. Chorváthovi vždy bolo „umenie a kritika funkciou života", pravda, s uvedenými obmedzeniami.

Tým však nechceme povedať, že Michal Chorváth neprekonal vývin od kritika pokrokove orientovaného, pravda, na nie vždy zodpovedajúcich základoch rôznych idealistických filozofických systémov, ku kritikovi marxistickému. No v jeho vývine možno od začiatku sledovať kontinuitnú líniu a jej vyústenie na základoch marxistickej filozofie sa ukazuje úplne organické.

Marxistická filozofia dáva konečne adekvátny a účinný nástroj Chorváthovej snahe po svetonázore, ktorý by prekonal dobový filozofický agnosticizmus jeho počiatkov a kompenzoval Chorváthovu priamo bytostnú túžbu po poznaní pravdy a úplnom, systematickom zvládnutí určitého problému. Vidno to konečne aj na jeho tvorbe z rokov 1945 až 1960, v ktorej badať tendenciu k širšie osnovaným štúdiám, k realizovaniu širších koncepcií, ku ktorým vždy smerovala publicistická a kritická tvorba Michala Chorvátha. Súvisí to aj s Chorváthovým poňatím kritiky ako súčasti literárnej vedy, čím prekonáva príťažlivú, ale predsa do subjektivizmu zvádzajúcu kritiku Šaldovu. No v inej súvislosti zasa zachováva a začleňuje do svojho poňatia kritiky onú šaldovskú kritiku-tvorbu, pretože, ako hovorí, „neslobodno zabúdať, že kritikova práca je nielen informáciou, ale aj osobným procesom poznávania, svedectvom jeho osobnej účasti a spolutvorby v živote". A ešte ďalej spresňuje túto stránku svojej kritickej osobnosti: „Nazdávam sa, že je teda mojím právom, aby som bol za svoju kritickú činnosť súdený nielen podľa svojho teoretického prínosu a štylistickej jasnosti, ale aj podľa svojho charkteru a kritickej odvahy v spolutvorení nášho života." Tieto dve vlastnosti, ktoré sme uviedli: vedecký základ a charakterná a odvážna kritická osobnosť, boli od začiatku pre Chorváthovu kritickú prácu symptómom opravdivej literárnej kritiky a o ich syntézu vo svojom kritickom diele sa usiloval. Preto sa nikdy nestal úzko špecializovaným literárnym kritikom a kritiku literatúry ponímal ako kritiku života a zároveň z hľadiska používaných literárno-estetických kritérií sa snažil nebyť eklektikom; jeho kritická práca bola vždy vedená snahou po jednotnom teoretickom osvetlení problémov. Pravda, túto syntézu dosahuje Chorváth až na základoch marxistickej metodológie. Z tohto hľadiska sa celkom organicky dostáva k širšie osnovaným literárnovedným a literárnohistorickým prácam, zárodky ktorých už vidno v jeho prácach z niekoľkých posledných rokov.

V Michalovi Chorváthovi máme literárneho kritika, kliesniteľa cesty našej kultúre a literatúre zo zajatia jednej z najkritickejších dôb — doby fašizácie a fašistickej diktatúry ku kultúre a literatúre socialistickej spoločnosti.

Milan Hamada

JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE O KUKUČÍNOVI

Jazykovedné štúdie V, *K jazyku a dielu Martina Kukučína.* Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1960, 259 strán. Vedecký redaktor doc. dr. Jozef Ružička.

V diskusii o štýle, ktorá prebiehala r. 1941 na stránkach Slova a slovesnosti, stanovil J. M. Kořínek kritériá prístupu k problémom jazykového štýlu. Naznačil tu i hranice medzi lingvistikou a štylistikou a formuloval metodologické dôsledky, vyplývajúce z jednotlivých stanovísk. Vychádza z odlíšenia dvoch základných faktov jazykového systému a cieľa prejavu, z faktora lingvistického a mimolingvistického. Jazykový štýl definuje ako „špecifický odraz cieľa jazykového prejavu v lingvistickom materiáli". Ďalším kritériom je vzťah individuálnych a nadindividuálnych jazykovo-štýlových javov. Z tohto vzťahu vyplýva podstatná delimitácia úloh lingvistiky a štylistiky. J. M. Kořínek konštatuje: „Lingvista je pri skúmaní jazykovo-štýlových javov zameraný prevažne k nadindividuálnemu,... štylistik naopak prevažne k individuálnemu". Z odlišnosti oboch metodologických postojov vyplýva, že jazyková štylistika je vedný odbor, ktorého materiál treba vymedziť pojmom „parole". Materiál lingvistu viaže sa potom najmä k pojmu „langue". Pravda, nie sú tu nejaké absolútne medze. Javy oboch radov sa prestupujú, prelínajú, splývajú. Oba pojmy reprezentujú isté kritériá najmä z hľadiska pracovnej metódy. Dôsledky použitia týchto kritérií vedú však pravidelne k opačným pólom. Najmä vtedy, keď spoločným predmetom výskumu je literárne dielo, ktoré stojí na križovatke faktorov lingvistických a mimolingvistických a ktoré charakterizuje práve cieľavedomá hierarchia, pevná jednota všetkých výstavbových zložiek. K paradoxnej konfrontácii výsledkov možno dôjsť, ak je predmetom skúmania lingvistu a literárnovedného pracovníka problém štýlu konkrétneho autora, konkrétneho literárneho diela. Neraz sa stáva, žiaľ, ešte i dnes, že lingvista hľadá a klasifikuje iba zhody a rozdiely s jazykovou normou, s normatívnou gramatikou a slovníkom. Zriedkakedy sa mu však stráca predmet skúmania, hoci by sa z celého komplexu problémov zameriaval iba na jediný. Literárnovedný pracovník, ktorý sa rozhodne vykonať exkurz do problematiky štýlu umeleckého diela, nepostupuje vcelku inak. Snaží sa v jazykovom materiáli diela nájsť doklady, ktoré by potvrdzovali príslušnosť autora k apriórne chápanej estetickej a svetonázorovej norme, alebo by svedčili o opaku. V tomto prípade zriedkakedy sa vôbec takýto pracovník dostáva k predmetu skúmania, k štýlu autora. V oboch prípadoch normatívny prístup znemožňuje bádateľom dostať sa k jadru problémov štýlu, k vlastnému predmetu výskumu. Nepopierame, že východiskové momenty oboch vedeckých disciplín, lingvistiky, ktorá vychádza z jazykového systému a literárnovednej štylistiky, ktorá počíta predovšetkým s faktom individuálneho cieľa prejavu, — vedú k odlišným metodologickým hľadiskám. Ich vzťah je vymedzený analógiou vzťahu „langue" — „parole", analógiou individuálneho a nadindividuálneho momentu v jazykovom prejave. Oba pojmy, obe hľadiská však tvoria dialektický celok, jednotu protikladov. Preto ich nielen možno, ale ako celok treba aplikovať na výskum štýlu umeleckého diela. Ide tu o jednotu prostriedkov a cieľa jazykového prejavu. A táto jednota iste nie je ilúziou.

Zborník *Jazykovedných štúdií V* je v súčasnosti prvým systematickým pokusom združiť pracovníkov lingvistiky a literárnej vedy k spoločnej úlohe, k výskumu jazyka a diela Martina Kukučína. Po vcelku náhodných stretnutiach v kriticko-memoárových zborníkoch, vydávaných SVKL v Bratislave (Hviezdoslav, Kukučín, Timrava, Jégé, Jesenský, Tajovský) je táto publikácia výrazom cieľavedomej snahy jazykovedcov a literárnovedných pracovníkov osvetliť jednotlivé zložky Kukučínovho štýlu z viacerých, navzájom koordinovaných hľadísk. Treba povedať, že vďaka náročným kritériám vedeckého redaktora doc. dr. J. Ružičku, prekonávajú práce zborníka ako celok „tradičný" dualizmus, vyplývajúci z rozdielnych východísk oboch vedeckých disciplín. Niet v ňom tej spomínanej presily zvulgarizovanej normatívnosti, s ktorou sme sa ešte neraz stretávali v memoárových zborníkoch SVKL, bez ohľadu na to, či išlo o príspevky charakteru

lingvistického alebo literárnoanalytického. Ak aj v jednotlivostiach ešte z pozadia vplýva na analýzu dogma súčasnej jazykovej normy, „ľudovej reči", či akási abstraktná dogma „realizmu", treba to chápať ako nutnú daň predchádzajúcemu štádiu výskumu. Prítomný Kukučínov sborník je sympatický tým, že sa snaží na nových základoch obnoviť plodnú povojnovú spoluprácu lingvistov a literárnovedných pracovníkov. Snaží sa prekonať zbytočnú izoláciu dvoch blízkych vedeckých disciplín. Je príznačné, že výzva k spolupráci opäť vychádza od lingvistov. A táto spolupráca, ako to dokazujú výsledky spoločného výskumu, iste nie je iluzórna.

Na čele sborníka je jedna z metodologicky najnáročnejších prác, štúdia Františka Miku *Distribúcia pádov a jej dosah pre kompozíciu a štýl.* Na materiáli Kukučínových poviedok, no i diel Tajovského, Jesenského, Chrobáka a Karvaša zaoberá sa autor všeobecnými stránkami distribúcie pádov v jej kompozičných a štylistických súvislostiach. Skúmaním štylistických zákonitostí, metódami štatistiky fyzikálnych javov prichádza ani nie vždy tak k prekvapujúco novým, ako k prekvapujúco vedecky exaktným výsledkom. Tieto výsledky sú schopné vniesť do analýzy pevné kritériá objektívnych zákonitostí a vylúčiť všetky náhodilosti, ktoré výskum individuálneho štýlu so sebou nesie. Použitá metóda umožňuje z distribúcie pádov abstrahovať také kompozičné javy, ako sú „tematický reliéf kontextu, hierarchia vystupujúcich postáv, tematická krivka osoby, tematický reliéf osoby, zážitkovosť výrazu, psychologické podkreslenie postavy, pasívnosť, resp. neakčnosť osoby. Každú odchýlku od zisteného štandardu možno vykladať ako príznakovú pre danú postavu, kontext, autora alebo pre istú literárnu metódu". Pravda, Mikova metóda, ako každá exaktná metóda tohto druhu môže bezpečne operovať iba veličinami „kvantitatívnymi". To však neznamená, že by chcela fetišizovať „absolútne čísla". Ukazuje plodnú, a najmä exaktnú cestu logickej analýzy súvislej reťaze, t. j. kompozičného princípu zobrazenia funkčných vzťahov v súbore kvantitatívne i kvalitatívne odstupňovaných jazykových i významových faktov v umeleckom literárnom diele.

Štúdia Ferdinanda Buffu *K charakteristike vlastných mien v Kukučínových drobných prózach* sa venuje skúmaniu významovej motivácie vlastných mien, pomenovaniu osôb a zisťuje, nakoľko súvisí s charakterizačným zámerom autora. Diferencovanie postáv podobou mena je u Kukučína tesne zviazané so základným kompozičným a významovotvorným princípom. Výber osobných mien motivuje vlastnosťou postavy na základe metaforického princípu, zriedkavejšie odvodením. Neodvodené mená patria predovšetkým typom z cudzieho prostredia, alebo ide o mená z nárečových slovotvorných základov. Ján Horecký v štúdii *Zastaralé slovotvorné postupy v diele M. Kukučína* prichádza k výsledku, že u Kukučína je pomerne málo zastaraných slov, tvorených dnes už neobvyklými slovotvornými prostriedkami, ktoré by využíval s nejakým jasným štylistickým zámerom. Stať Eleny Smieškovej *Prirovnania v Kukučínových poviedkach* prináša všeobecný rozbor a triedenie prirovnaní u Kukučína. Všíma si tejto kategórie z hľadiska názornosti, estetickej pôsobivosti, intenzity výrazu i z hľadiska princípu synonymity a gramatickej stavby. Matilda Hayeková sa zamerala na iróniu v diele Martina Kukučína. Rezumuje: Kukučínova „rýdzo ľudová, sedliacka" irónia tvorí jeden z okrajových, no funkčne náležite využitých prostriedkov navodenia zvláštnej, špecificky kukučínovskej atmosféry poviedok. Jozef Mistrík si všíma z hľadiska syntaktickolexikálneho a štylistického pohľadu *Elipsu v diele M. Kukučína.* Elipsa-výpustka je uňho okrem iného najmä výrazom vnútorného napätia, významovej gradácie, typizácie i charakteristiky, — všeobecne výrazom funkčne využitého „výkyvu pružnej normy systému jazyka".

Problematikou *Beletrizujúcej tendencie v Kukučínových cestopisoch* sa zaoberá Gejza Horák. Na materiáli IX. kapitoly *Dojmov z Francúzska* analyzuje spôsoby, ako Kukučín podáva „veci a javy z cudzieho prostredia, pristavujúc k nim prvky skutočnosti, ktorú zažil prv". Stať Jána Oravca *Jazyk a štýl poviedky Keď báčik z Chochoľova umrie . . .* zameriava sa na štylistický profil a jazykovú stránku Kukučínovej humoristickej poviedky. Analyzuje jazykovú charakteristiku konajúcich osôb, autorskú reč, jazykové prostriedky typizácie a individualizácie najmä z hľadiska normy ľudového prejavu. Jana

Dvončová podáva *Rozbor češtiny v Kukučínově povídce Zápisky zo smutného domu*. Poviedku chápe ako prejav bilingvizmu, Kukučínovho majstrovstva jazyka, hoci obmedzená znalosť češtiny mu „nedovolila dovést jazykově tento pokus k naprosté dokonalosti". Štúdia Kataríny Habovštiakovej *Chorvátske jazykové prvky v Kukučínovej dalmatínskej tvorbe* prichádza k podobnému výsledku. Kukučín, izolovaný od domáceho prostredia a kritiky „nevedel vždy nájsť správnu mieru pre esteticky pôsobivé využívanie juhoslovanských prvkov vo svojej tvorbe".

Autori predchádzajúcich, stručne charakterizovaných štúdií, sú jazykovední pracovníci. Dvoma staťami prispeli do zborníka i pracovníci literárnovední. Marianna Prídavková sa zaoberá Kukučínovým vzťahom k ruskej realistickej literatúre a jeho prekladmi Gogoľa. Zvolila postup systematický. Treba vyzdvihnúť, že sa jej podarilo skúmanú problematiku zhrnúť v doteraz nepoznanej šírke. Vychádza z historickej situácie prijímania ruskej literatúry na Slovensku koncom 19. stor. Cez charakteristiku Gogoľa a Kukučína ako literárnych blížencov, cez vonkajšie paralely dostáva sa k vnútornej podstate ich tvorby. Prináša nové poznatky o motivických i štýlových paralelách medzi Gogoľom a Kukučínom. Náznakove upozorňuje na obdoby v princípe rozprávania, v kalambúroch a v jazyku dialógov. Viac miesta by si zaslúžil rozbor obdôb v princípe komického videnia javov života a v rovnako blízkom vzťahu oboch k ľudovej ústnej tradícii. Po rekapitulácii sporadických Kukučínových názorov na prekladanie nasleduje ťažisko štúdie, rozbor vlastnej Kukučínovej prekladateľskej praxe. Autorka venuje tu pozornosť najmä štylistickej stránke prekladu, zachyteniu rozprávačského štýlu. V tomto vidíme veľkú prednosť jej metodologického postupu, najmä ak ho porovnáme s bežným prístupom k podobným otázkam. Prídavková totiž nekombinuje mechanicky hľadisko lingvistické, štylistické a literárnohistorické, ale chce podať problém v jeho komplexnosti. A z hľadiska tohto celku i hodnotí. Zisťuje, že Kukučín „najlepšie pretlmočil atmosféru Gogoľových poviedok, celkový štýl a živé monológy a dialógy". Jeho rozsahom neveľká prekladateľská činnosť sa „zaradila na popredné miesto medzi prekladmi v minulom storočí aj napriek určitým nezrovnalostiam, ktoré vyplývali z neúplnej znalosti ruského jazyka a reálií". Kukučínova požiadavka tzv. „voľného prekladu", realizácia tohto princípu mala preto obrodzujúci vplyv na vlastnú Kukučínovu tvorbu. Prídavkovej (a rovnako viacerým príspevkom) treba však vyčítať abstraktné narábanie s termínom „realizmus", „životná vernosť", „výraznosť a zrozumiteľnosť" a pod. Absolutizovanie pojmu „realizmus" vedie potom k hmlistým formuláciám, napr. že „realistická metóda tvorby" je podstatným kritériom prekladania. V tomto momente je v podstate literárnohistoricky a literárnoštylisticky fundovaná štúdia Prídavkovej, vychádzajúca z „cieľa prejavu" blízka predchádzajúcim štúdiám jazykovedných pracovníkov, ktorí zas zväčša rešpektovali požiadavky „jazykového systému", či už individualizovaného alebo nadindividuálneho. Odlišné postavenie má pozoruhodná štúdia Júliusa Nogeho *Kukučínov Neprebudený*. Autor vychádza z „cieľa prejavu", je zameraný prevažne na individuálny štýlový výraz. No popri tom sa nám vidí, že obišiel, a to zámerne a programovo, niektoré dôležité nadindividuálne momenty, ktoré pútajú Kukučína k historicky podmienenej, objektívnej estetickej norme, ktoré ho viažu k programu jeho literárnej generácie a k metóde literárneho realizmu.

Nogeho štúdia o *Neprebudenom* je príkladnou ukážkou metódy štýlovej analýzy, ktorá rešpektuje hierarchiu všetkých zložiek diela. Neobchádza nič, čo má funkčný vzťah k ideovotematickému základu a k jeho jazykovej, štylistickej a kompozičnej realizácii. Za základný významotvorný princíp pokladá autor v danom prípade princíp homonymity, ktorý neovplyvňuje iba výber slov, ale i pohyb zložitejších a vyšších významových plánov. Konštatuje, že „uplatňovanie princípu výberu synoným a výberu homoným môžeme pokladať v Kukučínovej tvorbe za zdroj stáleho napätia, za proces, v ktorom sa vždy znova hľadá významovo najpresnejší a obsahovo najplnší vzťah slov". Treba prijať všetky Nogeho argumenty pokiaľ ide o Kukučínovu mechaniku pomenovacieho aktu. Už S. Karcevskij dokázal, že pomenovací akt sa buduje na rade synonymickom (hľadisko reality) a rade homonymickom (hľadisko lexiky) a že tento akt predstavuje rovnováhu oboch radov, ale nestabilnú (TCLP 1, 1929). Preto Nogeho pole-

mické slová proti zdôrazňovaniu princípu synonymity v Kukučínovom ranom diele vedú ku krajnosti, ktorú ospravedlňuje iba výnimočné postavenie poviedky *Neprebudený* v Kukučínových literárnych začiatkoch. Noge túto mimoriadnosť výslovne priznáva: „Okrem jednotlivostí poviedka Neprebudený ostávala nepovšimnutá, lebo svojím jazykom akoby bola v rámci Kukučínovho štýlu „neutrálna", nie dosť výrazná a osobitá." Pokladá ju za „uzlový bod v Kukučínovom úsilí nájsť vyhovujúcu podobu našej realistickej poviedky". Nazdávame sa však, že skôr ako o uzlovom bode treba tu hovoriť o predbežnej výnimke, o výnimke, ktorá dostáva svoj zmysel až z hľadiska ďalšieho vývinu Kukučínovho diela najmä koncom deväťdesiatych rokov. Je nepopierateľné, že Kukučín v celom svojom diele hľadá a skúma momenty, ktoré v kladnom či zápornom zmysle pôsobia na harmonický vzťah medzi človekom, jeho prostredím a prírodou. Pravda, tento moment má v rôznych štádiách jeho diela rôznu podobu. Jeho prvé práce sa však zreteľne upínajú k zdôrazňovaniu zhodných čŕt, tradičných pút, objektívnej zviazanosti ľudí. Problém poviedky *Neprebudený* možno zhrnúť do otázky: je mrzák plnohodnotným človekom? V kontexte Kukučínovej tvorby z prvej polovice osemdesiatych rokov je to iste výnimočná otázka, výnimka, ktorá má potvrdiť pravidlo. Preto nie je v jej prípade náhodné, že všetky štylistické postupy sú odlišne zacielené, inak exponované, v inej hierarchii, ako je to v ostatných prácach z tohto obdobia. Rovnako ako v prípade prechodného porušenia rovnováhy pomenovacieho aktu preexponovaním princípu homonymity možno pochybovať o Nogeho zovšeobecnení funkcie symbolu iba na základe analýzy poviedky *Neprebudený*. Prirodzene, že zmena v hierarchii štylistických prostriedkov, závislá od výnimočnosti témy, narušila i ustálenú funkciu symbolu-znaku. Znak, ktorý nahradil v raných poviedkach úlohu symbolu a stal sa iba akýmsi potvrdením „objektívnosti, tradičnej ustálenosti vecí a vzťahov" (OČ), radí sa v *Neprebudenom* k prostriedkom, ktoré vedú k „vyzdvihovaniu mnohoznačnosti významov" (J. N.). Nemožno však túto jeho funkciu chápať ako čosi príbuzné s funkciou romantického, mnohovýznamového symbolu. V ďalšom diele, najmä v románe *Dom v stráni,* kde Kukučín syntetizuje predchádzajúce štylistické výboje, zistíme, že symbol-znak nie je spojený s významovým kontextom ľubovoľným množstvom vnútorných vzťahov, dokonca ani nie mnohými. Jednoznačný znak-symptóm akoby sa rozdvojil, akoby sa rozdelil na význam priamy a prenesený. Vnútorné vzťahy medzi súvzťažnými faktami nie sú zdôraznené, fungujú značne autonómne. Významy nie sú zviazané hypotakticky, ale paratakticky. Sú v istej odstupňovanej následnosti. Na ich súvis upozorňuje iba rovnaká významová konštrukcia, iba logická analógia, prirodzená paralelnosť.

Spomínané výhrady k Nogeho štúdii, ktorá je jednou z najvýznamnejších analýz Kukučínovej tvorby, upozorňujú, že niektoré jeho zovšeobecnenia sú príliš závislé od osobitosti skúmaného diela, od jeho zvláštneho postavenia v kontexte Kukučínovej tvorby daného obdobia i od špecifického vzťahu diela k nadindividuálnej estetickej norme literárneho realizmu. Odlišnosť názorov, možnosť vecnej argumentácie na základe analýzy čiastkového materiálu je výrazom toho, že Kukučínovo dielo nepoznáme ešte v plnej šírke, v procese jeho vývinu, v literárnom kontexte doby.

Sborník *Jazykovedné štúdie V (K jazyku a dielu Martina Kukučína)* je náročným pokusom o systematickosť a koordináciu výskumu jazyka a štýlu významného prozaika. Redakčný úvod zdôrazňuje príležitostný a súčasne „prípravný a materiálový ráz" štúdií. Odbornosť a vedecká náročnosť príspevkov je zárukou, že publikácia prináša omnoho viac, ako „skromný príspevok" k splateniu dlžoby jazykovedy a literárnej vedy „tvorcom súčasnej spisovnej slovenčiny".

Oskár Čepan

GLOSY

Z VÝSKUMOV O POČIATKOCH NÁRODNÉHO OBRODENIA

Historická a literárna veda sa neustále vracia k štúdiu problémov tzv. národného obrodenia. V dňoch 2.—4. novembra 1959 usporiadal Slovanský ústav ČSAV konferenciu *Počátky obrození národů střední a východní Evropy v literaturách 18. století* za účasti československých a zahraničných vedcov z Bulharska, Poľska, Maďarska, NDR. V úvodnom slove upozornil riaditeľ Slovanského ústavu ČSAV prof. J. Dolanský na dôležitosť problematiky a na najvýznamnejšie otázky, riešenie ktorých na metodickom základe historického materializmu je stále naliehavejšie. S dôrazom pripomenul potrebu študovať literárnovednú problematiku so zreteľom na vzťahy literatúr slovanských a neslovanských.

Aj keď program konferencie bol zameraný predovšetkým na otázky literárneho vývoja, podieľali sa značnou mierou na diskusii aj historici. Práve konfrontácia poňatia literárnovedného a kultúrnohistorického vôbec s poňatím historickým ukázala v niekoľkých prípadoch nutnosť ďalšieho, podrobnejšieho štúdia otázok, alebo potrebu spresniť doterajšie závery s prihliadnutím na širší dejinný kontext. Značne rôznorodá diskusia sa sústredila predovšetkým na tri tematické okruhy: na otázku periodizácie obrodeneckého procesu, na otázku úlohy ľudových más a na otázku vlastného literárneho vývoja.

Prvých dvoch otázok sa dotkol nepriamo, ale vo svojich dôsledkoch veľmi podnetne výklad prof. L. Svobodu (Filozofický ústav ČSAV), ktorý súčasne prihliadal na ideologický vývoj, ako sa prejavoval najmä v oblasti filozofického myslenia. Rozborom spoločenských západoeurópskych pomerov a ich porovnaním so situáciou v rakúskych krajinách na jednej strane a s vývojom v Rusku na druhej strane ukázal, ako významne sa prejavili v českom prostredí cudzie súvislosti a vplyvy. Tým sa opäť potvrdila mylnosť niektorých starších jednostranných pokusov vylúčiť pri štúdiu obrodeneckej problematiky akékoľvek cudzie vplyvy a súvislosti a obmedziť sa len na tzv. domáce pomery. Tento širší, z povahy historického vývoja českého priamo vyplývajúci zreteľ, má svoj význam aj pre otázku periodizácie, ktorá sa so širšími európskymi súvislosťami objavuje v trochu inom svetle. Potvrdil to konkrétnymi historickými faktami najmä diskusný príspevok akademika E. Wintra i teoretická úvaha dr. V. Šťastného. Ako ukázala diskusia k tejto otázke, ide o problém veľmi zložitý, ktorého doterajšie riešenie nemožno považovať za uspokojivé. Odtiaľ vyplývala i plodná názorová rôznosť medzi jednotlivými diskusnými príspevkami.

Prihliadajúc k celkovej situácii v slovanských krajinách, najmä však k pomerom českým a ruským a súčasne k dejinnému vývoju Nemecka, dospel E. Winter k záveru, že periodizačný medzník osvietenskej ideológie bude treba posunúť znateľne dozadu. Dokladajúc svoj názor najnovšími výsledkami vlastného výskumu (najmä na základe prameňov vo Franke'sche Stiftung v Halle, naposledy o Tschirnhausovi a Todorskom), usúdil, že prejavy novodobého názoru, ktorý možno uviesť do súvislosti s nastupujúcou novou spoločenskou triedou, nachádza už v 17. stor. V českom vývoji má preto dôkaz napr. v Petraschovej Societas incognitorum a predzvesti vidí už u Balbína. Wintrove závery, vyslovené v podstate už na IV. medzinárodnom kongrese slavistov v Moskve (porov. stať *Die Aufklärung in der Literaturgeschichte der slavischen Völker* v zborníku *Slavjanskaja filologija III*, Moskva 1958, 282—291), sú podnetné najmä tým, že obracajú pozornosť na veľmi dôležitú otázku, avšak také veľké posunutie periodizačného medzníka, aké autor navrhuje, bude pre české a slovenské pomery sotva prijateľné. Prejavy toho druhu, aké vidí Winter napr. v Spo-

ločnosti Petraschovej, sú pre český dejinný vývoj nielen zvrchovane netypické, ale s ním súvisia iba nepriamo. O tom, že Balbín je spätý s vývojom druhej polovice 18. stor. niet pochýb, avšak povaha týchto súvislostí je úplne iná a vôbec nedovoľuje považovať Balbína za predchodcu novej ideológie. Bolo by to nemenšie nepochopenie zákonitostí dejinného vývoja než u tých bádateľov, ktorí rovnako u Balbína hľadali prejavy a počiatky romantického nacionalizmu 19. stor.

Na Wintrove vývody nadviazal diskusný príspevok dr. J. Vávru (ČSI ČSAV). Uvažoval o hlbších a starších súvislostiach osvietenského obdobia potvrdil taktiež príspevok zorňujúc pritom na špecifičnosť českej a rakúskej situácie a na vlastné sociálne a politické príčiny novej ideológie. Možnosti kultúrneho vývoja v českých krajinách, uvádzané najmä na príkladoch českoruských súvislostí (petrohradská univerzita, korešpondencia s akademikom Müllerom, Schlözer, znalosť ruských vecí v našich krajinách) zdajú sa v prvej polovici 18. stor. na prvý pohľad značne priaznivé, ale špecifické podmienky tlmia tu a zdržujú vývoj osvietenského myslenia ešte hodne dlho. V oblasti medzinárodných vedeckých stykov uviedol ako príklad aj Petraschovu olomouckú Spoločnosť, ktorej úsilie o súčinnosť s hlavnými strediskami vedeckého snaženia bolo znemožnené práve vnútornou situáciou v krajine. Zmenu tejto situácie vidí už v 50. rokoch 18. stor. Ako ukazujú fakty z iných oblastí kultúrneho vývoja, je tento medzník nepochybne omnoho bližšie dejinnej skutočnosti ako chápanie E. Wintra.

K otázkam periodizácie smeroval tak isto príspevok dr. Milana Kudě ku (Slovanský ústav ČSAV, Brno), ktorý sa zaoberal problematikou vývoja českej historiografie v polovici 18. stor. Na príklade činnosti Dobnera a Pubičku uvažoval o možnostiach určiť spoločenskú podmienenosť i úkonnosť dejepiseckej produkcie tejto doby rozborom tematiky, metodického postupu a ideového vyznenia. Porovnávajúc nové poznatky najmä o vývoji spoločenských pomerov so starším poňatím obrodeneckého procesu českého, vyslovil názor, že periodizačný medzník sedemdesiatych rokov, opierajúci sa temer výlučne o jazykové kritériá, je príliš neskorý, pretože výrazné a typické a nielen ojedinelé zmeny v oblasti ideológie sú viditeľné už začiatkom 60. rokov 18. stor.

Dôležitosť poznania jednotlivých vedných disciplín pre otázku periodizácie osvietenského obdobia potvrdil taktiež príspevok dr. V. Bechyňovej (SÚ ČSAV) o obrannej funkcii počiatkov slavistiky. Obidve funkcie, ktoré Bechyňová prisudzuje slavistickej produkcii druhej polovice 18. stor., totiž dohánať západoeurópsku racionalistickú kritiku a brániť slovanstvo ako oporu rozvoja národných kultúr v nových spoločenských podmienkach, sú v podstate osobitným prejavom zmien v spoločenskej štruktúre na prelome dvoch formácií. O zložitosti otázky z hľadiska spoločenského vývoja svedčí zistenie, že vedecké závery sa objavujú v podobných formuláciách v ľudovej literatúre, pričom tieto predstavy spravidla nie sú najpokrokovejšie v dôsledku preberania starších názorov. Zdôraznenie rozporu medzi tendenciami osvietenskými a slovansky obrannými bude treba domyslieť v kategóriách spoločenského vývoja. Oprávnená metodická požiadavka autorky, aby sa neštudovali len vedecké výsledky učeneckého snaženia tejto doby, ale súčasne ich predpoklady a pôsobenie, bude treba doplniť dôrazom na hľadisko spoločenského zmyslu vedeckej práce, veľmi dôležité práve v tomto prelomovom období.

Diskusia o druhej otázke, o účasti ľudových más na obrodeneckom procese, bola podnietená referátom prof. F. Vodičku o koreňoch českej obrodeneckej literatúry (o tom ďalej), ktorý sa otázky dotkol dvojakým zistením: po prvé zistením špecifickej črty českých a slovenských pomerov, ktorou je obmedzenie českej jazykovej pospolitosti predovšetkým na masy vidieckeho ľudu, a po druhé tej skutočnosti, že sociálna revolučnosť ľudových más neobsahuje koncepciu nového života, a preto vo svojich ideologických prejavoch nezdôrazňuje národné hľadisko. Tendencie českého národného hnutia sú tu latentné a sú realizované iba v súčinnosti s českou buržoáziou.

Z týchto názorov zaujalo predovšetkým vymedzenie vzťahu ľudových vrstiev k drobnej českej buržoázii a k českej inteligencii. Podľa akademika J. Mukařovského je v chápaní F. Vodičku úloha

más príliš pasívna a živelná, pričom vidieť istý rozpor medzi bezmocnosťou drobnej českej buržoázie na jednej strane a jej poslaním ako vlastného uskutočňovateľa latentných tendencií na druhej strane. Väčšiu, priamu i nepriamu aktivitu ľudu bolo by treba hľadať hneď napr. v oblasti literárnej tvorby, v poézii puchmajerovskej, ktorú možno pochopiť len v súvislosti s folklórom. Podobná otázka vyvstáva nad prozodickou reformou Dobrovského. Záverom nastolil J. Mukařovský otázku sociologického vymedzenia buržoázie, ktorá sa vlastne vytvára z ľudových vrstiev.

Ľud ako aktívnejšia a ovplyvňujúca zložka javil sa aj R. Pražákovi (Filozofická fakulta, Brno). Podľa jeho názoru však treba zisťovať, ktorá ľudová vrstva najviac spolupôsobí v obrodeneckom procese na vznik novej českej kultúry. Odporúčal zaoberať sa pozornejšie ľudovými buditeľmi, ale rozlišovať pritom medzi tzv. pismákmi, ktorí pôsobia často konzervatívne a medzi inteligenciou ľudového pôvodu. V otázke vzájomného vzťahu inteligencie a ľudu upozornil na príklade maďarských reformovaných pastorov, ako ľudové vrstvy často veľmi výrazne ovplyvňujú pôsobenie obrodeneckej inteligencie, ktorá sa v ľudovom prostredí zbavuje svojich stavovských predsudkov. Pritom mal na mysli vidiecky ľud. V jeho čítaní, i náboženskom, nachádza názory často spoločensky veľmi radikálne. Preto sa domnieva, že by koncom 18. stor. bol mestský ľud radikálnejší a revolučnejší ako vidiecky, a to už preto, že k rozhodujúcim zmenám v hospodárskom vývoji dochádza v tejto dobe na vidieku.

Jednostrannosť Pražákových pripomienok, vyplývajúcu zvlášť z prílišného dôrazu na korešpondenciu jednej sociálnej vrstvy ako historického prameňa, korigoval do istej miery prof. K. Krejčí (Slovanský ústav ČSAV) jemným odlíšením spoločenskej funkcie ľudových vrstiev v meste a na vidieku. Pri výklade o obecenstve pražskej Boudy síce súhlasil, že by bolo príliš odvážne zásadne považovať mestského človeka za pokrokovejšieho ako vidiečana, upozornil však, že z hľadiska podmienok pre revolučné a masové hnutia je revolučnejším elementom predovšetkým mesto so svojimi ľahko vznetlivými a spoločensky nezakotvenými živlami a nie vidiek, ktorý sa aktivizuje až najťažším sociálnym útlakom. Aj k otázke ľudových vrstiev v literárnom procese upozornil, že nestačí vidieť prínos ľudu len v tvorbe folklórnych hodnôt, ale že treba preskúmať jeho úlohu ako literárneho publika, ktoré charakter literárnej tvorby priamo a nepriamo podmieňuje.

Nedocenenie úlohy ľudových más nachádzal v referáte prof. Vodičku aj dr. Vávra, ktorému sa tu činnosť Dobrovského javila ako príliš izolovaná od politického diania, ovplyvňovaného požiadavkami ľudových vrstiev. Príklad, ktorý volil, zdá sa však trochu násilný a nie dosť presvedčivý. Uviedol vystúpenie Dobrovského proti Nepomukovej svätosti do súvislosti s nesúhlasom protestantov s kolonizáciou a tento nesúhlas dal do spojitosti s protifeudálnymi prejavmi ľudových más. Pokus o výklad názorov Dobrovského na češtinu potvrdil nepriamo jednu tézu Vodičkovho referátu, že sa totiž v prejavoch ľudových más nekladie v 18. stor. akcent na národnostné hľadisko. Český nacionálny dôraz v literatúre a politike je podľa Vávru záležitosť drobnej českej buržoázie a do ľudového prostredia sa potom národnostné požiadavky dostávajú pri prechode ruských vojsk.

Do polohy teoretických úvah sa dostala otázka triednej štruktúry obrodeneckej spoločnosti v diskusnom príspevku dr. V. Šťastného (SÚ ČSAV, Brno). Pri pokuse vykladať povahu českého obrodeneckého procesu len z tzv. domácich podmienok by sa mohlo zdať, že tu dochádza k istému predstihu ideologického vývoja pred spoločenským vývojom. Zreteľ na širšie historické súvislosti ukazuje, že i tentoraz ide o vývoj úplne zákonitý. Pokiaľ ide o otázku buržoázie u nás, považuje Šťastný za nevyhnutné jednak uplatniť pri štúdiu triedneho rozvrstvenia spoločnosti národnostné hľadisko, jednak prehĺbiť hľadisko triedneho pôvodu buditeľskej inteligencie vzhľadom na jej spoločenskú úlohu. Aj keď je vedúcou zložkou novodobého buržoázneho národa buržoázia, treba mať na mysli, že nie vždy, vo všetkých fázach vývoja bola hegemónom česká buržoázia.

Ako vidieť, otázka úlohy ľudových más vyvolala mimoriadne živú pozornosť. Napriek rôznym pripomienkam a doplnkom sa ukázal výklad prof. Vodičku v tomto bode príliš stručný, v podstate však výstiž-

ný. Pracovné zameranie referátov a diskusia predovšetkým na otázky spoločenských a ideologických predpokladov vzniku obrodeneckého procesu neumožnilo venovať sa problematike vlastného literárneho procesu tak, ako by si vzhľadom na svoju dôležitosť zaslúžila.

Hlavné problémy literárneho vývoja druhej polovice 18. stor. nastolil vo svojom referáte prof. Vodička. Upozornil predovšetkým na ich spojitosť so sociálnym a politickým vývojom. Preto považoval za najdôležitejšie skúmať povahu literárneho procesu pri vzniku obrodenia vo vzťahu k osvietenstvu, reformnému absolutizmu a proticentralistickej šľachtickej reakcii. Osvietenský vplyv na literatúru chápe výlučne ako pôsobenie metódy osvietenskej vedy. Táto metóda, ako tvrdí F. Vodička, umožnila napr. Dobrovskému prehĺbiť kultúru súčasnej českej literatúry na podklade veleslavínskej tradície a pri stanovení pravidiel češtiny voliť ako východisko najlepší úzus. Vo vzťahu jozefinizmu k literatúre kritizuje staršie bádanie, že nedokázalo plne osvetliť historickú úlohu tejto najvýraznejšej formy osvietenskej ideológie. Svoje zistenia zhrňuje takto: výraznejšie akcie literatúry na konci 18. stor. sú v relatívne kladnom pomere k jozefinizmu preto, lebo znamenal uvoľnenie a podporoval tendencie národného hnutia (napr. renesancia husitstva je realizovaná jozefinistami, jozefinizmus vo folklóre, Bouda), tzv. panovnícky mesianizmus. Všeobecne bol prijatý názor, že jozefinizmus pomáhal uskutočňovať v literatúre zbližovanie medzi buržoáziou a vidiekom.

Hlbší sociálny zreteľ dovolil Vodičkovi kritizovať Vlčkovo „literárne" poňatie Puchmajerovej školy. Na rozdiel od Vlčka nevidí v nej iba „imitatívny" postup, ale celú poéziu puchmajerovcov hodnotí ako výraz spoločenského vedomia tejto skupiny buržoáznej inteligencie. Puchmajerovská poézia je podľa Vodičku zhovievavá kritika ľudských slabostí a spoločenských nedostatkov, je to snaha po výchovnom pôsobení v duchu mravných kategórií doby, bez revolučného momentu. „Imitatívnosť" poézie vysvetľuje ako konvenčný výraz spoločenských citov, bez vážnejšieho záujmu objektívne poznať skutočnosť. Oproti staršiemu bádaniu Vodička metodicky veľmi správne poukázal na rozdielnu recepciu slovesného umenia tohto typu v prostredí šľachtickom a v prostredí meštianstva.

Živý ohlas vyvolal návrh prof. F. Vodičku stanoviť rok 1806 ako predel vo vývoji českej literatúry, keď sa vlastne končí 18. stor. v literatúre a hodnotenie Jungmanovho *Dvojí rozmlúvání o jazyku českém*. Na túto Vodičkovu tézu reagoval K. Krejčí, ktorý zásadne súhlasil s charakteristikou obratu, aký nastal v českej literatúre okolo r. 1806, doplnil však Vodičkov výklad pripomienkou, že rozdielny postoj buržoázie k národnostným otázkam vyplýval z toho, ako sa v ktorých vrstvách písalo, aký jazyk sa používal. Vrstvy, ktoré stáli najbližšie pokrokovému zmýšľaniu používali nemčinu. Po roku 1806 sa začalo v týchto vrstvách písať česky.

Karel Krejčí rozviedol aj ideové rozdiely medzi básnickou školou puchmajerovskou a tým, čo znamenala divadelná Bouda. Ako analogický typ v ľudovej scéne poľskej uviedol Vojtecha Bogusławského. Prof. Krejčí pripomenul, že dnešná literárna história nevystačí iba s literárnym rozlišovaním drám a v zisťovaní vplyvov, ale treba vyšetrovať, ako sa vytvárala dramatická produkcia pod vplyvom rôznych typov divadla.

Problematiku Vodičkovho referátu ilustroval prof. Karel Horálek poznámkami o prozodických otázkach literatúry 18. stor. a ako konkrétny príklad uviedol charakteristiku Hněvkovského balady *Vnislav a Běla* (r. 1763) s konštatovaním, že tu ide o sentimentálnu baladu so zvláštnou štruktúrou, teda bürgrovskú baladu pred Bürgrom.

Štúdium charakteru literárneho vývoja v českých krajinách nemožno izolovať od ostatného slovanského komplexu. Zdôraznili to najmä K. Rosenbaum (Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava), ktorý poukázal na potrebu vzájomných výskumov slovenského a českého dejinného vývoja, bez ktorého nemožno objasniť charakter počiatkov slovenského národného obrodenia a V. Kudělka (Slovanský ústav ČSAV, Brno) v oblasti juhoslovanskej (o predchodcoch ilyrizmu). Dr. Rosenbaum vyzdvihol špecifické zvláštnosti slovenskej situácie a charakterizoval koncepčné boje na Slovensku koncom 18. stor. (bernolákovci — evanjelickí vzdelanci). Pripomenul, že marxistické chápanie dejinného vývoja na Slovensku

považuje bernolákovské hnutie za začiatok novej epochy a nie za dovŕšenie starého, tzv. barokového slavizmu. Oproti izolovaným výkladom o slovenskej výlučnosti bernolákovcov považoval za potrebné zdôrazniť československé súvislosti tohto hnutia.

Špeciálny pohľad na problémy vývoja slovanskej drámy v 18. stor. podal v syntetickom referáte S. Wollman (Slovanský ústav ČSAV). Uviedol troch činiteľov charakteristických pre slovanskú dramatiku 18. stor.: 1. pokračovanie starších dramatických druhov na rozmanitých typoch scén, 2. rýchle a simultánne osvojenie dramatických a divadelných hodnôt zahraničných, 3. proces vytvárania národnej drámy a divadla. Vznik rozmanitých dramatických druhov a typov scén vysvetľuje historicky ako odraz premien spoločenských i umeleckých. Zaoberá sa otázkou jazyka dramatických diel u Slovanov, kde sa práve najviac prejavuje ich špecifičnosť. Dr. Wollman koriguje staršie koncepcie, ktoré odsúvali folklórnu zložku v dramatike na okraj a dožaduje sa, aby sa stala stredom pozornosti. Celý vývoj charakterizuje v súvislosti so vznikom národnej drámy. Vznik novej sústavy divadelných druhov a scén robí divadlo obecne dostupným, národným. (Tak napr. nastupuje ako nový druh národná komédia, vzniká národná historická hra, národná opera; zaniká intermédium, mýtická, biblická hra, singšpíl vaudeville.)

Šírka tematiky nedovolila rozpracovať všetky problémy do podrobností, a preto v tomto referáte S. Wollman iba naznačil, aké boli umelecké pramene a cesty slovanskej dramatiky pri zrode obrodeneckej epochy. Preto bolo užitočné vystúpenie prof. Z. Liberu z Poľska, ktorý doplnil a rozviedol Wollmanov referát o poľský materiál. Ako sa ukázalo za poľského osvietenstva sa rozvinula dramatická tvorba, ktorá slúžila jeho potrebám. Na konci storočia sa objavuje typ sentimentálnych komédií, ktorý však nemá nič spoločné so západným typom.

Charakterizovali sme základné problémy, ktoré priniesla vedecká konferencia o počiatkoch obrodeneckého procesu u slovanských i neslovanských národov strednej a východnej Európy. Rozsah referátu nám neumožnil podať vyčerpávajúci prehľad i hodnotenie všetkých príspevkov, bohatých na podnety a návrhy. Aj keď konferencia nemohla a ani nechcela vyriešiť základné problémy počiatkov národného obrodenia, predsa sa jej vo významnej miere podarilo naznačiť plodné možnosti ďalších výskumov.

Milan Kudělka — Anton Popovič

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA O POETIKE VO VARŠAVE

V dňoch 18.—27. aug. 1960 sa konala vo Varšave medzinárodná konferencia o otázkach poetiky a štylistiky, ktorú usporiadal Instytut Badań Literackich poľskej akadémie vied.

Referáty boli rozdelené do týchto tematických okruhov: 1. Poetika a lingvistika. 2. Metrické systémy a zvuková stránka verša. 3. Z problematiky intonácie — vzťah verša a prózy. 4. Poetická lexika a sémantika. 5. Funkcie gramatických prvkov v poézii. 6. Poetika folklóru. 7. Matematické metódy v poetike. 8. Poetika historická a porovnávacia. 9. Problémy interpretácie a hodnotenia v poetike. Na konferencii odznel rad cenných referátov a diskusných príspevkov jazykovedcov a literárnych vedcov z rôznych štátov Európy a Ameriky.

R. Ingarden prednášal o vzťahu poetiky a lingvistiky. Ako literárny vedec uznáva síce, že pri skúmaní otázok poetiky sa nemožno zaobísť bez využitia poznatkov lingvistiky, ale v poetike sa stretávame aj s javmi, ktoré nemožno vysvetliť čisto jazykovými kategóriami a metódami. Ide napr. o kategórie estetické, hodnoty ideové, obsahové prvky, o umelecké prostriedky a postupy súvisiace s umeleckou školou a pod. Ingarden neuznáva, že by poetika tvorila časť lingvistiky. V minulosti bolo tak preto, že sa umelecké dielo obmedzovalo iba na Sprachgebilde, na vysoko organizovaný jazyk (pre umelecké účely). Podľa Ingardena sa výskumné oblasti poetiky a lingvistiky kríšia.

E. Stankiewicz referoval na tému o vzájomnej závislosti jazyka poetického (umeleckého) a nepoetického (neumeleckého)

zo stanoviska lingvistického. Podľa Stankiewicza možno pristúpiť k riešeniu otázky z dvoch strán: na jednej strane možno stanoviť znaky umeleckého jazyka na rozdiel od jazyka neumeleckého; na druhej strane možno stanoviť stupeň závislosti umeleckej formy od vlastností konkrétnych jazykových systémov, v ktorých sa ona realizuje. Prvá sa týka všeobecnej poetiky, druhá poetiky národnej literatúry (viaže sa s porovnávacou lingvistikou alebo jazykovou typológiou). Rozdiel medzi lingvistikou a poetikou stanovuje takto: Zatiaľ čo lingvistika sa zaoberá jazykovým systémom (langue), jazykovým kódom (code), poetika sa zaoberá výskumom štruktúry výpovedí (message). Jazyk umelecký netvorí kód. Podľa Stankievicza jednotlivým jazykovým funkciám odpovedajú jednotlivé literárne druhy, tak napr. epika odpovedá komunikatívnej funkcii, lyrika expresívnej funkcii, dráma apelovej funkcii. Umelecké dielo považuje za uzavretý systém a poéziu jednotlivých období považuje za systém systémov, resp. za nadsystém.

W. Górny prednášal na tému rozbor štruktúry textu na základe štruktúry jazykovej.

Vzťahy medzi poetikou a štylistikou sa snažili v spoločnom referáte vymedziť L. Doležel a K. Hausenblas. Vyjadrili nesúhlas s názorom, ktorý považuje štylistiku za odvetvie poetiky, pretože štylistika neskúma iba štýly umeleckých diel, ale aj iné oblasti používania jazyka, iné štýly národného jazyka. Jadro štylistiky umeleckej literatúry tvorí lingvistická štylistika. Podľa autorov nieto dosť dôvodov, aby sa štylistika uznala za samostatnú vedu, ktorá by mala miesto medzi literárnou vedou a jazykovedou. Účelnejšie je rozpracovať všeobecnú teóriu štýlu, všeobecnú štylistiku v rámci jazykovedy, čo umožní lepšie poznať umelecký štýl, štýl diela, epochy, individuálny štýl atď. Za konštitutívny znak umeleckého štýlu považujú dvojitý vzťah umeleckého štýlu, a to vzťah k jazyku (lepšie: k sústave jazykových štýlov) a vzťah k literatúre.

Ďalej venovali autori pozornosť týmto základným otázkam: 1. vzťah jazykového umeleckého štýlu k iným jazykovým štýlom; 2. vzťah jazykového umeleckého štýlu k literárnemu štýlu.

Vzťah jazykového umeleckého štýlu k literárnemu štýlu sa autori snažia vysvetliť v rámci všeobecnejšej otázky vzťahu medzi jazykom a literatúrou. Jazyk nemožno chápať iba ako „vlastnosť", formu, vrstvu a pod. literárneho diela, naopak zas literárne dielo nemožno obmedziť iba na jazyk. Jazyk nie je len forma, „oboločka" obsahu literárneho diela, pretože jazyk tvorí i významový, sémantický systém dorozumievania. Umelecké dielo nie je ani uzavretý jazykový prejav, „ein sprachliches Kunstwerk", čo predpokladá autonomnosť „poetického", básnického jazyka, pretože estetická funkcia sa dnes nechápe ako protirečiaca, odporujúca komunikatívnej funkcii, ktorú predpokladá a s ktorou sa spája.

Umelecký štýl charakterizujú podľa autorov tieto znaky: emocionálnosť (oproti intelektuálnosti vedeckého štýlu); sémantická mnohoznačnosť (oproti jednoznačnosti termínov vo vedeckom štýle); obsahovosť oproti explicitnosti vedeckého textu, závislosť (fiktívna) od situácie (nezávislosť od situácie je príznačná pre vedecký štýl); vo vedeckom štýle existuje tendencia po zakončenosti vyjadrenia, v umeleckom štýle naopak tendencia po neukončenosti vyjadrenia (s čím súvisí nadbytočnosť, pleonastickosť vyjadrovania); „vypracovanosť" vo vedeckom štýle a fiktívna „nevypracovanosť" v umeleckom štýle; (objektívnosť v odbornom štýle) subjektívne zafarbenie v umeleckom štýle; monologickosť v odbornom štýle, dialogickosť príznačná pre umelecký štýl.

V umeleckom diele rozoznávajú autori tieto plány: plán jazykový, kompozičný, obsahový, ideový. Úlohou všeobecnej štylistiky nie je iba rozpracovanie zložitých otázok teórie umeleckých štýlov, ale aj vypracovanie metodológie analýzy umeleckého štýlu. Analýza má byť systematická a komplexná. Má skúmať tieto javy: špecifiku a celostnosť všetkých plánov jazykovej stavby literárneho diela: zvukového, lexikálneho, syntaktického plánu, stavbu výpovede, textu; funkčnosť jazykových prostriedkov v umeleckom diele; jednotiaci princíp umeleckého štýlu diela, štýlu autora; podmienenosť štýlu (spoločenskú, ideologickú, psychologickú podmienenosť); má stanoviť miesto štýlu v rozvoji štýlov umeleckej literatúry (úloha historickej štylistiky).

Príspevok českých lingvistov treba hod-

notiť vysoko najmä preto, že ide o pokus postihnúť pozitívne črty umeleckého štýlu, pričom je zaujímavé, že konfrontujú umelecký štýl s odborným štýlom.

Problému štylizácie v literárnom diele venovala pozornosť S. Skwarczyńska. Štylizáciu rozdelila na tematickú, kompozičnú (constructtrice) a jazykovú (stanovila vcelku sedem typov štylizácie).

N. I. Žinkin referoval na tému: *Mechanizmus regulácie segmentárnych a prozodických prvkov (komponentov) v jazyku a v reči.* Žinkin pristupoval k jazykovým problémom ako psychológ a uplatňoval pri skúmaní jazykových javov teóriu informácií. Všetky prvky v jazyku rozdelil na dve skupiny, na segmentárne prvky (tvorené v oblasti dutiny ústnej) a na prozodické (tvorené v oblasti laryngu a faryngu).

Informácie, ktoré jazykovým dorozumievaním dosahujeme, rozdelil tiež na dve: segmentárnu a sémantickú informáciu a významy slov rozdelil na uzuálne a extrauzuálne, ktoré sa vymykajú bežnému úzu.

Úlohou poetiky je skúmať práve rozmanitosti, bohatosť v jazykovom vyjadrovaní, to, čo Žinkin nazval supersegmentárnou informáciou (sem patria: prozodické, situačné, expresívne informácie). Práve tento kanál informácií (na rozdiel od ústneho kanála informácií) je dôležitý pre výskum poetiky.

J. Kuryłowicz predniesol príspevok z výskumov metra v indoeuropeistike a C. Watkins si všímal indoeurópske pramene keltskej metriky. J. Hollander prednášal o problémoch experimentálnej a pseudoexperimentálnej metriky v súčasnej americkej poézii.

Systematický výskum poľského verša v historickom prierezе vykonala M. Dłuska. Došla k záveru, že na veršový systém vplýval jednak stály prízvuk na penultime, jednak gramatické vlastnosti poľštiny. No popri jazykovom systéme vplýval na poľský verš i literárny smer a umelecké potreby národa v danej epoche.

Z. Siatkowski hovoril o existencii viacerých systémov v najnovšom poľskom verši.

Z. Topolińska zistila, že lužickosrbský verš umelej poézie z konca 17. a zo začiatku 18. stor. sa líši od ľudového verša niektorými vlastnosťami, pri ktorých sa prejavuje zrejmý vplyv nemeckého verša. Zatiaľ čo ľudový verš je sylabický, strofický a rýmovaný, verš umelej poézie je sylabický, strofický, ale bez rýmu. Tým autorka obohatila doterajšie poznatky o metrických systémoch slovanských literatúr.

T. Thopson venoval pozornosť vzťahu jazykovej štruktúry a verša.

D. Davie skúmal vzťah medzi syntaxou a zvukovou stránkou v súčasnej anglickej poézii.

Z. Kopczyńska a L. Pszczolowska porovnávali na poľskom materiáli rôzne funkcie a typy intonácie vo verši a v próze. Rôzne funkcie má intonácia vo verši, ak sa členenie verša zhoduje s vetným členením a iné, ak sa vetné členenie nezhoduje s veršovým členením. Veľmi plodným sa ukázalo porovnanie intonácie toho istého textu veršového prepísaného do prózy. Autorky ukázali, čo by sa vo vete muselo meniť (napr. slovosled, vetné členy a pod.), aby mala tá istá veta (raz ako verš, druhý raz ako próza) tú istú intonáciu. Podľa autoriek by sa malo porovnanie verša a prózy robiť troma prierezmi: 1. Výpoveď veršová rozčlenená graficky na verše a tá istá výpoveď graficky na verše nerozčlenená (vhodné by to bolo iba pri veršoch nerýmovaných). 2. Veršová výpoveď rozčlenená graficky a analogicky (čo do syntaktickej konštrukcie) prozaický text (maximálne obsahovo a emocionálne zblížený s veršovanou výpoveďou). 3. Veršová výpoveď rozčlenená graficky a fragmenty tej istej výpovede v kontexte prozaickom (obsahovo a emocionálne čo najviac zblížené).

K. F. P. P. Stutterheim a J. Hrabák venovali pozornosť vzťahu verša a prózy a tzv. prechodným formám.

Hrabák sa nevenoval natoľko charakteristike hlavných znakov verša a prózy, ako otázke, či existujú tzv. prechodné formy. Autor neuznáva hľadisko, ktoré vyslovil Tomaševskij (a v diskusii k referátu Pszczolowska), že možno to isté dielo chápať raz ako veršované, raz ako prozaické (podľa toho, či ho posudzujeme z hľadiska verša alebo z hľadiska prózy). Hrabák vyslovil názor, že to isté dielo nemôže byť súčasne i veršom i prózou. Existuje však neustály literárny vplyv medzi dvoma expresívnymi umeleckými formami, veršom a prózou, ktoré sa v určitých obdobiach viac, v iných menej zbližujú a odďaľujú

a tak ide o rytmizáciu prózy (ak próza preberá v značnej miere typické prvky verša) alebo o prozaizáciu verša (ak verš preberá v značnejšej miere prvky prózy).

K. Stutterheim považuje pojmy poézia a próza za nejasné, nedostatočne osvetlené z hľadiska umeleckých prejavov všetkých národov a vzhľadom na existenciu rôznych sústav grafických znakov, ktorými sa tieto prejavy zachytávajú.

Pri skúmaní základných čŕt verša považuje pojem „formálny princíp" za východiskový. Verš je konkretizácia formálneho princípu. Vzťah formálneho princípu k veršom je približne taký, aký je vzťah fonémy k jej realizácii. Formálny princíp má vždy dva znaky: znak hranice (delimitatívny) a vnútorné znaky (napr. počet slabík, počet prízvukov a pod.). Dokiaľ nie sú vedecky zistené pozitívne znaky poézie a prózy, nemôže viesť skúmanie prechodných foriem medzi nimi ku kladným výsledkom. Teoretické skúmanie zložitej otázky si vyžaduje skúmať i abecedné písmo a rozpracovať psychológiu čítania.

Výskumu francúzskeho voľného verša sa venoval Z. Czerny. V diskusii sa mu vyčítalo, že na daktorých miestach nerozlíšil dostatočne voľný verš od miešaného verša.

M. Grzędzielska pripúšťa stieranie hraníc medzi poéziou a prózou v rôznych literárnych žánroch, čo je príznačné pre daktoré literárne epochy; v rôznych epochách bývajú vzťahy pohraničia prózy a verša rôzne.

Z lexikálnych prostriedkov venovala sa pozornosť najmä metafore a alegórii. M. R. Mayenowa porovnala lexiku poézie a prózy poľskej literatúry zo 16. stor.

Podrobný sémantický rozbor metafory podal J. Pelc. Metaforu rozdelil na metaforu v širšom a v užšom slova zmysle, t. j. metaforu vlastnú. Analýzu metafory podoprel sémantickým rozborom trópov príbuzných metafore, ako: metonymia, synekdocha, perifráza, ktoré možno pre niektoré zhodné črty chápať ako metaforu v širšom zmysle. Viac odlišných sémantických čŕt vykazuje irónia a antiirónia. Autor si všíma podstatu metaforizácie ako sémantického javu, vzťah metaforizácie k polysémii, k dvojznačnosti, synonymickosti a pod. Pretože chcel podať čisto sémantický rozbor metafory, Pelc vypustil štylistickú charakteristiku a štylistické funkcie metafory. Poetickej metafore, jej vlastnostiam a fungovaniu, vysvetľovaniu venoval pozornosť i T. Vianu.

Metaforu v dráme si všimla I. Sławińska. Alegóriu a jej funkcie v romantickej dráme rozobral J. Krzyzanowski. K. Górski podal sémantický rozbor hesla dobrý v Mickiewiczovom slovníku a porovnal jeho štruktúru so štruktúrou tohto hesla v iných slovníkoch.

B. Krucskowski sa zaoberal analýzou obrazného jazyka v súčasnej poézii.

V zaujímavom okruhu tém o funkciách gramatických prvkov v poézii odzneli tieto referáty: R. Jakobson, *Gramatika poézie a poézia gramatiky*, Z. Klemensiewicz, *Syntaktické prvky vo výstavbe verša*, R. Austerlitz, *Problémy paralelizmu*, A. Niculescu, *Elipsa vo výpravnom štýle*, F. Berry, *Vplyv fyzického hlasu básnika na jeho poéziu*, W. Swieczkowski, *Na okraj skladby a štýlu*.

R. Jakobson, vychádzajúc z prekladateľskej praxe, zistil, že veľmi dôležitú úlohu v niektorých Puškinových básňach hrá rozmiestenie gramatických kategórií (napr. zámeno, aktívum — pasívum slovies, singulár, plurál, nedok. a dok. slovesný vid atď.). Pri prekladaní bolo hlavnou úlohou zachovať toto rozmiestenie gramatických kategórií, aby sa dosiahol ten istý slohový ráz básní. Tak došiel Jakobson k pojmu gramatika poetiky. Naopak zas poznanie, že opakujúce sa lexikálne a gramatické figúry (paralelizmus) sú základom poézie, priviedli ho k presvedčeniu, že potenciálne existuje poetika gramatiky. Tak zdôvodnil autor názov svojho referátu. Všeobecné tvrdenia rozviedol podrobným rozborom dvoch Puškinových básní. Výsledky názorne zachytil na početných grafoch.

Z. Klemensiewicz rozoberal syntaktické prvky v jednotlivých typoch veršov. Syntaktická štruktúra môže byť veršovou dominantou podľa toho, aké syntaktické prostriedky (konštrukcie) sa v básni používajú.

W. Swieczkowski skúmal na materiáli anglických spisovateľov (jednej epochy) spôsob spájania viet, syntaktické javy, majúce vplyv na štýl diela, a to distribúciu elementov nominálnych a pronominálnych navzájom usúvzťažených tak vnútri vety, ako aj za hranicami vety.

O problematike z oblasti poetiky folklóru prednášal P. Dinekov, R. Austerlitz, Diu-

diew, K. Horálek a H. Peukert. Dinekov ukázal, že obsahové zložky bývajú spojivom medzi staršou a novšou folklórnou tvorbou, pričom sa čiastočne môže meniť štruktúra, kompozícia i vyjadrovacie prostriedky.

Znaky folklórnej tvorby Giliakov (malého etnika, hovoriaceho paleosibírskym jazykom) žijúcich na Sachaline, rozobral R. Austerlitz. Tvorba je zaujímavá už aj tým, že nepozná tradičnú dichotómiu „poézia — próza".

K Horálek prebral niektoré druhy námetov a motívov folklórnej tvorby a ukázal, ako sa v rôznych prostrediach a v rôznych epochách v jednotlivých národných literatúrach a v ľudovej slovesnej tvorbe menili a obmieňali nielen námety, motívy, ale podľa okolností sa menila a prispôsobovala i forma.

Funkčné hľadisko pri skúmaní formúl v ľudovej piesni rôznych národov umožnilo H. Peukertovi odhaliť nové črty formúl, stanoviť rôzne typy a funkcie formúl. Po stanovení základných formálnych znakov formúl (formulou môže byť výraz, epitetá, veta, verš, strofa a pod.) rozobral hlavné funkcie. Zdôraznil najmä funkciu obsahovú (napovedať dej, skrátene vyjadrovať dej, stupňovať dej, emocionálne podfarbovať vyprávanie atď.) a kompozičnú (vstupná a záverečná formula, nadväzovacia, spájacia formula atď.).

Nóvum v bádaní v oblasti štylistiky znamená zavedenie matematických metód výskumu v štylistike. V tejto časti odzneli tieto referáty: R. Abernathy, *Matematická lingvistika a poetika,* T. Sebech, *Úvahy o počítacích strojoch,* J. Fónagy, *Informatívny obsah slova a hlásky v poézii,* J. Woronczak, *Štatistické metódy vo verzifikácii,* K. Kuraszkiewicz, *Skúmanie autorstva anonymných textov na základe jazykovej štatistiky.*

Podľa Abernathyho teória informácie je vlastne zjemnením bežného pojmu „výberu": vždy, keď vyberáme nejaký predmet spomedzi dvoch alebo viacerých, dostávame akúsi informáciu (v tom zmysle, že pred výberom sme nevedeli, ktorý predmet sa vyberie, po výbere vieme). Výber z väčšieho počtu prvkov poskytuje väčšiu informáciu. Pojem „výberu" (v pôvodnom zmysle) má dôležitú úlohu v opise jazyka i v teoretickom rozbore literárneho diela. Básnický jazyk je výsledok výberu.

Pojem básnického jazyka korešponduje s pojmom komunikačného kanála o relatívne menšej kapacite, ktorý je zahrnutý v širšom kanáli toho istého druhu. Básnik musí rešpektovať isté kompozičné zákony (metrum, rým), má k dispozícii menej alternatív, teda jeho výber prináša menšiu informáciu. Je tu však paradox, lebo básnický jazyk je spravidla viac presýtený „informáciou" ako próza. Autor tieto vzťahy vyjadruje matematicky.

Ďalší okruh referátov sa týkal problematiky historickej a porovnávacej poetiky. D. S. Lichačov rozobral tie prvky stredovekej ruskej literatúry, ktoré možno podľa jeho názoru považovať za prejavy etikety. W. Tatarkiewicz podal náčrt stredovekej poetiky, najmä výklad stredovekých pojmov: forma a obsah. Obsah sa označoval názvom sententia interior, forma sa členila na dve zložky: a) ornatus verborum (akustická zložka), b) modus dicendi (t. j. literárna forma vo vlastnom slova zmysle). R. Brower si všímal vzťah štruktúry dramatickej a poetickej v prekladoch a úprave Shakespeara. A. Stein hovoril o vzťahu obraznosti a jednoduchosti v umeleckom diele, Cz. Zgorzelski o dynamike balady ako žánru a W. Weintraub o formálnych črtách realistického štýlu. Georgiev načrtol úlohy porovnávacej slovanskej poetiky.

W. Erlich skúmal úlohu obrazu autora v literárnom diele.

V referáte *Literárny realizmus ako lingvistický problém* sa van Schooneveld pokúsil charakterizovať jednotlivé umelecké smery na základe analýzy sémantických prvkov. Podľa autora jazyková komunikácia, ktorá je zároveň poetickým faktom, utvára dvojaký vzťah: 1. vzťah medzi podávateľom a prijímateľom jazykovej výpovede a 2. vzťah medzi autorom a adresátom. V literárnej situácii prijímateľ berie potenciálnosť výpovede za danosť, za vždy prítomnú dištinktívnu kvalitu výpovede.

Prijímateľ literárneho diela ako prijímateľ jazykovej výpovede je konfrontovaný troma alternatívami: (a) pravdivosť, (b) „potenciálna pravdivosť", (c) „nepravdivosť" výpovede.

Literárne smery rozlišuje autor podľa toho, ktoré komponenty z týchto troch typov sa v nich vyskytujú. Tak romantiz-

mus operuje s komponentami všetkých troch typov, realizmus má zvláštnu pozíciu v tom, že zakazuje používať komponenty c-typu („nepravdivé"). Tým, že realizmu chýbajú komponenty c-typu, stojí realizmus v opozícii k všetkým ostatným literárnym školám ako absolútne neprízna-kový člen v štruktúre opozícií. Van Schooneveld nepodoprel svoju teóriu výskumom ostatných plánov umeleckej štruktúry.

Poslednú časť programu konferencie tvorili referáty o problémoch interpretácie a hodnotenia v poetike. Týmito problémami sa zaoberali H. Markiewicz a Zołkiewski. A. Moles uplatňoval pri skúmaní estetických hodnôt literárneho diela teóriu informácií. Žinkin namietal v diskusii k teórii A. Molesa, že považuje za nesprávne rozdelenie hodnôt na estetické a sémantické, pretože ich nemožno stavať proti sebe. Oproti tendencii A. Molesa vystihnúť všetky prvky v umeleckom diele schematicky a matematicky vyzdvihol prof. Žinkin tendenciu chápať zložité javy ako také, nezjednodušovať, neschematizovať tam, kde schematizácia neobohacuje, ale skresľuje poznanie javov — tak je to najmä v oblasti umenia.

Záverom možno konštatovať, že jedným zo základných problémov na varšavskej konferencii o poetike bol vzťah poetiky a jazykovedy. Hoci sa všeobecne uznávalo, že vedecký základ poetiky sa zabezpečí práve budovaním tejto disciplíny na poznatkoch lingvistických, jednako sa nedošlo v tomto bode k jednotnému názoru. Poetika sa na konferencii bežne chápala ako teória literatúry, teda ako poetika v širšom, nie užšom zmysle. Na jednej strane sa síce všímal vzťah poetiky k jazykovede, ale na druhej strane sa neuvažovalo o vzťahu poetiky k literárnej vede.

Zložitý vzťah poetiky a štylistiky sa snažili vymedziť českí lingvisti L. Doležel a K. Hausenblas. Autori sa vyslovili skôr za teoretické rozpracovanie problémov všeobecnej štylistiky a z hľadiska teórie funkčných jazykových štýlov za rozpracovanie problémov umeleckého štýlu spisovného jazyka. Takýto prístup podľa autorov viac vyhovuje danému stavu výskumov. Na konferencii sa zdôrazňovalo, že poetika a štylistika, pretože narábajú s pojmom hodnoty, nemôžu byť exaktnými vednými disciplínami.

Tradične sa pomerne hodne pozornosti venovalo otázkam poézie, metrických systémov v jednotlivých národných literatúrach. Málo pozornosti venovali bádatelia otázkam prózy. Plodným sa ukázalo zisťovanie zložitého vzťahu verša a prózy a vymedzenie existencie tzv. prechodných foriem.

Kladné výsledky sa dosiahli pri podrobnom skúmaní jednotlivých lexikálnych a sémantických javov. Naznačila sa bohatá problematika výskumu gramatických prvkov a ich funkcií v umeleckých dielach. Pritom sa vo všeobecnosti zdôrazňovalo funkčné chápanie javov, čo umožnilo prehĺbiť i doterajšie poznatky o jednotlivých zložkách ľudovej slovesnej tvorby. Práve tak sa očakávajú nové výsledky od porovnávacej poetiky slovanských literatúr. Zavádzanie matematických metód v poetike a štylistike prijala časť odborníkov s rozpakmi.

Konferencia ukázala, že poetika a štylistika prechádzajú novou etapou výskumu, v ktorej sa vyžaduje dôsledné uplatnenie funkčného hľadiska, systematickosť a komplexnosť výskumu.

Mária Šalingová

GOETHEHO DIELO VO SVETLE MEDZINÁRODNÉHO VÝSKUMU

V goetheovskom bádaní sa teraz javí potreba orientovať výskum najmä na tri významné problémy. Predovšetkým sa žiada hlbšie preskúmať básnikov svetonázor a súčasne bližšie určiť materialistické a dialektické prvky v jeho náhľade na človeka a svet. Nie menej naliehavá je otázka zhodnotenia Goetheho prírodovedných výskumov, a to v dvojakom smere. Jednak je potrebné zistiť, do akej miery vplývali jeho prírodovedné objavy na ďalší rozvoj prírodných vied a potom, ako ich Goethe aplikoval v literárnom diele. Napokon tretia závažná úloha súčasnej goetheológie sa týka textovej kritiky (ide o stanovenie štandardného textu), ďalej otázok edičných a prekladania do iných jazykov.

O týchto dôležitých otázkach referovali

germanisti z desiatich štátov na medzinárodnom kolokviu, ktoré usporiadalo vedenie pamätníka a výskumných ústavov nemeckej klasickej literatúry (Nationale Forschungs- und Gedenkstätten der klassischen deutschen Literatur) vo Weimare v dňoch 31. októbra až 5. novembra 1960. Uvedené tri základné problémy tvorili súčasne tri základné tematické okruhy rokovania.

Riaditeľ spomínaných ústavov prof. H. Holtzhauer poukázal v svojom otváracom prejave na to, že súčasná doba, ktorej veľmi záleží na spravodlivom a objektívnom zhodnotení umeleckého dedičstva minulosti, vyžaduje pochopiteľne revíziu starých hľadísk a riešení. Nehľadiac na to, že súčasný výskum odkryl celý rad nových, dosiaľ neznámych materiálov, pristupuje marxistická literárna veda k omnoho prehĺbenejšiemu štúdiu minulosti, než to robili rozličné buržoázne smery a školy v literárnej vede. Je v záujme nielen nemeckého národa, ale aj ostatných národov, ktorým Goetheho myslitеľské a umelecké dielo prešlo do vedomia, aby svojím podielom prispeli k zhodnoteniu básnikovho odkazu a pomohli stanoviť miesto, ktoré mu v rámci svetovej kultúry patrí.

Ťažisko kolokvia sa sústredilo na prvý tematický okruh. Úvodný referát predniesol dr. Girnus na tému *Materializmus a dialektika v Goetheho náhľade na človeka (Materialismus und Dialektik im Menschenbild Goethes)*. Prednášateľ charakterizoval Goetheho náhľad na človeka v tom zmysle, že človek je podľa Goetheho najvyššie organizovanou bytosťou, ktorá nielen že je schopná poznať skutočné, ale dokáže aj premeniť skutočné v možné. Najvnútornejšou vlastnosťou človeka je produktívnosť, ktorá predpokladá cieľavedomú zmenu materiálnej a duchovnej reality. Pravda, tento proces si na druhej strane nemožno predstaviť bez vzťahu k ľudskej spoločnosti a jej napredovaniu. Podľa Girnusa sú tieto fakty piliermi, na ktorých Goethe vybudoval svoj názor na človeka. Goetheho svetonázor je v podstate materialistický. Prednášateľ svoje konštatovanie zdôvodnil poukazom na to, ako básnik rieši základnú filozofickú otázku. Tým, že Goethe uznáva objektívnu realitu mimo subjektu, a to nezávisle od neho, prikláňa sa k materializmu, nehľadiac na to, že hlboké štúdium prírodných vied a dosiahnuté objavné výsledky najmä v biológii, fyzike a anatómii ho uchránili pred upadnutím do idealizmu, do ktorého skĺzla nemecká klasická filozofia s Fichtem, Schellingom a Heglom na čele. V Goetheho svetonázore sú ďalej obsiahnuté prvky dialektiky, ktoré majú svoj pôvod v poznaní zmien živej a neživej prírody. Tieto poznatky aplikuje potom Goethe aj na život človeka a ľudskej spoločnosti. Na potvrdenie svojich konštatovaní uviedol prednášateľ niekoľko Goetheho výrokov, z čoho napokon rezultoval, že je potrebné aj Goethemu určiť prislúchajúce miesto v dejinách filozofie, a to už aj preto, lebo mu buržoázni historici filozofie venovali minimálnu pozornosť. Svoje počínanie zdôvodňovali spravidla tým, že Goethe nevypracoval nijaký filozofický systém, že bol skôr básnikom a teda do dejín filozofie nepatrí. Je zrejmé, že takýto formalistický náhľad je dnes neudržateľný. Dr. Girnus na základe fundovanej analýzy Goetheho myslitеľského diela ukázal, že napr. vplyv význačných filozofov, akými boli Spinoza, Leibniz, Kant, Fichte, Schelling a Hegel, na jeho myslenie nebol ani taký silný, ako sa uvádza, ale že Goethe vyslovil v svojom myslitеľskom a literárnom diele celkom svojrázne myšlienky, ktoré v istom zmysle prevyšujú náhľady francúzskych materialistov na jednej strane ako aj prívržencov klasickej idealistickej filozofie nemeckej na strane druhej, a to vrátane Hegla. Dnešnému vedeckému svetonázoru sa Goethe priblížil najmä svojimi prírodovednými náhľadmi, naproti tomu vo svojich predstavách o ľudskej spoločnosti a jej vývine znateľne zaostal. V nich sa totiž markantnejšie prejavuje dobová obmedzenosť. Tak napr. Goethe ešte nedokázal vo všetkých konzekvenciách spoznať, ako je hatený rozvoj produktívnych síl človeka v buržoáznej spoločnosti.

Rozumie sa, Goethe sám hlboko prežíval jeden zo základných rozporov triednej spoločnosti — konflikt medzi slobodne tvoriacim umelcom a vládnúcou spoločenskou vrstvou, ktorá umelcovi nedovoľuje slobodný rozvoj. Tento konflikt demonštroval dr. Girnus na rozbore *Tassa*. V určitých obmenách zjavuje sa onen rozpor aj v iných dielach, napr. vo *Wilhelmovi Meisterovi* a vo *Faustovi*. Odhliadnuc od

toho, že pokus o odstránenie spoločenských rozporov ostal aj u Goetheho prekrásnou poetickou víziou — spomeňme si len na Pedagogickú provinciu z *Vandrovníckych rokov Wilhelma Meistera* — videl básnik zmysel ľudského života v praktickej činnosti pre spoločnosť. Wilhelm Meister sa po určitých sklamaniach ako herec stáva napokon chirurgom. Jarno alias Montan prispieva k rozvoju spoločnosti tým, že sa usiluje povzniesť baníctvo na vyšší stupeň. A napokon Faust nachádza svoju záchranu v službe pre spoločnosť. Tento poznatok Goetheho má hlboký filozofický základ, a to v poznaní dialektiky medzi myslením a praktickým konaním. Dr. Girnus upozornil síce na túto črtu Goetheho filozofického myslenia, no citátom ju nedoložil. Preto si dovoľujem uviesť krátku ukážku z *Vandrovníckych rokov Wilhelma Meistera.* Goethe vložil Montanovi do úst túto myšlienku: „Rozmýšľať a konať, konať a rozmýšľať, to je súčet všetkej múdrosti, od nepamäti uznávaný, od nepamäti uskutočňovaný, nie každým však pochopený. Oboje sa musí ako vydychovanie a vdychovanie v živote naveky ustavične pohybovať sem i tam; ako otázka a odpoveď by sa nemalo jedno vyskytnúť bez druhého. Kto si urobí zákonom to, čo každému novorodeniatku dobrý duch ľudského rozumu tajne pošepká do ucha, že skutky treba skúšať myslením a myslenie skutkami, ten nemôže zablúdiť, a ak zablúdi, čoskoro sa navráti na správnu cestu."[1]

V čom teda spočíva význam Goetheho pre našu dobu? Pokúsim sa voľne formulovať záver z úvah dr. Girnusa. Význam Goetheho pre našu dobu spočíva v tom, že zostal nielen predstaviteľom buržoázneho myslenia, ako mnohí najmä na Západe chcú mať, ale že jeho dielo stelesňovalo v umeleckom zbásnení produktívne sily nemeckého národa, ktorých nositeľkou sa neskôr stala nemecká robotnícka trieda v boji o oslobodenie človeka spod útlaku a vykorisťovania. Na Goetheho dielo nadväzujeme aj dnes v našich úsiliach o pretvorenie človeka ľudskosťou.

K referátu dr. Girnusa, ktorý u prítomných vyvolal značný ohlas a podnietil plodnú diskusiu, boli pridružené dve prednášky. Dr. Ursula Wertheimová z Jeny prednášala na tému *Goetheho schéma o diletantizme (Goethes Scheme über den Dilletantismus)* a prof. dr. Edith Braemerová podala výklad pojmu „démonično" so zreteľom na Goetheho *Egmonta (Goethes ‚Egmont' und die Konzeption des Dämonischen).* Wertheimová upozornila na dvojaké chápanie diletantizmu u Goetheho. Raz má uvedený pojem negatívne značenie (s takým značením sa stretávame u Goetheho najmä v období, keď spolu so Schillerom vydával *Xenie* proti pseudoliterátom a fušerom) a potom pozitívne v zmysle milovníka umenia, ako to vyjadril v článku o diletantizme.[2] Opierajúc sa o Goetheho určenie démonična v biografických črtách *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit* interpretovala Braemerová drámu *Egmont,* pričom ukázala na dvoch postavách (Egmontovi a Klärchen) stelesnenú démoničnosť v goetheovskom zmysle. Aj Braemerovej interpretácia vyvolala kritické pripomienky, najmä pokiaľ išlo o terminológiu.

Výklady sovietskeho bádateľa N. Viľmonta, ktorý predniesol referát na tému *Goetheho ponímanie sveta a dejín (Goethes Welt- und Geschichtsauffassung),* v istom zmysle doplňovali myšlienky referátu dr. Girnusa. Viľmont opieral svoje úvahy jednak o rozbor básnikových hier s historickou tematikou *(Götz von Berlichingen, Egmont, Faust)* a jednak o výroky uložené v článkoch, denníku (Tagebücher) a rozhovoroch s Eckermanom. V tejto súvislosti treba poznamenať, že prednášateľ vedel obdivuhodným spôsobom rozlíšiť pozitívne stránky v básnikovom svetonázore od rezíduí starého myslenia. Je napr. veľmi zaujímavé v Goetheho dielach sledovať, ako sa postupne vzdáva viery v temnú silu osudu a nahrádza ju presvedčením o zákonitosti v prírode a spoločnosti. Goethe dokonca vyslovil (i keď v poetickom rúchu) epochálny poznatok, že poznanie onej zákonitosti privádza človeka k pravej slobode a odtiaľ k ovládnutiu prírody.

---

[1] J. W. Goethe, *Vandrovnícke roky Wilhelma Meistera* (slov. preklad), Bratislava 1956, 243.

[2] Okrem toho pozri *Aus meinem Leben. Dichtung und Vahrheit* — IV. časť, 20. kniha.

Po presvedčivých výkladoch pražského germanistu dr. Pavla Reimanna *(Goethe als Vorkämpfer einer realistischen Ästhetik)* sa v diskusii čoraz znateľnejšie kryštalizovalo presvedčenie, že Goetheho svetonázor obsahuje prvky materialistického a dialektického myslenia. Dr. Erhard John v prednáške *Goetheho poznámky k Diderotovmu spisu ‚Essai sur la peinture* presvedčivo ukázal, že Goetheho umelecká metóda, v ktorej odmieta izolovaného básnického génia ako „prázdny snový obraz" a požaduje v umení orientáciu na prírodu a spoločnosť, bola aj v súlade s jeho teóriou umenia. Dr. Reimann zas dokázal, že dialektika a materializmus sú organickou súčasťou básnikovho diela. Polemizujúc s náhľadmi G. Lukácsa dr. Reimann dokázal, že Goethe vďaka svojej svetonázorovej orientácii prekonal idealistickú estetiku Heglovu.

Do prvého tematického okruhu zapadla aj prednáška prof. Friedericiho *Konflikty v Goetheho ‚Ifigénii' ako odraz spoločenských rozporov (Die Konflikte in Goethes „Iphigenie" als Abbildung gesellschaftlicher Widersprüche).* Kritické pripomienky k niektorým teoretickým formuláciám prednášateľa vyslovil sovietsky delegát prof. Viľmont.

Druhý tematický okruh bol ochudobnený tým, že štyria zahraniční delegáti, ktorí zahlásili svoje referáty, nemohli sa z rôznych príčin dostaviť. A takto ostala prednáška predsedu Goetheho spoločnosti (Goethe-Gesellschaft) dr. Wachsmutha, ktorý prehovoril na tému *Goetheho prírodovedné skúsenosti a presvedčenia v románe „Vandrovnícke roky Wilhelma Meistera" (Goethes naturwissenschaftliche Erfahrungen in dem Roman „Wilhelm Meisters Wanderjahre")* osihotená. Prednášateľ sa podrobne zmieňoval o Goetheho mineralogických a geologických vedomostiach, bez ktorých by bol ťažko umelecky zovšeobecnil niektoré poznatky z mineralógie a geológie v spomenutom románe.

Na záver ešte niekoľko poznámok k edičným otázkam a k prekladaniu Goetheho do iných jazykov. Faktami predimenzovaný bol referát riaditeľa archívu Goetheho a Schillera dr. Karlheinza Hahna o chystanom vydaní listov adresovaných Goethemu. Keďže ide o veľký počet (väčšina — asi 15 000 — nebola ešte publikovaná) doteraz zaregistrovaných listov, nie je možné ich vydať v úplnom znení. Vydanie by vyžadovalo asi 25 hrubých zväzkov. Preto sa prikročilo k skrátenému vydaniu s odkazmi vo forme regest. O dôležitosti publikovania Goetheho úradných spisov hovorila dr. Helma Dahlová. Okrem iného jeho intímny vzťah k robotnému ľudu weimarského kniežatstva. Na konferencii sa okrem toho hovorilo o problémoch historicko-kritického vydania Goetheho diel, ktoré už vychádzajú z podnetu Nemeckej akadémie vied. Hovorilo sa ďalej o možnostiach úplného vydania, akým bolo staré weimarské vydanie (Sophien-Ausgabe).

Za ČSSR prehovoril doc. Goldstücker z Prahy o situácii v prekladaní a vydávaní Goetheho diel v Čechách po r. 1945. O slovenských prekladoch najmä básnických diel hovoril pisateľ článku v prednáške *Goethes Werke in slowakischer Übersetzung,* pričom upozornil na niektoré ťažkosti pri prekladaní, vyplývajúce z rozdielnych prozodických vlastností slovenčiny a nemčiny. O poľských prekladoch *Fausta* hovoril prof. Zygmunt Jakubowski, o bulharských prof. Stančev a o srbo-chorvátskych prof. M. Mojašević. Všetci traja prednášatelia súhlasne poukázali na to, s akým pochopením prijali ich národy Goetheho veľdielo. Napokon americký delegát prof. H. Bluhm z univerzity v New Haven hovoril o tom, ako objavil anonymný preklad *Fausta,* pochádzajúci pravdepodobne z okruhu anglických priateľov Ottilie Goethovej.

Záverečné slovo mal prof. H. Holtzhauer. Vysoko hodnotil prednesené referáty a diskusiu. Aj keď sa na kolokviu nevyriešili definitívne nastolené problémy, jednako sa len vytýčila cesta ďalšieho prehĺbenejšieho skúmania. Pokiaľ ide o príspevky zahraničných delegátov, uviedol, že pre nemeckých germanistov boli veľmi poučné a podnetné. Ukázali totiž, ako seriózne sa pristupuje aj mimo nemeckého etnika k štúdiu Goetheho diela, a ako preniklo do vedomia iných národov. Napokon nemožno nespomenúť úspech kolokvia aj v tom, že sa naskytlo fórum, na ktorom si odborníci z desiatich štátov mohli v plodnej rozprave vymeniť svoje náhľady na dielo veľkého syna nemeckého národa.

Elemír Terray

Z KNÍH A ČASOPISOV

K starému dobrému zvyku — vydávať zborníky pri výročí významných kultúrnych osobností — vrátilo sa pri šesťdesiatke Andreja Bagara Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. Hoci išlo o kvalitatívne iný materiál (zborník vyšiel k výročiu a venovaný je osobnosti na vrchole tvorivých síl) redaktori pokračovali v tej línii zborníkov, ako napr. pri Hviezdoslavovi, Jesenskom, Timrave, Kukučínovi a ďalších. Nemusela by to byť chyba, keby k „vedeckému" charakteru zborníka redaktori boli mali adekvátne príspevky. Takto sa však zborník tradične delí na úvod jedného z redaktorov, štúdie, spomienky, životopis, súpis postáv, réžií a obrazovú časť, ale vnútorný obsah nezodpovedá vždy redakčnému zámeru. Životopis, súpis postáv a réžií ako aj obrazová časť spĺňajú síce svoje poslanie, s istou rezervou to možno povedať aj o rozvravených spomienkach. Príspevky, zaradené do oddielu „štúdie", ostávajú však svojmu cieľu príliš mnoho dlžné.

Karvašovi sa v úvodnom rozsiahlom *Venovaní* podarilo síce úspešne načrtnúť najmä ľudský profil Andreja Bagara, ale jednotlivé štúdie len zriedka dokázali ísť do hĺbky čiastkových problémov a zachovať si náležitú teoretickú úroveň. Ak Karvaš píše o starších bagarovských diskusiách a článkoch: „Dopúšťali sme sa pritom obligátnej chyby, že sme vychádzali častejšie synteticky z jeho psychofyzického uspôsobenia, než z analýzy jeho diel" — je to vhodný úvod aj pre zborník a sám Karvaš viacerými v úvode zbytočnými všeobecnými reáliami takéto chápanie napomáha.

Najobsiahlejšiu štúdiu v zborníku, *Herecký profil Andreja Bagara,* má Andrej Mráz. Dotýka sa v nej mnohých zaujímavých faktov z histórie slovenského divadelníctva (od problémov ochotníctva, kultúrnej divadelnej politiky, otázky repertoárov až po Bagarove životné osudy), štúdia na viacerých miestach je však príliš popisná a všeobecná, zameraná iným smerom, než to určuje jej nadpis. O vlastnom Bagarovom hereckom profile, jeho hereckej „poetike" by sa žiadalo povedať viac.

Rudolf Mrlian má medzi štúdiami článok *Budovateľské úsilie Andreja Bagara v slovenskom divadelníctve.* Je hodne nekonkrétny a vo svojej vecnej stránke sa priveľmi prekrýva so štúdiou Mrázovou (až na pár faktov z činnosti Frontového divadla a Bagarovej činnosti po povstaní). Chýba mu aj odkazový poznámkový aparát, čo je však len jedným z najmenej podstatných dôkazov, že Mrlianov príspevok v ničom neprerástol požiadavku bežného informačného publicistického článku.

Pre divadelnú vedu najväčším prínosom je vari Rampákova štúdia *Zástoj Andreja Bagara v dejinách činohernej réžie.* Hoci sa mu niekde problém režisérskej práce scvrkáva iba na komentovanie inscenovanej hry, inde dospieva aj k istým teoretickým záverom.

Krnov príspevok *Umelec — vojak strany* tiež nepresahuje úroveň novinárskeho príspevku. Aj on podáva iba Bagarove životopisné dáta, ktoré však, okrem niekoľkých údajov z jeho detských rokov a údajov o jeho rodičoch možno nájsť napr. u Mráza. Krno cituje viaceré Bagarove výroky, ale ani raz neuvádza pramene.

Zúbkov príspevok *Rozhlasová činnosť Andreja Bagara do povstania* je materiálový, ale miestami ide aj nad materiál, k istým teoretickým poznatkom a zovšeobecneniam, čo je v tomto zborníku zriedkavé.

Kalinovej článok *Filmové postavy Andreja Bagara* má charakter príležitostného článku, napísaného však na dosť slušnej úrovni.

Okrajovú činnosť v živote Andreja Bagara v článku *Andrej Bagar — publicista a literát* hodnotí Čavojský. Aj jeho príspevok je privšeobecný, pričom k literárnej činnosti Andreja Bagara je príležitostne dosť zhovievavý.

Thurzov článok *Bagarova spolupráca so slovenským ochotníctvom* je taktiež materiálový, napísaný na úrovni, ale celkom dobre mohol byť zaradený napr. aj do spomienok.

Iniciatíva vydavateľstva, reprezentovaná týmto zborníkom, vo všeličom sa míňa účinkom preto, že redaktorom nebol jasný

cieľ sborníka. Príspevky, vhodné pre publikovanie v časopisoch alebo v sborníku-pamätnici či zdravici, nehodia sa do sborníka, ktorý si ináč celkom správne kladie aj isté vedecké nároky. Redakcia mala byť kritickejšia aj pri skracovaní príspevkov. Príliš mnoho údajov sa tu neúnosne opakuje, mnoho spomienok je iba vyslovene zdvorilostných. *(mg)*

Príspevok M. Hayekovej *Niekoľko poznámok k jazykovým prostriedkom Ludmily Podjavorinskej* (Slovenská reč 1960, č. 6, 344—352) poukazuje na niektoré charakteristické črty slovníka prozaických prác tejto spisovateľky. Všíma si vrstvu hovorových slov, hojnosť frazeologických spojení a jednotlivé typy fráz, dialektizmy, bohemizmy a cudzie slová. Dotýka sa aj funkcie jednotlivých slovných vrstiev. Konečné závery sú však zväčša len konvenčné ako: „V tom, že spisovateľka odpočúvala a vo svojom diele zachytila veľa z reči prostého kopaničiarskeho ľudu s jej štylistickými osobitosťami, treba vidieť črtu realizmu." To sa však dá povedať aj bez dôkladného rozboru Podjavorinskej slovníka. Výsledok takejto pomerne podrobnej analýzy, aká je v tomto príspevku, by mal viesť k väčšej a konkrétnejšej špecifikácii týchto „čŕt realizmu". Príčinu, preto sa tak nestalo, treba hľadať v príliš „klasifikujúcom" a do detailov triediacom prístupe, bez domýšľania dôsledkov zistených skutočností vo vyšších celkoch umeleckého diela, ako je veta, t. j. charakter, sujet, kompozícia a pod. Len ojedinele sú v príspevku aj takéto snahy (348, 349) a práve to sú najlepšie partie, ktoré môže plodne zužitkovať aj literárna veda. Ináč z „klasifikujúcich" častí môže ťažiť len veľmi málo. Je to škoda, lebo príspevkov takéhoto druhu je ešte vždy málo a pretože si vyžadujú pomerne veľa prípravnej práce, treba ju zužitkovať v štúdii čo najefektívnejšie. *(jn)*

Z tretieho čísla minulého ročníka časopisu Česká literatura (VIII, 1960) si zaslúžia pozornosť najmä tri príspevky. Adolf Scherl v stati *E. F. Burian dramatik* (267—297) sa pokúsil podať súhrnnú charakteristiku Burianovej dramatickej tvorivej činnosti od prvých adaptácií v tridsiatych rokoch až po posledné obdobie Burianovej dramatickej tvorby koncom päťdesiatych rokov. Ide o prvú seriózu štúdiu, ktorá si dáva takýto cieľ v súvislosti s rozložitým umeleckým zjavom E. F. Buriana, a tým si zaiste možno vysvetliť aj fakt, že na mnohých miestach odvádza autor prácu skôr opisného a náčrtového, než analytického charakteru. — Štúdia Aleša Hamana *Nerudovy Arabesky ve vývoji české prózy šedesátých let* (298—318) je zameraná na rozbor prvej Nerudovej prozaickej knižky (z r. 1863) a na určenie jej prelomového významu vo vývoji českej prózy od tradičnej novelistiky romantického typu k modernej realistickej próze. Táto štúdia vhodne dopĺňuje nedávne Vodičkove a Pohorského rozbory Nerudovej účasti vo vývine českej literatúry na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov 19. stor. — Príspevok Miloslava Noska *K metodě biograficko-bibliografického slovníku českých spisovatelů* (324—332) má zdanlivo veľmi úzke a špeciálne zameranie: je úvahou nad problematikou, s akou sa stretávajú pracovníci ÚČL pri práci na chystanom slovníku českých spisovateľov od konca 18. stor. Pretože však je to úvaha o problémoch nie iba technických, ale najmä metodologických, prináša i rad podnetov širšieho významu (problém tzv. epigónstva v dejinách literatúry, pomer prekladov k pôvodnej domácej tvorbe a pod.). Preto i táto Noskova úvaha dáva tušiť, že aj pripravovaný slovník, ktorý má byť dielom typicky „materiálovým", bude niesť na svojom konečnom tvare známku uplatnenia premyslených metodologických zásad a meradiel. *(sš)*

Posledné tri čísla Československej rusistiky (roč. V, 1960, č. 2—4) sú číslami príležitostnými. Druhé a tretie číslo sa sústreďuje na hodnotenie práce, ktorá sa vykonala v rusistike a ukrajinistike za posledných 15 rokov ľudovodemokratického Československa, a to tak v oblasti lingvistickej, ako aj literárnovednej (M. Botura, V. Oktábec, R. Zimek, *Patnáct let české rusistiky;* D. Kollár, E. Panovová, *Vývoj slovenskej rusistiky od oslobodenia* a M. Nevrlý, *Ukrajinistika na Slovensku za uplynulých pätnásť rokov*). Prehľady si všímajú najmä nakoľko sa riešili otázky vzájomných vzťahov medzi

našimi národmi a ruským a ukrajinským národom.

Štvrté číslo Československej rusistiky je venované 50. výročiu smrti L. N. Tolstého. Popri štúdiách R. Parolka, A. V. Kamneva, M. Jehličku a P. Nešpora, ktoré sú prevažne teoretického charakteru a všímajú si niektorých umeleckých postupov v literárnom diele L. N. Tolstého, prináša toto číslo i článok Š. Kolafu a O. Štěpanovovej *Písemné styky mezi L. N. Tolstým a jeho českými a slovenskými přáteli* (226—238), v ktorom autori pretláčajú niektoré neuverejnené listy z archívu D. Makovického, adresované L. N. Tolstému. Aj keď článok si nenárokuje na úplnosť, bolo azda potrebné bližšie si všimnúť tú časť korešpondencie, ktorá nebola adresovaná priamo Tolstému, ktorú však D. Makovický sprostredkovával medzi niektorými slovenskými spisovateľmi a L. N. Tolstým. Tak napr. Tajovský sa prostredníctvom D. Makovického obrátil na Tolstého so svojou poviedkou *Tajní boháči* (píše sa o tom v sborníku *J. G. Tajovský v kritike a spomienkach*, 834). Pri tejto príležitosti chceme pre doplnenie pripomenúť, že touto cestou sa k Tolstému dostala aj poviedka J. Čajaka *Suchoty*. (aš)

Acta Universitatis Carolinae — Philologica 2, 1960 — Slavica Pragensia II.

V sborníku zaujme čitateľa niekoľko príspevkov. K. Horálek v článku *Pohádkové prvky v bylině o Michajlu Potykovi* (97—109) poukazuje na rozprávkové prvky v niektorých ruských bylinách, najmä na sujet o „ženskej nevere", ktorý je aj základom byliny o Potykovi. Látka tejto byliny je kontamináciou rozprávky domáceho pôvodu a staroegyptskej rozprávky o dvoch bratoch, ktorá prešla do ruského folklóru pravdepodobne ústnou cestou. Podobné české a slovenské texty majú novelistické zafarbenie a sú asi všetky knižného pôvodu. K. Mára v príspevku *Gebauerovy „Ukázky z národního básnictví bulharského"* (111—127) píše, že Gebauerove preklady bulharskej ľudovej poézie zo zbierky bratov Miladinovcov *Bălgarski narodni piesni* (boli uverejnené v Lumíre r. 1863) ukazujú v mnohom cestu aj dnešným prekladateľom. V príspevku R. Parolka *Cesta Viléma Mrštíka do Ruska (1896) a její výsledky ve světle nových dokumentů* (129—137) sa hovorí o Mrštíkovom pobyte v Nižnom Novgorode a o jeho „ruských" fejtónoch. J. Kábrt v článku *Nejstarší české bibliografické prameny, vznik a počátky české bibliografie* (139—151) načrtáva prehľad českých pamiatok do r. 1620, ktoré sú významné z bibliografického hľadiska. Napokon K. Horálek v príspevku *Slavistika v neslovanských zemích* (171—174) informuje o nových slavistických časopisoch po druhej svetovej vojne a o talianskej slavistike (napr. Meriggiho *La lingua slovacca, Storia delle letteratura cecca e slovacca*). (jm)

Slavia XXIX, 1960, zošit 3.

V tomto zošite Slavie uverejňuje O. Králík príspevok *K historii textu I. staroslověnské legendy václavské* (434—452), M. Krbec príspevok *Dodatek ke korespondenci Štěpána Lešky s Josefem Dobrovským* (467—468) a K. Horálek štúdiu *Verš a strofika v slovanské lidové poesii* (366—385). Krbec napr. odtláča Leškov list z 26. 7. 1803, v ktorom Leška píše o Slovníku a o pláne vydať knihu Hungaria Polyglotta. Horálek sa v štúdii rozpisuje o troch veršových typoch v slovanskej ľudovej poézii (verš neslabičný, nerýmovaný, bez strofického členenia; verš slabičný, nerýmovaný, bez strofického členenia; verš slabičný, rýmovaný, so strofickým členením) a o rozdieloch medzi západoslovanským a východoslovanským typom, čo ilustruje spoločnou tematikou („pani, čo zabila pána", „tri panny"). Konštatuje, že rým a strofika v západoslovanskej poézii je progresívnym javom a zároveň poukazuje na prenikanie slabičného verša, pravidelného rýmu a strofického členenia do východoslovanskej poézie. Zaujímavé a iniciatívne sú aj Horálkove úvahy o charaktere praslovanského verša, podľa ktorých základným veršovým útvarom praslovanskej epky bol asi neslabičný verš. Rým a strofika boli len v zárodku. (jm)

Listy filologické VIII (LXXXIII), 1960, zväzok I, II.

Oba zväzky Listov filologických obsahujú množstvo príspevkov k poznaniu staršej českej literatúry. A. Schmidtová v príspevku *Z bohemik vratislavské universitní knihovny* (98—105) píše o niekoľkých neznámych Husových spisoch a o rukopisoch

s protihusitským obsahom vo vratislavskej univerzitnej knižnici. J. Bistřický v článku *K tak zvanému Zdíkovu Homiliáři* (106—115) rozoberá Zdíkov *Homiliár* z 12. stor. a konštatuje jeho závislosť od cudzích vzorov. F. M. Bartoš v príspevku *Nad husitským sborníčkem z Nymburka* (123—127) tvrdí, že nymburský sborníček vo viedenskej knižnici (Nr 4522) nie je táboritského pôvodu, ale patrí skôr pražskému veršotepcovi J. Hadovi. J. Martínek hovorí nielen o štúdiách J. Hodějovského v zahraničí — *O zahraničních studiích Jana Hodějovského* (135—140, 275—279), ale rozpisuje sa aj o charaktere latinskej humanistickej literatúry v Čechách, najmä o jej žánroch a o podstate a význame konvolútov — *O povaze a dochování našeho latinského písemnictví z období humanismu* (128—134, 269—274). Z ostatných príspevkov treba pripomenúť článok J. Heinica *O několika tiscích z knihovny Sixta z Ottersdorfu* (141—144, 280—285), D. Martinkovej-Pěnkovej *Příspěvek k poznání styků našich humanistů s Francií* (145—150), J. Vávru *Emblémy, monogramy, značky a znaky v tiscích ivančických a kralických* (152—161, 286—292), D. Marečkovej *Osecký zlomek Kosmovy kroniky a výpisků z Vincencia* (259—262), J. Cejnara *Staročeská veršovaná legenda o Veronice* (263—268), M. Klučku *Příspěvek k poznání Komenského překladu Historie Lasického* (293—300) a J. Kollára *Neznámá česká světská píseň z předhusitské doby* (318—321); o piesni *A ta panna stračička* z 15. stor.). *(jm)*

Zeitschrift für Slawistik 1960, zväzok V, zošit 3.

V časopise má príspevok o živote a diele Štefana Pilárika — *Leben und Werk des Exulanten Štefan Pilárik (1615—1693)* — pracovník oddelenia pre staršiu slovenskú literatúru ÚSL SAV J. Minárik (398—406). Autor v tomto článku zhrnul výsledky svojho štúdia o živote a diele básnika a prozaika Štefana Pilárika, o ktorom písal podrobnejšie v monografii *Štefan Pilárik (1615—1693). Výber z diela* (Bratislava 1958) a v štúdii *Príspevok k dejinám slovenských exulantov v Nemecku* (Historické štúdie IV, 1958). V príspevku, ktorý je uverejnený v Zeitschrift für Slawistik, hovorí autor najmä o Pilárikovom pobyte v hornolužickom mestečku Neusalzi. Na základe bohatého archívneho materiálu podáva obraz Pilárikovho života a Neusalze, ktorú pomáhali zakladať i slovenskí emigranti z Uhorska. *(aš)*

NOVÉ KNIHY NAKLADATEĽSTVA ČESKOSLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VERŠOVANÉ SKLADBY NEUBERSKÉHO SBORNÍKA

K vydaniu pripravila a úvod napísala Z. Tichá

Publikácia prináša po prvý raz súborné kritické vydanie básnických skladieb dochovaných v Neuberskom sborníku, spísanom na začiatku 16. storočia. Obsahuje päť básní, z ktorých dve sú preukázateľne dielom renesančného vzdelanca Hynka z Poděbrad, syna kráľa Juraja. Podľa úsudku niektorých našich bádateľov je Hynek autorom i ostatných básní.

V básňach Neuberského sborníka sa stýkajú prvky doznievajúceho stredovekého veršovníctva s novými tendenciami renesančného obdobia. Dve milostné básne, *Veršové o milovníku* a *Májový sen*, nadväzujú na staročeskú milostnú lyriku. Alegorická báseň *Boj štěstí s neštěstím* je ohlasom moralizujúcich skladieb vrcholného stredoveku. Neúplne dochované básne *O ženitbě* a *Stesk na ženitbu* hovoria satiricky o osudoch ženatého muža. Publikácia prispieva k lepšiemu poznaniu českej literárnej tvorby na prelome 15. a 16. storočia, keď naši humanisti dávajú prednosť latine. Vydanie doplňujú obsiahle poznámky, slovníček a obrazové prílohy. Publikáciu uvítajú predovšetkým literárni historici a všetci záujemci o starú českú literatúru.

NČSAV 1960, Památky staré literatury české, zv. 23, strán 150, obr. kried. prílohy — 8 strán, frontyspis 1, viaz. Kčs 12,80.

Tomáš ze Štítného

SBORNÍK VYŠEHRADSKÝ I

Sborník obsahuje práce Tomáša zo Štítneho, preklady, s pomocou ktorých Štítny dával svojim deťom i ostatným čitateľom základy k premysleniu o závažných otázkach vtedajšieho života. Tieto otázky sa síce navonok týkajú náboženských problémov, ako konečne každé dielo v stredoveku, ale za náboženskými pojmami sú skryté myšlienky filozofického a morálneho rázu.

Práce Štítneho tvoria akúsi rukoväť pre laikov, ktorí sa chcú zaoberať problémami, na ktorých riešenie si v tejto dobe robila výlučné právo inteligencia z radov kňazstva. Vydanie sborníka je jedným z výsledkov celoživotnej práce akademika F. Ryšánka. Prispieva k poznaniu, ako sa rozvíjalo české myslenie a formovali sa myšlienky materským jazykom. Paralelné vtlačenie latinskej predlohy a českého prekladu Štítneho umožňuje sledovať jeho samostatnosť myslenia a osobitný prístup k všeobecným problémom. Publikácia je určená predovšetkým pracovníkom z radov filológov a historikov literárnych vied a spoločenského vývoja. Ako druhý diel bude vydaný slovník.

NČSAV 1960, strán 416, obr. príloh na kriede 8, viaz. Kčs 34,50.

Amort Čestmír

NA POMOC ČESKOSLOVENSKÉMU LIDU

Dokumenty o československo-sovietskom priateľstve z rokov 1938—1945

Dokumentárna a obrazová publikácia osvetľuje prípravu a pomoc Sovietskeho sväzu nášmu ľudu od doby Mníchova až do oslobodenia roku 1945.

Autor v úvodnej štúdii podáva históriu československo-sovietskeho priateľstva v dôležitých obdobiach našich národných dejín. Jasne ukazuje nekompromisný postoj Sovietskeho sväzu k fašistickej okupácii. Na historických dokumentoch dokazuje všestrannú vojenskú, diplomatickú a hospodársku pomoc počas vojny, najmä nášmu partizánskemu hnutiu, za vlastných bojov na československom území i po oslobodení.

Zvlášť cenná je obrazová časť zachycujúca pôvodné dokumenty a fotografické snímky, ktoré sú väčšinou uverejňované po prvý raz, najmä dokumenty o sovietskej pomoci Slovenskému národnému povstaniu a partizánom. Tieto akcie riadil teda N. S. Chruščov. Publikácia je významným študijným materiálom k prehĺbeniu našich znalostí na slávnych stránkach našej nedávnej histórie a verným podkladom nerozborného československo-sovietskeho priateľstva.

NČSAV 1960, strán 520, obr. prílohy na kriede — 62 strán, rozklad mapy v prílohe 2, viaz. Kčs 20,10.